

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI: BÜYÜME VE
İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Hazırlayan
Mustafa AKBULUT
064201011004

İşletme Ana Bilim Dalı
İşletme Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç Dr. Mehmet ALAGÖZ

KARAMAN – 2009

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI: BÜYÜME VE
İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 12 /06 /2009

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Nihat IŞIK

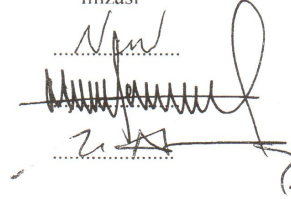
Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet İNCE

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALAGÖZ

Üye :

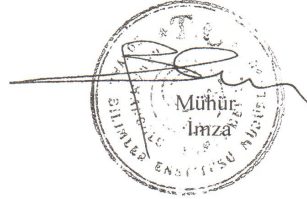
Üye :

İmzası

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 03/06/2009 tarih ve 09-101 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. H.Bahadır AKIN

ÖNSÖZ

Bu çalışma Türkiye’de 1980–2009 yılları arasında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlarının, ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın zor ve stresli günlerinde yardımlarını ve hoşgörülerini esirgemeyen aileme, akademik olarak benden yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALAGÖZ’e ve Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü araştırma görevlilerine teşekkürü borç bilirim. Çalışma süreci boyunca stresli durumuma, naz ve isteklerime hep güler yüzle cevap veren çok sevdiğim arkadaşlarım, Barış BAYRAK’a, Mert GENÇ’e ve Deniz ABUKAN’a en içten teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının rolü, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ülkelerin ekonomik kalkınma politikaları içinde gittikçe daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Beraberinde getirdikleri yeni teknolojiler, yeni yönetim anlayışı ve birtakım olanaklar sayesinde, bu yatırımlar, yalnız gelişmekte olan ülkeler tarafından değil, gelişmiş ülkeler tarafından da talep edilir bir hale gelmiştir. Yabancı yatırımların yaptığı olumlu katkılar, daha önce yabancı yatırımlara olumsuz gözle bakan birçok ülkenin de sınırlarını açmaya ve daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme üzerine dikkatlice eğilmelerine sağlamıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişi ile sermaye kıtlığı çeken ülkelerin sorunlarının ortadan kalkacağı ve diğer makro ekonomik göstergeler üzerinde olumlu etki oluşturacağı görüşünün yaygınlaşması ile Türkiye de diğer gelişmekte olan ülkeler gibi bu konuda yeni politika ve stratejiler benimsemiştir.

Bu çalışma, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeler üzerindeki etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırım ile büyüme, istihdam ilişkisi inceleme altına alınmıştır. Bu sebeple doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teorik altyapısı verilmiştir. Daha sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme ve istihdam ile ilişkileri teorik bilgiler ve makro göstergelerle sınanarak, Türkiye ve Dünya verileri karşılaştırılmıştır. Söz konusu veriler ışığında doğrudan yabancı yatırımların ülkeler tarafından tercih edilme nedenleri, büyüme ve istihdama olan katkıları da belirtilmiştir. Teorik verilerle birlikte incelenen doğrudan yabancı yatırım, büyüme ve istihdam ilişkisinin sonucunda doğrudan yabancı yatırımların ülkeye giriş şekline göre büyüme ve istihdam üzerinde olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurabileceği saptanmıştır.

ABSTRACT

The role of foreign direct investments has been getting more important in the economic growth policies of countries since the second part of 1980's. Through the upcoming new technologies, new management techniques and some other facilities, it has been possible to demand these investments not only by the developing countries but also by the developed countries. The contribution of foreign direct investments forced many countries previously perceiving outside investments unfavorable, to expand their limitations and to consider on extracting more direct outside capital investments momentarily. With the growing idea that the economic problems of the countries with capital shortage would be vanished by incoming foreign direct investments into the country and provide a positive effect on other macro economic indicators, Turkey adopted new policies and strategies as other developing countries do, too.

This study aims to describe the foreign direct investments. Furthermore, growth by foreign direct investment is been placed under employment involvement investigation. With this consideration, theoretical substructure of direct outside investigations was delivered, Turkey and world datas were analyzed, proving with theoretical knowledge and macro indicators of it's connections with growth and employment. With the enlightenment of subjected theories, the reasons foreign direct investments are preferred by the countries, development and their contribution in employment were mentioned as well. The direct outside investment analyzed with the theoretical knowledge is determined that the direct investments may result positive or negative conditions on growth and employment in respect of incoming investments into country in conclusion of growth and employment relation.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, YABANCI SERMAYE, BÜYÜME VE İSTİHDAM

I.1. Küreselleşme Olgusu	2
I.1.1. Siyasal Küreselleşme	6
I.1.2. Finansal Küreselleşme	9
I.1.3. Üretimde Küreselleşme	12
I.1.3.1. Çokuluslu Şirketlerin Ortaya Çıkmasına Yol Açan Faktörler	13
I.1.3.2. Çokuluslu Şirketler Teorisi	14
I.2. Yabancı Sermaye	16
I.2.1. Kısa Süreli Yabancı Sermaye	17
I.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye	19
I.2.2.1. Doğrudan Yabancı Sermayeyi Belirleyici Faktörler	22
I.2.2.2. Doğrudan Yabancı Sermayeye İktisadi Okulların Bakışı	29
I.2.2.3. Doğrudan Yabancı Sermayenin Ülke Ekonomisine Katkıları	32
I.3. Büyüme Kavramı	33
I.3.1. Büyüme ile İlgili Temel Kavramlar	35
I.3.1.1. Gayri Safi Milli Hasıla	36
I.3.1.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	36
I.3.1.3. Safi Milli Hasıla	36
I.3.1.4. Milli Gelir	37
I.3.1.5. Kişisel Gelir	38
I.3.1.6. Kullanılabilir Gelir	38
I.3.1.7. Kişi Başına Düşen Milli Gelir	39

I.3.2. Teorik Açıdan Büyüme	39
I.3.2.1. Merkantilizm	40
I.3.2.2. Fizyokrasi	40
I.3.2.3. Klasik Büyüme Teorileri	41
I.3.2.4. Sosyalist Büyüme Teorisi	42
I.3.2.5. Post Keynesyen Büyüme Modeli (Harrod-Domar)	44
I.3.2.6. Neo-Klasik Büyüme Modeli (Dışsal Büyüme Modeli)	46
I.3.2.7. İçsel Büyüme Modelleri	48
I.4. İstihdamın Tanımı	51
I.4.1. İstihdamla İlgili Kavramlar	52
I.4.1.1. Tam istihdam	52
I.4.1.2. Eksik İstihdam	53
I.4.1.3. Aşırı İstihdam	54
I.4.2. Teorik Açıdan İstihdam	54
I.4.2.1. Klasik istihdam Teorisi	55
I.4.2.2. Keynes ve Modern İstihdam Teorisi	58
I.4.2.3. İstihdama Keynes ve Modern İstihdam Teorisi Sonrası Yaklaşımlar...	59
I.4.3. Emek Piyasasında Denge.....	62

II.BÖLÜM

YABANCI SERMAYE, BÜYÜME VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ

II.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Teorileri	64
II.1.1. Tam Rekabet Varsayımına Dayanan Teorilerde Doğrudan Yabancı Sermaye	64
II.1.1.1. Getiri Oranlarındaki Farklılık Teorisi	64
II.1.1.2. Portfolyö Teorisi	65
II.1.2. Eksik Rekabet Varsayımına Dayanan Teorilerde Doğrudan Yabancı Sermaye	65
II.1.2.1. Monopolistik Avantaj ve / veya Oligopol Teorisi	65
II.1.2.2. Ürün Dönemleri Teorisi	65

II.1.2.3. Uluslararası Üretim Teorisi	66
II.1.2.4. Eclectic Teorisi	66
II.1.2.5. Caves Ekonomileri	67
II.1.2.6. Lideri İzle Kuramı	67
II.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Büyüme İlişkisi	68
II.2.1. Yabancı Sermaye ve Büyüme Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Çalışmalar	69
II.3. Doğrudan Yabancı Sermaye İstihdam İlişkisi	75
II.3.1. Yatırımı Veren Ülkedeki Etkiler	77
II.3.2. Yatırımı Alan Ülkedeki Etkiler	77
II.3.3 Yabancı Sermaye ve İstihdam Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Çalışmalar	78
II.4. Büyüme İstihdam İlişkisi	81

III.BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YABANCI SERMAYENİN GELİŞİMİ, BÜYÜME, İSTİHDAM İLİŞKİSİ

III.1. Türkiye’de Yabancı Sermayenin Gelişimi	88
III.1.1. 1980-2008 Kısa Süreli Yabancı Sermayenin Gelişimi	88
III.1.2. 1980-2008 Doğrudan Yabancı Sermayenin Gelişimi	89
III.1.2.1. Türkiye’de Yabancı Sermayenin Dağılımı	97
III.1.2.1.1. Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı.....	99
III.1.2.1.2. Yabancı Sermayenin Üretim Dallarına Göre Dağılımı ...	101
III.1.2.1.3. Yabancı Sermayenin Kuruluş Yerlerine Göre Dağılımı ..	104
III.2. Türkiye’de Büyümenin Gelişimi.....	105
III.3. Türkiye’de İstihdamın Gelişimi.....	108
III.4. Yabancı Sermayenin Büyüme Üzerine Etkileri	110
III.5. Yabancı Sermayenin İstihdam Üzerine Etkileri	112
SONUÇ	118
KAYNAKÇA	120

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARGE	: Araştırma Geliştirme
ÇUŞ	: Çokuluslu Şirketler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
OİB	: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
PTT	: Posta Telgraf Telefon
SMH	: Safi Milli Hasıla
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMSF	: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticareti Geliştirme Konferansı
YASED	: Yabancı Sermaye Derneği

TABLÖLAR

Tablo 1 : Dünyada Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (Milyar Dolar)	18
Tablo 2 : Global Göstergeler ve Çok Uluslu Şirketler (Milyar Dolar)	19
Tablo 3 : Doğrudan Yabancı Sermayenin Belirleyicileri	25
Tablo 4 : Yıllar İtibariyle Dünya Büyüme Oranları	84
Tablo 5 : Dünya’da Gelişmiş Ülkelerin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	85
Tablo 6 : Türkiye’de 1980–2008 Arası Yabancı Sermaye Girişleri	95
Tablo 7 : Türkiye’de Kuruluş Türlerine Göre Doğrudan Yabancı Sermayeli Şirketler	96
Tablo 8 : Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısının Yatırımcı Ülkelere Göre Dağılımı	99
Tablo 9 : Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon \$)	100
Tablo 10 : Yabancı Sermayenin Üretim Dallarına Göre Dağılımı (Şirket Sayısı)	101
Tablo 11 : Doğrudan Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon \$)	102
Tablo 12 : Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl)	104
Tablo 13 : Yıllar İtibariyle Türkiye Büyüme Oranları (Üretim Yöntemiyle GSMH)	108
Tablo 14 : Yıllar İtibariyle Türkiye’de İstihdam Rakamları	110
Tablo 15 : 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İstihdam Verileri	116

GİRİŞ

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde en büyük sorunlardan biri olan sermaye kıtlığı, çokuluslu şirketlerin ortaya çıkmasıyla birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına olan ilgiyi arttırmıştır. Borçlanmayla ve kısa süreli sermaye hareketleriyle istenilen büyüme ve istihdam rakamlarına ulaşamaması, ülkeleri doğrudan yabancı yatırımlara yöneltmektedir. Bu sebeple ülkeler yabancı yatırımlar için engel teşkil eden sorunları ortadan kaldırıp, teşviklerini arttırmaktadırlar.

Globallesen dünyada ekonomik ilişkilerin yoğunluk kazanması ve ülkelerin ekonomik birleşme ve bütünleşme çabaları içerisinde bulunmaları sermaye hareketlerinin değişik açılardan incelenmesi ihtiyacını ortaya koymuştur.

Avrupa Birliği'ne aday ülke konumunda olan Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren yabancı sermayeye olan ilgisini arttırmış ve 2000'li yılları yaşadığımız şu günlerde bu ilgiyi doruk noktasına çıkartmıştır. Her zaman potansiyelinin altında yatırım yapıldığı öne sürülen Türkiye'yi bu tez çalışmasıyla birlikte değerlendirmeye alacağız.

Bu bağlamda çalışmamız üç ana bölümden oluşmakta olup, konuya ilişkin teorik bilgilerin verildiği çalışmanın birinci bölümünde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tanımı, türleri, teorileri ayrıca çokuluslu şirketler, büyüme ve istihdam teorik açıdan ele alınmıştır. İkinci bölümde ise çeşitli araştırma sonuçlarına dayalı olarak, yabancı sermaye yatırımları, büyüme ve istihdam arasındaki bağıntılar kurulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'deki yatırım ortamı tarihsel süreç içinde ele alınarak, çeşitli resmi verilerden yararlanarak, teoride var olan saptamaların Türkiye'deki duruma ne derece uygunluk gösterdiği tartışılmıştır.

I.BÖLÜM KÜRESELLEŞME, YABANCI SERMAYE, BÜYÜME VE İSTİHDAM

I.1. Küreselleşme Olgusu

Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsü küreselleşmeyi “*malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, enformasyonun, kültürün ve halkların hızlı ve sürekli bir biçimde sınır ötesine akışı*” biçiminde tanımlamaktadır. Bu enstitünün yaptığı bir çalışmaya göre küreselleşme sayesinde ülkelerin ekonomileri arasında daha önce örneği görülmemiş bir bütünleşme sağlanmakta, bir enformasyon devrimi yaşanmakta ve pazarlar, şirketler, örgütler ve yönetim uluslararası hale gelmektedir (Öymen,2000:26).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, küreselleşmeyi “*sadece ekonomik olmayan sosyal, siyasal, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutları da olan bir süreç*” olarak tanımlamaktadır (Öymen,2000:27).

Küreselleşme olarak anılan süreç, gerek etkileriyle gerekse hakkında söylenenlerle gündelik yaşamımızın neredeyse ayrılmaz bir parçası oldu. Görünen o ki, 1990’lar ve sonrasının küreselleşme kavramı 1970’lerde yapısalcılığın, 1980’lerde post’un (postmodernlik, postmateryal değerler, postfordizm gibi) ezici gücünden çok daha etkilidir. Bununla birlikte, üzerinde bu kadar çok konuşulmasına karşın küreselleşmenin ne olduğu hâlâ tartışmalı bir konudur. Küreselleşme, sermaye akışkanlığı, yatırımların, malların, hizmetlerin ve paranın küresel hareketliliği, ekonomilerin bütünleşmesi, küresel pazar, ulus-devlet sınırlarının ortadan kalkması, ulus-devletin çöküşü, çokuluslu şirketlerin küresel etkinlikleri, toplumsal ilişkilerin dünya çapında yoğunlaşması, insanların küresel hareketliliği, küresel sivil toplumun ortaya çıkışı, küresel kültürün doğuşu, tüketim kalıplarının küresel birörnekliği, ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artması, iletişim ve bilişim sistemleri ağlarının varlığı, bilginin küresel akışkanlığı, paylaşılan çıkarlar, küresel ve ortak sorunların farkına varılması, küresel bilinçlilik, küresel kimlik ve küresel siyasalar ile küresel kurumların işlevselleşmesi vb. olarak ifade edilmektedir. Bunların her biri tek tek, üçlü-dörtlü gruplar halinde ya da hepsi birden küreselleşme olarak sunulmaktadır (Çoban:2002).

Küreselleşme, Soğuk Savaş sonrası dünyanın somut olarak yapılanmasına yönelik çok boyutlu bir süreci simgelemektedir. Buna göre küreselleşme, tek bir kültürün,

ekonominin, politikanın dünya ölçeğinde yaygınlaşması (homojenlik) ve böylelikle bir tahakküm unsurunun oluşturulması süreciyle; küresel sistemi şekillendiren öncü söylemlerin dışındaki yerel/alt toplumsal/kültürel söylemlerin mevcut sistem içerisinde farklılıklarını ve kimliklerini tanıma ve tanımlama imkanını sunan (heterojenlik) sürecin eş-zamanlılığı ve ilişkiselliği bağlamında işleyen bir süreçtir. Dolayısıyla küreselleşme, politik ve ideolojik bir tavra veya tutuma alışı konu olmaktan ziyade, ‘yaşadığımız dünyanın bugünkü durumunu’ çözümleme iddiasında bulunan ve daha çok sosyolojik muhayyileyi ilgilendiren bir kavramsallaştırmayı simgelemektedir (Çoştı,2005:95-114).

Bir başka yazara göre küreselleşme; *"Kumanda ekonomisinin küçülmesi, devletin bütün sosyal ve ekonomik işlevlerinden vazgeçmesidir"*. Bunun yanında bir de pazarın dünya ölçeğinde büyümesi, ulusal sınırların dışına çıkması, dünyanın tek pazar haline gelmesidir (Şaylan,1997:9).

Yusuf Erbay ise küreselleşmeyi şu maddelerle tanımlamıştır: Üretim faktörünün dünya ölçeğinde değerlendirilerek, üretim, dağıtım, tüketime yöneltmesi, ticari değişmelerin dünya ölçeğinde kurallar ve standartlarla gerçekleşmesi, gümrük duvarlarının indirilmesi ve dünya ticaretin; kolaylaştıran bölgesel ticaret bloklarının ortaya çıkması, işletme organizasyonlarından başlayarak, bütün ekonomik aktörlerle uluslar üstü bir boyutta ortak dünya ekonomik stratejisi esasına dayalı bir planlamaya gidilmesi, işletmeler ve devlet arasında yeni bir iletişimin ortaya çıkması, üretime katılan aktörlerin birbirleriyle dünya bazında sıkı bütünleşmeye girmeleri sonucu, ekonomik, teknolojik ve hatta hukuki bakımlardan tek bir alan bütünlüğünün kaybolmasıdır (Güzeltik,1999:17-18).

Thomas L. Friedman da şöyle bir tespitte bulunmaktadır: *"Soğuk savaş sonrası dünyayı anlayabilmek için, yerine yeni bir uluslararası sistemin geçtiğini anlayarak işe başlamak gerektiğine inanıyorum. İnsanların odaklanması gereken 'tek büyük şey' işte bu olmalıdır. Küreselleşme bugünün dünyasında olayları etkileyen tek faktör değil, ama eğer bir Kutup Yıldızı varsa, eğer bütün dünyayı biçimlendiren bir kuvvet varsa, o da bu sistemdir. Yeni olan şey sistem; eski olan ise kuvvet politikaları, kaos, çarpışan uygarlıklar ve liberalizm"* (Özsayar,2000:20).

Beck, bir dünya toplumu anlayışı doğrultusunda coğrafi olarak uzak toplumların birbirlerine çok boyutlu ilişkiler ağı içerisinde iç içe geçmesi durumunu küresellik olarak tanımlamaktadır (Coştı,2005:95-114).

Held'e göre küreselleşme; yalnızca ekonomik bir süreç değildir. Bu sürecin sosyal, kültürel ve politik yönleri de önem taşımaktadır. Bu sürecin akışında teknolojik gelişmenin güçlü bir etkisi vardır. Öte yandan küreselleşme hukuk sistemlerini, tüketim davranışlarını, hatta kriminal aktiviteleri dahi etkilemektedir. Bugün yaşanan süreci daha önceki dönemlerle karşılaştırmak amacıyla dört noktaya bakılabilir. Bunlar ülkeler ve bölgeler arası bağlantıların yayılması, bağlantıların yoğunlaşması, derinleşmesi, süreçlerin ve etkileşimlerin hızının artması, etkilerin büyümesi olarak göze çarpmaktadır. En kapsamlı olarak globalleşmeyi, yeniliklerin, (ürünlerin, standartların, olayların, kişilerin) tüm dünya ölçeğinde mobilizasyon araçlarıyla, enformasyon, istem ve kullanım olarak mobilize olması olarak tanımlayabiliriz (Akdemir,1998:33).

Modern siyasal tarih açısından Batı'nın ilk dünyaya açılımı yani ilk küreselleşme tarihi, 1492'de Kolomb'un yeni dünyayı keşfi ile başlamıştır. Bu dönem ekonomik olarak Merkantilizm siyasal olarak da Monarşilerin yönetim yapısının egemen olduğu dönemdir. İkinci küreselleşmenin temeli Sanayi Devrimi olmuştur. Batı'nın sanayisi için hammadde arayışı çerçevesinde, Avrupa'nın ulus devletlerinin emperyal ve sömürgeci politikaları bağlamında ortaya çıkmıştır. 1890'lar en başat yıllardır. Siyasal olarak ulus-devlet, ekonomik model olarak liberalizm bu dönemin temel yapılarıdır. Son küreselleşme ise içinde yaşadığımız ve 1970'lerde uluslararası şirketlerin güçlenmesi ile başlayan ve siyasal olarak SSCB'nin dağılmasıyla 1990'ların başından itibaren ivme kazanan, temelini 1980'lerdeki iletişim devriminin sağladığı yapıdır. Bu dönem ulus-devletin gümrük duvarlarının bölgesel ve küresel bütünleşmeler çerçevesinde zayıflatıldığı ekonomik model olarak da klasik liberal politikaların tekrar başat unsur olmaya başladığı bir yapı niteliğindedir (Görgün,2004).

Hangi ölçütlerle değerlendirilse değerlendirilsin; XIX. Yüzyıl sonlarında, altın standartının zirvesini yaşadığı dönemde dünya ekonomisi bugün olduğundan daha entegre bir haldeydi. ABD ve Avrupa'da ticaretin büyüklüğü I. Dünya Savaşı'ndan önce zirveye çıkmakta ve iki savaş arasındaki dönemde düşmektedir. Ticaret 1950'den sonra tekrar tırmanışa geçse de Japonya, ABD ve Avrupa'da altın standardının hakim olduğu dönemdekinden fazla farklı olmadığı gözükmemektedir (Rodrik,1999:23).

Küreselleşmenin tarihi modernliğin tarihi kadar eski olsa da, hatta ondan çok daha gerilere götürülebilse bile, bu konu üzerinde yoğun ve tansiyonu yüksek tartışmaların yapılmaya başlanması, 1980li yılların sonlarına rastlamaktadır. Bunda II. Dünya diye

adlandırılan Sovyet bloğunun yıkılması etkili olduğu kadar, gerçekleştirilen elektronik devrim ve geliştirilen uydu teknolojisine bağlı olarak dünya ölçeğinde yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının, son derece gelişmiş ulaşım ağlarının ve yüksek teknoloji ürünü nakil araçlarının payı büyüktür. Başka bir ifadeyle küreselleşme fenomeninin ortaya çıkışında endüstri devrimi bir kilometre taşı konumundadır. Ancak, küreselleşme sadece teknolojik ve ekonomik alanda değil, aynı zamanda sosyal, siyasal, kültürel alanlarda da büyük değişim ve dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Özellikle 1980li yıllardan itibaren coğrafyanın insanların önüne koyduğu sınırlar ve engellerin ortadan kalkmaya başladığı görülmüştür. Böylelikle dünya hem uzam hem de zaman açısından daralma sürecine girmiş, bu süreçte uluslar arasındaki sınırlar gittikçe silikleşirken, küresel entegrasyon metaforunda ifadesini bulan yeni bir döneme girilmiştir (Nişancı,2006).

Bu zaman zarfında küreselleşme kavramının iki tane süreci olmuştur; birincisi sermaye birikimi sürecidir. Burada esas olan sermaye dolaşımının serbestleşmesi, hacminin artması, hızlanması, yaygınlaşması ve yeni yatırım araçlarının devreye girmesi olarak söylenebilir. Sermayenin serbest dolaşımı; doğrudan veya portföy yatırımlar ile sermaye ihracı ve böylece sermayenin uluslararasılaşması; demiryolu ve buharlı gemilerin yaygınlaşması; iç patlamalı motorun icadı, telgraf, deniz altı telgraf hatları, telefon gibi bir teknolojik devrim ile taşımacılığın ve haberleşmenin ucuzlaması örnek olarak verilebilir. Ayrıca Kanada, Arjantin, Avustralya, Yeni Zelanda, Rusya, Çin gibi pazarların açılmaya başlamasıyla, dünya ekonomisinin zincirden boşanırcasına gelişmesi ve yaygınlaşması, uluslararası ticari rekabetin şiddetlenmesi, ülkelerin uluslararası iş bölümü içindeki yerlerinin altüst olması, devletlerarası düzlemde siyasi konumların değişmesi bu türden benzerlikler olarak sayılabilir (Akaya,2001).

İkincisi ise teknolojik gelişmelerle ilgili olan süreçtir. Burada da bilgisayarların yaygınlaşmasında, haberleşme ve bilgi işlemin hızlanmasından ve büyük bir hızla ucuzlamasına yol açan gelişmelerden söz edilmektedir. Örneğin, sabit fiyatlar üzerinde hesaplandığında, 1920'den 1990'a kadar ortalama maliyetler deniz taşımacılığında yaklaşık yüzde 70, hava taşımacılığında yaklaşık yüzde 80, uydu kullanımında yaklaşık yüzde 90, uluslararası telefon kullanımında ise yüzde 99 düşmüştür (Savran,1996:45).

Örneğin; 1800'lerin başına kadar neredeyse sabit olan ve ancak geçimlik düzeyde bir gelir sağlayan büyüme oranları, 19. yüzyıl boyunca ivmeler göstermiş ve %2'lik hadlerden, 20. yüzyılın ikinci yarısında %3'ün üzerine taşmıştır. Bu süreçte dünya

kapitalizmin elde ettiği büyüme oranının her defasında bir öncekinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Dünya kapitalizmin 1580–1820 arasındaki lideri konumunda olan Hollanda'nın büyüme %0.2 iken, 1820–1890 arasındaki İngiltere'nin yaşadığı büyüme hızı %1,2'dir. 1890'dan başlayarak dünya kapitalizminin lider gücü haline dönüşen Amerika Birleşik Devletlerinin 1890–1990 arasındaki ortalama büyüme oranı %2,2'dir (Yeldan,2001:16).

Hızlı şekilde yaşanan sanayileşme evresinin bir diğer boyutu da üçüncü dünya ülkesi diye adlandırılan ülkeleri sanayisizleştirme ve geri bırakma olarak adlandırılabilir. Örnek olarak; 18. yüzyıla kadar dünya tekstilinin lideri olan Hindistan, 19 yüzyıl başlarında tekstil ihtiyacının %70'ini ithal eden ve karşılığında ham pamuk ihracatı yapan bir çevre ekonomisine dönüşmüş olması gösterilebilir. Bu sebeple, 19. yüzyıl birinci küreselleşme dalgası uluslararası görece olarak eşit dağıtılmış olan bir dünya ekonomisinden hareket etmiş ve ortalama olarak geçimlik düzeyde sürdürülen iktisadi faaliyetleri hızla geliştirerek 20. yüzyıla gelir eşitsizliklerinin artmış olduğu bir dünyayı miras bırakmıştır diyebiliriz. İkinci küreselleşme dalgası ise, bir anlamda bu eşitsizlik üzerine inşa edilmiş, kalkınma ve azgelişmişlik ideolojisinin bir uzantısı olmuştur (Yeldan,2001:17).

I.1.1. Siyasal Küreselleşme

İnsanların insan haklarıyla, hakkaniyetle, demokrasiyle, temel maddesel ihtiyaçların karşılanmasıyla, çevrenin korunmasıyla ve silahsızlanmayla ilgili kaygılarındaki büyük yükselme, günümüzde yönetime katkıda bulunabilecek yeni aktörler de yaratmıştır. Ortaya çıkan tüm farklı sesler ve kuruluşlar, küresel etkisi büyük olan türlü siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel amaçların promosyonunu yapmakta giderek daha aktif duruma gelmektedirler. Bunların çoğu insanlıkla ve insanların içinde yaşadığı çevreyle ilgili olumlu kaygıların etkisindedir ama içlerinden bazıları olumsuz, kendi çıkarına dönük ve yıkıcı bir tutum içindedir. Ulus devletler tüm bu güçlerin görünümüne uyum sağlamak ve hepsinin yeteneklerinden yararlanmak durumundadır (Köse,2003).

Ulus-devlet, devletin tarihsel gelişim sürecinde son aşamadır ve doğal olarak devlet kavramından ve oluşumundan sonradır. Tarihte birçok savaşa yol açan bu süreçte tek sorun, yalnızca kimin daha güçlü olduğu değil, aynı zamanda bu gücün kurduğu sistemin meşruiyetini nereden aldığıdır. Çünkü her türlü düzen ve kurumun uygulama alanı bulmak ve varlığını sürdürebilmek için, insan bilincinde kabul görmesi yani meşrulaştırılması gerekmektedir. Skolastik dönem iktidar anlayışının meşruiyet sağlayıcı unsuru din ve kilise

iken, reformlarla başlayan sekülerizasyon sonucu bu unsur yavaş yavaş önemini kaybetmeye başlamıştır. Boşluk kabul etmeyen iktidar, kendine yeni bir meşruiyet oluşturma sürecinde “ulus” unsurunu dinin yerine ikame etmiş ve bu unsurun bağlayıcılığını, varılan sistemin manevi boşluğunu doldurmada kendine temel dayanak noktası olarak seçmiştir. Bugün ulus-devletin dayanağı ulustur ve küreselleşmenin hegemonik tehdidini en fazla hissedenenler, uluslaşma aşamasını tamamlayamamış ülkelerdir. Zira bunlar dış etkilerle yıllarca süren iç savaş ya da sınır savaşları yüzünden ekonomik olarak bütünüyle emperyalist ülkelerin etkisi altına girmişlerdir (Kocadaş,2004).

Küreselleşmeye ivme kazandıran gelişmelerin başında ise, bölgeselleşme ve entegrasyon hareketleri gelmektedir. Çok taraflı üretim, ticaret ve finansal ilişkilerin gelişmesi küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi, aynı zamanda benzer özelliklere sahip olup da aynı coğrafi bölge içerisinde yer alan ülkeleri güç birliğine ve yoğun bölgesel ilişkiler içerisine itmiştir. Siyasal niteliği ağır basan en başarılı bölgesel entegrasyonun Avrupa Konseyi çatısı altında gerçekleştirildiği söylenebilir. Avrupa Birliği ise, ekonomik entegrasyondan yola çıkarak, siyasal ve diğer boyutlarıyla da entegrasyonun ötesinde bir birliği gerçekleştirmiş ve kendi türünün tek başarılı örneğini oluşturmuştur (Köse,2003).

Siyasal küreselleşme, bir devletin, ülkesi üzerinde mutlak egemenlik sağlama gücünü yitirmesi; dil, din, etnik köken, bayrak vb. siyasal kültürel semboller düzeyinde tek tipçi bir yapıya dayanan ulus-devletin yerine/yanında uluslar arası kuruluşların öne çıkması; bir devletin iç işlerine demokrasi, insan hakları ve özgürlükler temelinde/bahanesiyle dış müdahalelerin yoğunluk kazanması biçiminde nitelendirilebilir (Acar,2002:15).

Siyasal anlamda küreselleşme, devlet–toplum–birey arasındaki ilişki ve rollerin yeniden şekillendirilmesini gerektirmekte, ulus devlet karşısında uluslarüstü mekanizmalarla beraber, sivil topluma yönelik inisiyatif kullanımında demokratikleşme ekseninde bir artış sağlamaktadır. 1950’lerden itibaren ekonomik bütünleşmenin çeşitli aşamalarını başarıyla tamamlayan Avrupa Birliği’nin bugün konvansiyonel ve kurumsal federatif bir birleşik Avrupa yaratma çabası, siyasal küreselleşmenin ulus devletlerin tek başına yaratamayacakları bir süreç olduğunu, içinde bir takım bölgeselleşme (bloklaşma) ve ulus üstü entegrasyon çabalarını da içerdiğinin en güzel örneğidir. Siyasal küreselleşme ulus devlet içinde homojenleşme ekseninde bir temsil mekanizması öngörülmesi nedeniyle zaten kendini zor ifade eden demokrasi anlayışının daha katılımcı bir renge bürünmesini de sağlamaktadır (Demirel,2006).

Uluslararası sistemdeki değişme, devletlerin kamu yönetimleri üzerinde kurumsal düzeyde etkilerini göstermeye başlamıştır. Örneğın ulus-devletler arasındaki ilişkilerin özeti olan diplomasiın önemi ve işlevselliğı giderek azalmıştır. Uluslararası ilişkilerin devlet-devlet ilişkisi olmaktan çıkarak devlet-ulusaşırı şirket ya da devlet-uluslararası örgüt ilişkileri ile çeşitlenmesi, geleneksel diplomatik örgütlenmenin tekeliııı yitirmesine yol açmıştır. Öte yandan teknolojik ilerlemeler artık ulusal sınırları daha gözenekli hale getirmiştir. Devletler egemenliklerini korumakla birlikte, hükümetler, otoritelerinde bir erozyon görmenin acılarını yaşamaya başlamışlardır. Emeğın, paranın ve enformasyonun sınır aşırı hareketlerini kontrol edebilme güçleri çok azalmıştır. Küreselleşmenin baskılarını her düzeyde yaşarlarken, tabandan gelen hareketler ile bazen de bazı hak ve yetkilerin devri (belki de kaldırılması) söz konusu olabilmektedir. Aşırı durumlarda bazen kamu düzeni çözülebilmekte, çıkırından çıkan şiddet karşısında, Liberya ve Somali’de olduğı gibi, kurumlar çökebilmektedir (Köse,2003).

Batı’da üretilen ve Habermas’ın post-modernizm ile başlattığı bazı düşünce akımları, ulusal kültürdeki bütünleşmeyi de zedelemekte ve hatta parçalamaktadır. Ona göre post-modern görüş, farklılıkların yaşanması ve melez kültürlerin yasaması gerektiğini ileri sürerek, modern dönemin temel egemenlik birimi olan ulus-devlet yapılarını alttan alta yıpratmaktadır. Çok-kültürlülük ve mozaik kavramlarının yoğun biçimde tartışmalara dahil olması ile, modern devlet yapılarının başat unsuru olan ulus çözülmeye başlamıştır; insanların artık hangi ulusa mensup olduğı önemini yitirmeye başlamış ve sivil toplum adlandırması ile birlikte, uluslarüstü bir kimlik inşa edilmeye çalışılmaktadır. Küreselleşme, ulus devlet yapılarına yönelik yıpratmanın son epistemik söylemini oluşturmaktadır. Daha açık belirtmek gerekirse bu süreç, ulus ve devlet kavramlarının oluşturduğı tamlamada, iki kavramdan birinin feda edilmesini amaçlamaktadır. Kapitalizmin geçmişı ele alındığında, bu sistemin yasaması için devletin “olmazsa olmaz” bir kurum olduğı görülür. O halde söz konusu süreçte tamlamanın diğır unsuru olan ulus kavramından vazgeçilebileceğı ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmenin kültürel anlamda gerçekleştirmeye çalıştığı amaç da denasyonalizasyondan (ulussuzlaştırma) ibarettir. Yerine ikame edilmek istenen çok kültürlülük ve anayasal yurttaşlık gibi kavramların, toplumu ne kadar bir arada tutabileceğı ise büyük bir soru işaretidir (Habermas,2002:7-20).

I.1.2. Finansal Küreselleşme

Küreselleşme hareketleri temel olarak iki ayrı aşamada gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki olan ticari liberalizasyon, kamu müdahalelerinin azaltılmasını, devletin küçültülmesini, dış ticaret serbestisini, özelleştirme uygulamalarını, ticaret engellerinin, ürün engellerinin, bölgesel sınırlamaların kaldırılmasından oluşur. (DPT,2000:55).

İkinci aşamayı oluşturan, finansal liberalizasyon, sermaye ve para piyasalarında olmak üzere iki ayrı piyasada gerçekleşmektedir. Sermaye piyasalarında uygulanan liberalizasyon politikaları, sermaye hesabının serbestleştirilmesi, sermaye giriş çıkış serbestisinin sağlanması, tasarruflara ve tasarrufların etkin dağılımına engel olan ve finansal aracılığı zayıf düşüren finansal baskı politikalarının ve yabancı yatırımcılara yönelik sınırlamaların kaldırılması olarak açıklanmaktadır. Para piyasalarının liberalleştirilmesi, hükümetlerin bankacılık sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı veya azalttığı, bankalararası rekabetin artırıldığı, faiz oranları ve hizmetlerin fiyatlandırılmasının serbest bırakılarak ve anlaşmaların engellenerek fiyat rekabetinin sağlanmasıdır. Ayrıca Para piyasalarının liberalleştirilmesi uzmanlaşma yerine çeşitlendirmenin teşvik edildiği, ulusal ve uluslararası alanda şube ağının genişlemesinin sağlandığı, finansal piyasalar arasında bilgi akışına dayalı, şeffaflık koşullarının sağlandığı ve birleşme-sermaye katılımı yoluyla, oluşacak rekabeti önleyici faaliyetlere engel olmanın amaçlandığı deregülasyon uygulamalarıyla gerçekleştirilmektedir (Onur,2004).

1970'lerin başında yaşanan büyük şok karşısında, dünya ekonomileri yeni yapılanmaya girerken, ekonomi kuramında ayrılıklar ortaya çıkmıştır. Dünya ekonomisindeki gelişim ve değişimler, liberalizasyon, deregülasyon, uluslararasılaşma ve globalleşme gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Sanayileşmiş, gelişmiş ya da merkez konumundaki ülkeler uzun vadeli sürdürülebilir bir ekonomik yapıyı sağlamak için uluslararası ticarete serbestleşmeyi hedefleyen politikaları ön plana almışlardır. Mal ve sermaye hareketlerinin serbestçe oluşması ile beyin göçü önemli ölçüde ekonomik potansiyeli açığa çıkarmıştır. Veri işlemedeki hızlı gelişmeler, finansal yapıyı temelde değiştirmiştir. Bu gelişmeler, iletişim maliyetlerini önemli ölçüde düşürürken, kompleks mali araçların yaygınlaşmasını da sağlamıştır. Yeni gelişmeler, finansal piyasalar ve aktörleri açısından yeni istikrar tedbirlerinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Sermaye hareketlerindeki serbestleşme risk faktörünü artırmıştır. Bankacılık sektörü riski ve finansal piyasalardaki risk artmıştır. Fon arz ve talebinin ve mali piyasa katılımlarının coğrafi

sınırlara maruz kalmadan işlem yapması anlamına gelen finansal liberalizasyon makro ekonomik istikrarın ön koşulu olarak belirlenmiştir. Finansal baskı altındaki ekonomilerde kamu kesimine kaynak aktarılma isteği ve zorunluluğu fiyatların piyasa koşulları tarafından belirlenmesini engeller. Finansal baskı olarak adlandırılan bu durum faiz kontrolleri ve sermaye hareketlerinin kısıtlanması şeklinde uygulanır. Baskı altına alınmış ekonomilerde faiz oranı ve döviz kuru, piyasa koşulları tarafından belirlenecekleri düzeyden düşük olarak belirlenir. Enflasyonun varlığı halinde faiz oranları sıfır hatta negatif olarak gerçekleşirken, ulusal para aşırı değerlenir. Oluşan bu istikrarsız yapıyı önlemek için önerilen çözüm de finansal liberalizasyonlardır (Karaçor,2006).

Finansal liberalizasyon, sermaye hareketlerinin serbestleşmesini üç değişik boyutta işlemektedir. Birincisi, finansal kapital, yani akışkan fonlar halinde mali piyasalar arasında hareket eden kısa vadeli parasal sermaye; ikincisi gittiği ülkede fiziksel yatırım yapan istihdam ve üretim kapasitesini genişleten dolaysız yabancı sermaye; üçüncüsü de bunların bileşkesi sayılan dolaysız yatırımlardır (Kazgan,1994:161).

Ticari liberalizasyon, mal ve hizmetlerin ticareti üzerindeki devlet kontrollerinin kaldırılması ile uluslararası serbest ticaretin bir arada sağlanmasını hedefleyen yaklaşımı ifade eder. Finansal liberalizasyon ise öncelikle yurt içi bankacılık ve öbür finansal araçlar üzerinde devletin müdahale ve kontrollerini kaldırmayı hedefleyen ve daha sonrasında yurtiçi finansal piyasaların uluslararası piyasalara entegrasyonunu öngören politikalar bütünüdür. Siyasal ve yönetsel liberalizasyon da, genel hatlarıyla deregülasyon, özelleştirme, yönetim ve yerelleşme modelleri ile merkezî devletin idare olanaklarının özel sektör ve sivil toplum kuruluşları lehine adil bir şekilde genişletilmesini sağlamayı amaçlayan politikaları ifade eder. Bu politikalar uyarınca, karar mekanizmasında özel sektörün yerli ya da yabancı olmasının her hangi bir önemi söz konusu değildir (Dağdelen,2004:5-6).

Regülasyon, belli bir amaç güden düzenlemelere verilen özel ada dönüştürülmüştür. Bir düzenlemenin, regülasyon sayılması için, getirdiği kuralın piyasacı bir içeriğe sahip olması gerekir. Bu terim, deregülasyon kavramıyla beraber gider. Bunlar bir kavram çiftidir. Türkçeye kuralsızlaştırma, serbestleştirme diye çevrilen deregülasyon da bir yasama ya da yürütme organına ait düzenlemedir. Ancak bu da özel bir ad haline gelmiştir; deregülasyon düzenlemesi, bir alanda devletin yetkilerini ortadan kaldıran düzenlemeye verilen özel addır. Örneğin, PTT hizmeti devletin tekelindedir; bu alanda özel

sektör iş yapamaz. Bir yasa çıkarılır ve PTT işlevinin özel şirketlerce de yapılabileceği hükme bağlanırsa yapılan bu düzenleme deregülasyondur; alan devlet tekelinden çıkarılarak serbestleştirilmiştir. Benzer olarak, belediye meclisine ait olan ekmek fiyatını belirleme yetkisini Fırıncılar Odası'na bırakma kararı deregülasyondur; gübre-tohum ticaretinin devlet dışında özel şirketlerce yapılabileceğini öngören düzenleme deregülasyondur. Bir yasa çıkarılır; artık özel sektörün de etkinlik gösterebildiği PTT hizmet alanında Ulaştırma Bakanlığı'na ait olan yetki, özel sektörün de sandalye sahibi olduğu; TBMM ve Cumhuriyet Hükümeti yönetiminden bağımsız bir üst-kurula devredilir; bu düzenleme regülasyondur. Kısacası deregülasyon devletin karar alanını daraltan, regülasyon ise toplumun yönetimini üstlenen kamu kudretini özel sektöre, sermayeye devreden düzenlemelerdir (Güler,2003).

Finansal liberalizasyon-deregülasyon kavramı politikaların yönünü ve boyutunu belirlemektedir. Finansal liberalizasyon dolayısıyla finansal entegrasyon genellikle hükümetlerin bankacılık sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaların kaldırıldığı ya da önemli ölçüde gevşetildiği deregülasyon uygulamalarının bir sonucu olarak değerlendirilir (Ongun,1993:38).

Özünde neo-liberal politikalar barındıran finansal deregülasyon teorisi, iktisadi birimlerinin kararlarının kar amacına yönelik olduğunu kabul eder. Bu şekilde alınan kararlar doğrultusunda kaynaklar, verimliliği yüksek alanlara aktarılır, üretimde etkinlik sağlanmış olur. Çünkü piyasada oluşan fiyatlar malların nispi kıtlıklarının göstergesidir. İktisadi kararlar fiyat sinyallerini dikkate alacağından, kaynak dağılımı ve üretimde etkinlik sağlanmış olur. Pratikte finansal liberalizasyon, sermaye hareketlerinin ülkeler arasında serbestçe dolaşımını engelleyen unsurların ortadan kaldırılması olarak tanımlanmaktadır. Böylece ulusal ekonomilerde yerli ve yabancı sermaye arasındaki ayrımcılık ortadan kalkacak ve yabancı sermayeyi çekmek için uygulamalar başlayacaktır (Mangır,2005).

Mc Kinnon ve Shaw tarafından geliştirilen finansal serbestleşme teorisine göre, finansal serbestleşmenin olmadığı bir piyasada hükümet, faiz tavanları, yüksek oranda rezervler ve selektif kredi politikaları ile sermaye piyasasının düzgün işlemesini engellemektedir. Böyle bir piyasada, hükümet senyoraj yolu ile gelirini arttırabilmekte ve faiz politikası ile büyümeyi destekleyebilmektedir. Mc Kinnon ve Shaw böyle bir finansal sistemi finansal baskı olarak tanımlamışlar ve finansal serbestleşme ile birlikte sistemin daha etkin çalışacağını ileri sürmüşlerdir (Aşıkoğlu,1995:36).

I.1.3. Üretimde Küreselleşme

Globalleşen dünyada en önemli ekonomik aktörlerden biri haline gelen çokuluslu şirketler birden fazla ülkede kazanç sağlayıcı iktisadi faaliyetlerde bulunan ve uluslararası üretim yapan firmalar olarak tanımlanabilir. Bir başka tanım yapmak gerekirse, çokuluslu şirketler genel merkezi belli bir ülkede olduğu halde, faaliyetlerini birden fazla ülkede genel merkez tarafından koordine edilen şubeler veya bağlı şirketler aracılığıyla yürüten büyük firmalardır (Aktan ve Vural,2004).

Uluslararası Ticaret Odası'nın raporuna göre, bir uluslararası işletmenin yabancı ülkelerdeki üretimi, toplam üretiminin en az % 25-30'unu geçtiği zaman veya üretim bilinmiyorsa yabancı ülkelerdeki kârla toplam kârların önemli oranına veya bunlar da bilinmiyorsa yabancı ülkedeki personeli toplam personelin önemli bir oranına ulaştığı zaman bu işletmeye çokuluslu işletme denir. Burada önemli üç kriter kâr, üretim ve istihdam edilen personeldir (Sülün,2005).

Çokuluslu Şirketlerin gelişimi aslında çok uzun süren bir süreçtir. Bu sürecin başlangıcı başka ülkelerin doğal kaynakları ve tarım ürünlerini sürdürmeyi amaçlayan ve devletler tarafından 1500–1800 yıllarında Merkantilist kapitalizm ve Koloniyalizm döneminde kurulan firmalarda aranabilir (Ertekin,2002:15).

Ticari faaliyetler en eski uygarlıklara kadar dayanmaktadır; ancak Avrupa'da özel korporatif kurumlar tarafından yürütülen sistematik sınırötesi ticari faaliyetler Ortaçağ ile başlamıştır. Örneğin, 14 yy. boyunca Ticaret Birliği, Alman tüccarların Batı Avrupa ve Doğu Akdeniz ticaretinin yönetimini örgütlemiş, bunların tarımsal üretim, demir madeni çıkarımı ve genel imalat gibi alanlara girmesini sağlamıştır. Aynı dönemlerde, maceraperest tüccarlar, İngiliz malı yün ve kumaşların Belçika, Lüksemburg ve Hollanda ile başka yerlere satışını organize etmişlerdir. Ayrıca Rönesans döneminin başında, İtalyan ticaret ve banka merkezleri ticari faaliyetlerin uluslararasılaştırılmasında önemli rol oynamaktaydılar. 14. yüzyıl solarında çokuluslu faaliyet gösteren 150 kadar İtalyan bankası olduğu tahmin edilmektedir. 17 ve 18 yüzyıllarda büyük kolonyal ticari firmaların kurulmasıyla devlet himayesi gelişti. Böylece Hollandalılar ile İngilizlerin Doğu Hint Kumpanyaları ortaya çıktı. Bunlar en önemli koloni bölgelerindeki toptancı ticari faaliyete önyak oldular (Hirst ve Thompson,1998:45)

1800–1875 yılları arasında, Çokuluslu Şirketlerin oluşumu için gerekli altyapı gelişmiş, firmalar tedarik ve tüketim piyasalarını diğer firmaları satın alarak ele geçirmişler

ve oligopolistik piyasa yapısı ortaya çıkmıştır. 19.yy.ın ortalarına kadar ticaret, tek bir üretim veya dağıtım ünitesi olarak faaliyet göstermekteydi. Dağıtım üniteleri genellikle tek bir fonksiyon ve tek bir ürünle uğraşırlardı. Firmalar arasındaki ürün akımı piyasa mekanizması tarafından koordine edilirdi. Bunlar gümrüklerden, teşviklerden ve milli devletlerin uyguladığı diğer düzenlemelerden etkilenirdi. Aynı zamanda işletme sahipleri ya bireyler ya da ortaklardı ve kendi firmalarını yönetirlerdi (Ertekin,2002:16).

I.1.3.1. Çokuluslu Şirketlerin Ortaya Çıkmasına Yol Açan Faktörler

Ertekin'e göre çokuluslu şirketlerin ortaya çıkmasına ülke dışında fırsatların doğması ve kar yönünden iç tıkanıklık, ticaret engellerinin kaldırılması ve yeni kuruluşlar, ülkelerin politik düşüncelerinin değişmesi ve ekonomik zorunluluklar, ülke içinde işletmelerin aşırı büyümesi ve sermaye birikimi, teknolojik gelişim, üretim faktörlerinin fiyatlarının farklı oluşu, işletmenin kendi ülkesindeki pazar payının yetersiz kalması, ücret, sosyal haklar ve vergi benzeri maliyet arttırıcı unsurlar gibi nedenler sebep olmuştur (Ertekin,2002:16).

Köken ülkenin itici faktörlerini incelersek, öncelikle köken ülke endüstrileşmenin yüksek olduğu ülkelerdir. Bu ülkelerin endişesi iç piyasa koşullarının yetersizliği ve mevcut Pazar payının korunmasıdır. Bir diğeri ise üretilen malın uluslararası nitelik taşımasıdır. Özellikle maden üretimi ve plantasyon işleri vb. iş kollarında önemlidir. Yine çokuluslu şirketler kendi ülkesinde ücret, siyasal haklar ve vergi gibi üretim maliyetini arttırıcı unsurlar açısından dez avantajlı konumdadır (Tokol,2001:2)

Kabul eden ülkenin çekiciliğini incelersek, kabul eden ülkenin en önemli çekiciliği geniş bir pazara sahip olmasıdır ve buna çokuluslu şirketi kabul eden ülkenin himayeci önlemlerinde eklenmesi gerekir. Bu anlamda yatırım yapılan ülkenin imalata yüksek gümrük tarifeleri uygulaması, ithalata belli kontenjenlar uygulayarak çeşitli sınırlamalar getirmesi veya bazı malların ithalatını tamamen kısıtlaması, ihracatçı şirketleri pazarı kaybetmemek için bu ülkeye yatırım yapmaya zorlayabilir. Diğer bir etkende yatırım yapılan ülkede iş gücünün ucuz, nitelikli olması ve kamu otoriteleri tarafından sağlanan avantajlardır. Bu yüzden sermaye ve teknoloji sıkıntısı çeken ülkelerin yöneticileri ülkeye yabancı yatırımları çekebilmek için çeşitli düzenlemelerle bu sorunu ortadan kaldırmaya çalışırlar (Kutal ve Büyüksu,1996:35-60)

Özellikle ikinci dünya savaşından sonra gelişen uluslararası firmalar, zamanımızda çok daha fazla önem kazanmış ve dünya üretiminin büyük bir bölümünü üretmeye

başlamışlardır. İkinci dünya savaşından hemen önce milletlerarası üretimin büyüklüğü genel olarak milletlerarası ticaretin üçte biri oluştururken, 1970’li yıllardan sonra milletlerarası üretimin büyüklüğü milletlerarası ticaretin büyüklüğünü aşmıştır. Çokuluslu işletmelerin gelişimi 1890’lı yıllarda Amerika’da ki milli firmaların gelişmesine benzetilmektedir. Nasıl ki Amerika’da mahalli ve bölgesel firmaların gelişmesinden ortaya çıkan firmalar başlangıçta kendilerine gösterilen sert tepkilere rağmen zaman içinde ekonomik etkinliğin sağlamasında çok önemli katkılarda bulunmuş ise çokuluslu firmalarda aynı derecede zorluklarla karşılaşmışlardır (Şahin,1975:25).

Günümüzde dünyanın farklı bölgelerinde yaklaşık 61 bin çokuluslu şirket ve bunlara ait 900 bine yakın yabancı bağlı şirket faaliyet göstermektedir. Çokuluslu şirketlerin 2003 yılında global dolaysız yabancı yatırım stoku (8,24 trilyon dolar) içindeki payı yaklaşık olarak %85’tir. 2001 yılında global ihracat 7,4 trilyon dolar iken çokuluslu şirketlerin toplam satışları 18,5 trilyon dolar ve bu şirketlerce üretilen toplam katma değer 3,5 trilyon dolardır. 1990 yılında yabancı bağlı şirketlerin global gayrisafi yurtiçi hasılaya katkısı %7 iken bu katkı 2001 yılında %11’e ulaşmıştır ve aynı yıl 54 milyon kişiyi istihdam ettiği tahmin edilmiştir. En büyük 20 çokuluslu şirketin yabancı ülkelerdeki toplam satış hasılatının global gayri safi yurtiçi hasılaya oranı yaklaşık olarak %6,8’dir. 2003 yılı itibariyle en büyük 20 çokuluslu şirketin yabancı ülkelerdeki satış hasılatı toplamı Fransa, İtalya, İngiltere ve 14 ülkeyi kapsayan Latin Amerika’dan daha fazladır. 6 Kuzey Afrika ülkesi hariç tüm Afrika ülkelerinin (49 ülke) gayrisafi yurtiçi hasılasının yaklaşık altı katı, Türkiye’ninkinin ise yaklaşık on katıdır (Can ve Vural,2005).

I.1.3.2. Çokuluslu Şirketler Teorisi

Çokuluslu şirketlere ilişkin modern teori, iki ayrı soruya ayrılmaktadır. İlk olarak, bir mal neden bir ülkeden ziyade, iki veya daha çok ülkede üretilir? Bu soru bir lokasyon sorusudur. İkinci olarak, neden değişik yerlerdeki üretim, birçok firma tarafından yapılmak yerine, aynı firma tarafından yapılmaktadır? Bu da bir uluslararasılaşma sorusudur. Lokasyon teorisine göre, üretim yapılacak yer, kaynaklar tarafından belirlenir. Örneğin, alüminyum madenciliği boksit madeninin bulunduğu yerlerde, alüminyumun işlenmesi ise elektriğin ucuz olarak bulunduğu yerlerde yapıldığında ekonomik olacaktır. Benzer şekilde, ulaşım maliyetleri ve ticari engeller üretim yerinin tesbit edilmesinde, belirleyici faktörlerdir (Oksay,1997).

Uluslararasılaşma teorilerinin başında “Öğrenme Teorisi” gelmektedir. Öncelikle bu model uluslararasılaşma sürecini, maliyet farklılıkları ya da talep durumu gibi faktörler yerine bilgi, deneyim ve öğrenme gibi davranış odaklı etkiler ışığında ele almaktadır. Buna ek olarak Öğrenme Teorisi tek seferlik uluslararasılaşma kararları ile değil, dinamik bir uluslararasılaşma süreci ile ilgilenmektedir. Öğrenme Modeli’nin temeli, bir kez uluslararasılaşma süreci başladıktan sonra sürecin her türlü ilerleyeceği, firmadaki dış pazarlarla ilgilenen kişilerin pazarda oluşacak fırsatları ve problemleri göreceği ve problemlerin çözümlerini araştırarak bunlara çözüm getireceği varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım firmaların uluslararasılaşma sürecinde ilerlemeyi aşamalar halinde gerçekleştireceğini öne sürmekte ve zaman içinde firmanın ülkesi ile hedef ülke arasında coğrafi ve kültürel mesafenin azalacağını da savunmaktadır (Topak ve Nayır,2007).

Firmaların uluslararasılaşma süreci değişik aşamaları kapsamaktadır. Örneğin firmalar başlangıçta mallarını, yurt dışına ihracat, pazarlama birimleri oluşturma veya lisans anlaşmaları yoluyla satmayı düşünürken son aşamada yurt dışında üretimde bulunmayı ya da diğer firmalarla birlikte ortak yatırımlara yönelmeyi tercih etmektedir. Diğer bir ifade ile uluslararasılaşma süreci tartışmalarında işlem ve/veya faaliyetlerle ilgili ekonomik olaylar kategorisi arasındaki fark ve ilişkiler gözden kaçırılmamalıdır (Karatepe,2003).

Çokuluslu şirketler açısından işlemleri şirketler arasında yapmaktansa, tek bir şirket bünyesinde (çokuluslu şirket) gerçekleştirmek daha karlıdır. Bu işlemleri en iyi açıklayan teori deployment (konuşlandırma) teorisidir ve bu teorinin iki kısmı en önemlilerindendir. Birinci teori, uluslararasılaşmanın avantajlarını belirlerken, teknoloji transferinin önemi üzerinde durur. Teknoloji, zaman zaman satılan veya lisans altında verilen ve ekonomik açıdan fayda sağlayan, her çeşit bilgi olarak tanımlanabilir. Fakat teknoloji transferi konusunda bazen birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Örneğin bir fabrikanın nasıl işlediğine ilişkin bilgiler hiç bir zaman yazılı olmayıp, onu çalıştıran insanların bilgi dağarcığında bulunur ki bu da paketlenip satılan bir meta değildir. Aynı zamanda, potansiyel bir alıcının bilginin gerçek ederini de bilmesi çok zordur. Zira konu ile ilgili alıcı da, satıcı kadar bilgi sahibi olsa, zaten satın almasına ihtiyaç kalmayacaktır (Oksay,1997).

İkinci teori de, uluslararasılaşmanın avantajlarını açıklarken, dikey entegrasyonun önemini vurgulamaktadır. Eğer bir firma, iyi bir mal üretiyorsa ve bu mal bir

başka firmanın üretim girdisiyse, bazı problemler ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, eğer iki firma da piyasada bir monopol pozisyonundaysa, çeşme sonu firma, fiyatları aşağıya çekmek isterken, çeşme başı firma yukarı çekmek istediğinde, firmalar arasında bir anlaşmazlık başgösterecektir. Ayrıca, arz ve talep belirsizliği yüzünden koordinasyon problemleri olabilecektir. Son olarak da, değişen fiyatlar bir veya her iki taraf için de büyük riskler yaratabilir. Eğer çeşme başı ve sonu firmalar, dikey bir şekilde entegre olabilirse, yani çokuluslu bir şirketin tabi şirketleri ya da yabancı ülkelerdeki kurdukları şirketleri olarak faaliyet gösterirlerse, bu problemler ortadan kalkacak veya azalacaktır (Oksay,1997).

I.2. Yabancı Sermaye

Bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edip ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknolojik kaynaklara yabancı sermaye adı verilir (Yılmaz,1988:45).

Yabancı yatırım, yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınmasıdır. Bir ülke borsasında işlem gören şirketlerin hisselerinin bir diğer ülke veya ülkelerin kuruluşları tarafından satın alınmasını ifade eden portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya bir kaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar, doğrudan yabancı yatırım olarak tanımlanmaktadır (Özel İhtisas Komisyonu,2000).

Az gelişmiş ülkeler ekonomik kalkınma çabalarında önemli bir sermaye kısıtı ile karşı karşıya iken, gelişmiş ülkelerde sermaye faktörü bol olarak bulunmaktadır. Ülkeler arasında sermaye donanımları açısından ortaya çıkan bu dengesizlik dünya ekonomisinde kaynak dağılımının etkin olmaması sonucunu doğurmaktadır. Dışa kapalı bir ekonomide ulusal tasarruflar sermaye birikiminin tek kaynağıdır. Ancak dışa açık bir ekonomide ulusal yatırımlar yabancı sermaye ile de finanse edilebilecektir. Az gelişmiş ülkeler finansal serbestleşme programları ile dışa açılarak uluslararası sermaye hareketlerinden faydalanmaya çalışmaktadırlar (Kula,2003:141).

Uluslararası alanda oluşan sermaye hareketleri genelde üç grup içinde tanımlanmaktadır. Bunlar kısaca banka kredileri, portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Günümüzde her bir sermaye hareketinin yönü ve miktarı dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak değişebilmekte, bu da ülkelerin ekonomik durumuna doğrudan etki etmektedir.

Son yirmi yılda dünyada mal ve hizmetlerin üretim ve tüketiminde globalleşme eğilimi giderek artmaktadır. 1980 yılında yabancı sermaye hareketleri Dünya Gayri Safi Milli Hasılasının sadece %5'ini oluştururken, 1998'de bu oran yaklaşık %16'lara kadar çıkmıştır. 1993–1999 arası dünyadaki yabancı sermaye akışı 200 milyar dolardan 800 milyar dolara 2000 yılında ise bu rakam 1 trilyon dolara ulaşmıştır. Uluslararası doğrudan yabancı yatırımların temel özelliği, yatırım hareketlerinin büyük kısmının OECD ülkeleri arasında olmasıdır. Yaklaşık olarak yabancı sermaye hareketlerinin %90'ı OECD ülkeleri arasında hareket etmekte, OECD dışı ülkelerde, direkt yabancı sermaye yatırımları kendi aralarında dahi önemsiz bir oranda seyretmektedir (Demircan,2003).

I.2.1. Kısa Süreli Yabancı Sermaye

Portföy yatırımları, tasarruf sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarında bir takım riskleri üstlenmek koşuluyla bir takım kazançlar (faiz, temettü vb.). elde etmek amacıyla hisse senedi, tahvil ve diğer sermaye piyasası araçlarına yaptıkları yatırımlardır (Sağlam,2003).

Portföy yatırımları içerdikleri araçların likiditesinin yüksek menkul kıymetlerden oluşması nedeniyle, yatırım yapılan ülkeyi her an terk edebilmektedir. Bu nedenle kalkınmanın finansmanına katkıda bulunabildikleri gibi, ülke ekonomisinde enflasyon baskısı, ulusal paranın aşırı değerlenmesi ve cari işlemler dengesinin kötüleşmesi şeklinde olumsuz etkiler de yaratabilmektedirler (Alp,2000:180-199).

Ekonomi literatüründe tam olarak tanımlanmamış olmakla birlikte sıcak para olgusunun uluslararası kısa vadeli spekülatif sermaye hareketlerini ifade ettiği belirtilmektedir. Tahvil, hisse senedi ya da diğer mali yatırım araçlarına yapılan, doğrudan yatırım şeklinde gerçekleşmeyen ve örgütlenmiş piyasalarda işlem gören yatırımlardır. Dolaylı yatırım olarak da adlandırılan portföy yatırımlarının ülkeye giriş ve çıkışı özellikle elektronik ortamda gerçekleştirilen işlemler sayesinde oldukça kısa süreli olabilmekte ve yatırımlar risk gördükleri anda kolaylıkla portföylerini boşaltabilmektedirler (Gökkaya,2006).

1990-97 döneminde gelişmekte olan otuz ülke verileri kullanılarak yapılan bir araştırmada doğrudan yabancı yatırımların portföy yatırımlarından iki misli fazla olduğu bulunmuştur. Uluslararası Finans Enstitüsü tarafından 2005 yılında yayınlanan gelişmekte olan ülkelere sermaye akışı raporunda ise, 2004 yılında gelişmekte olan ülkelere giren özel

sermayenin 130 milyar dolarının doğrudan yabancı yatırımlar, 35 milyar dolarının da portföy yatırımı olarak girdiği belirtilmektedir (İşeri ve Aktaş,2006).

Kısa vadeli yabancı yatırımları daha ıyı anlamak için hedege fonlarını ve subprime kredileri daha detaylı incelemek gerekmektedir.

Hedge fonları; varlıklı kişilerden ve büyük kuruluşlardan toplanan fonları getiri sağlamaya ve sermayeyi değerlendirme amacına yönelik olarak oluşturulmuş finansal varlık alım satımında kullanan özel bir yatırım fonudur. Diğer yatırım araçlarının tersine hedge fonları, bir gösterge endeksle karşılaştırılan getiri sağlamak yerine, kesin ve sürekli getiri sağlamaya odaklanmıştır. Başka bir ifadeyle hedge fonlar, sektör göstergelerine veya endeksin performansına bakmaksızın kesin getiri arayışı içindedir. Kesin getiriyi sağlayabilmek için de atılgan stratejiler uygulamaktadır. Risk/getiri profilini yükseltmek için açığa satış, türev ürünlerin alım satımı ve kaldıraç (borçlanma) kullanmak gibi pozisyonlar alırlar. Bu özellikleri ile hedge fonlar oldukça özel, değişken ve açık uçlu bir yatırım ortaklığı olarak da tanımlanabilmektedir. Ayrıca hedge fonlar bir taraftan kesin getiri garantisi verirken, diğer taraftan kayıt altında olmama, yatırım pozisyonları, likidite ve aldıkları ücret konularında özgürdürler. Yatırımcı sayısını sınırlandırarak ve belirli bir getiri düzeyini karşılamalarını isteyerek yatırımcıları akredite etmek yoluyla kayıt altına alınmaktan kaçınırlar. Ayrıca hedge fonların reklam vermeleri veya çağrıda bulunmaları yasaktır. Bu yasaklar da hedge fonların gizemini artırmaktadır. Hedge fonlar, yatırımcılarına ortalama riskin üzerinde olağanüstü kazançlar sağlama olasılığını sunarken, büyük risklerde almaktadırlar (Chambers,2008:5-13).

Subprime krediler ise; türü ve niteliği itibarıyla hükümet politikasına bağlı olarak yürütülen, düşük gelir gruplarına konut edindirme formülünü içermektedir. Bu kredi ABD hükümetinin düşük gelir gruplarının kredi kullanımını teşvik etmesi neticesinde artarak çoğalmış, dar gelir grupları tarafından bir hak olarak görülmeye başlanmıştır. Subprime krediler özü bakımından riskli olmasına rağmen gerekli titizlik gösterilmemiş riski yüksek kişilere kullandırılmıştır. Faiz ve anapara ödemelerinde başlayan aksaklıklar büyüyerek diğer kredi türlerine de yansımıştır (Ayhan,2008).

Hükümetin yoğun desteğiyle kullandırılan bu krediler, dar gelirli tüketicileri konut alım satımı yoluyla kar elde etme beklentisine itmiş, bu sebeple piyasada dengeler bozulmuş, kullanılan krediler karşılığında teminat olarak gösterilen konutların değerleri düşmüştür. Konut satın almanın bir yatırım aracı olarak görülmesi neticesinde bozulan

piyasa dengeleri nedeniyle geri ödemelerde aksamalar başlamış, teminat olarak gösterilen konutlar kredi kullandıran kurumlar tarafından nakite çevrilme çabalarına girince de piyasada daha çok konut arzı oluşmuştur. Sözleşmede gösterilen konut değerlerin yarı fiyatına kadar düşmesi piyasalardaki dengelerin daha da bozulmasına neden olmuştur (Ayhan,2008).

I.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye

Ülkeler arasındaki sermaye hareketleri, ticaret ve yabancı yatırımların önündeki engeller, ulaşım ve iletişim maliyetleri azaldıkça, firmalarında neyi nerede ve nasıl üretecekleri ve kime satacakları konusundaki tercihleri genişlemektedir. Böylece, bir yandan sınırları uluslararasılaşan endüstri ve firmalar hızla çoğalırken, diğer yandan bu piyasalardaki rekabet sertleşmektedir. Hepsinden önemlisi firmaların ülke dışındaki yatırımları arttıkça uluslararası üretim de artmakta ve bu yatırımlar, yalnızca ulusal piyasaların genişlemesine katkıda bulunmayıp aynı zamanda daha büyük ve geniş ölçekteki bölgesel ve küresel piyasalarda ortaya çıkarmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye akımları küreselleşmenin ayrılmaz bir unsuru olarak dünya ekonomisine şekil veren faktörlerin başında gelmektedir. Uluslararası şirket birleşme ve devralmalarının yönlendirdiği doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye akımları son yıllarda dünya ekonomisinin toplam gayrisafi yurtiçi hasılası, mal ve hizmet ihracatı gibi önemli bazı göstergelerinden çok daha hızlı bir büyüme kaydetmiştir (Yıldırım, Özkan, Halis ve Özkan,2007:305)

Doğrudan yabancı yatırımın tanımını ise şu şekilde yapabiliriz. Bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir şirket için kuruluş sermayesini sağlamak, mevcut bir şirketin sermayesini arttırmak yoluyla diğer bir ülkede bulunan şirketlere yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır (Karluk,2001:100).

Yabancı bir pazara girmeyi düşünen bir firmanın önünde farklı üç seçenek bulunmaktadır. Birincisi, malları kendi ülkesinde üretilip, yabancı bir ülkeye satmak kaydıyla ihracat yapmak, ikincisi, piyasasına girmek istediği ülkedeki bir firmaya kendi teknolojisini ve marka ismini kullanmasına izin vererek, lisans anlaşması yapmak ve üçüncüsü ise, piyasaya doğrudan sermaye yatırımı yapmak kaydıyla girmektir (Oksay,1997).

Tablo 1 : Dünyada Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (Milyar Dolar)

Yıllar	Milyar Dolar	Yıllar	Milyar Dolar
1995	331	2002	716
1996	358	2003	557
1997	478	2004	710
1998	693	2005	916
1999	1092	2006	1411
2000	1396	2007	1833
2001	826		

Kaynak: YASED <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Pages/UNCTAD2008.aspx>

(e.t.31/01/2009)

UNCTAD tarafından hazırlanan rapora göre, dünya genelinde uluslararası doğrudan yatırım girişi 2007'de önceki yıla göre yüzde 30 artarak 1,8 trilyon dolar olurken, 2000 yılından sonra ilk kez 2006'da ulaşılan 1,4 trilyon doları aşarak en yüksek seviyesine ulaştı. Raporda, artış trendinin nedenleri yüksek büyüme rakamları ile güçlü kurumsal performanslar, yeniden yatırıma dönüştürülen kazançlar, doların diğer belli başlı para birimleri karşısında değerinin düşmesi, eşik altı piyasalarda yaşanan krizin global etkilerinin birleşme ve satın alma işlemlerine henüz yansımaması ve yakın dönemde oluşan sermaye birikimlerinden yola çıkarak birleşme ve satın alma işlemlerinde egemen servet fonları gibi yeni aktörlerin etkinliğinin artması olarak sıralandı.

2007 yılında en fazla uluslararası doğrudan yatırım çeken ilk 3 ülke 232,8 milyar dolar ile ABD, 224 milyar dolar ile İngiltere ve 158 milyar dolar ile Fransa olurken, gelişmekte olan ülkeler sıralamasında Çin, 6. sıradaki 83,5 milyar dolarlık yatırımla başı çekti. 2007 itibarıyla toplam uluslararası doğrudan yatırım stoğu 15,2 trilyon dolara ulaşırken, ABD ve İngiltere en fazla uluslararası doğrudan yatırım stoğuna sahip ülkeler arasında yer aldı. Yatırım stoğundaki payı yüzde 31 olan gelişmekte olan ülkeler arasında Hong Kong, Brezilya, Çin, Rusya, Meksika, Singapur ve Türkiye en fazla stoğa sahip ülkeler olurken, Türkiye 2006'da yaklaşık 146 milyar dolarlık stoğu ile 25. sıradan 21. sıraya yükseldi. 2007 itibarıyla Türkiye'de uluslararası doğrudan yatırım stoğu GSYİH'nın yüzde 22'sini aştı. Uluslararası doğrudan yatırımların toplam sabit sermaye yatırımlarındaki payı yüzde 15,6 oldu.

Tablo 2 : Global Göstergeler ve Çokuluslu Şirketler (Milyar Dolar)

	1990	2006	2007
UDY Girişleri	207	1411	1833
UDY Çıkışları	239	1323	1997
UDY Stoku (iç)	1941	12470	15211
Çokuluslu şirketlerin yabancı bağlı kuruluşlarının			
Satışları	6126	25844	31197
İstihdamı (bin kişi)	25103	70003	81615
Toplam aktifleri	6036	55818	68716

Kaynak: YASED <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Pages/UNCTAD2008.aspx>
(e.t.31/01/2009)

Dünyadaki yaklaşık 79 bin çokuluslu şirketin yaklaşık 790 bin yabancı bağlı kuruluşunun toplam satışları dünya gayri safi hasılasının yüzde 10'undan fazlasını oluşturuyor ve global ihracatın üçte birini gerçekleştiriyor. Geçtiğimiz yıl uluslararası doğrudan yatırımlar gelişmiş ülkelerde yüzde 33 artışla 1,2 trilyon dolara, gelişmekte olan ülkelere yüzde 21 artışla 500 milyar dolara ve geçiş ekonomilerinde yüzde 50 artışla 86 milyar dolara ulaştı. Rapora göre, dünyada uluslararası birleşme ve satın almalar 2007 yılında bir önceki yıla göre yüzde 46 artışla 1,6 trilyon dolar olurken, özel hisse fonlarının payı yüzde 28 düzeyinde gerçekleşti. Bölgelerin uluslararası doğrudan yatırımlardan aldığı paylara bakıldığında gelişmiş bölgelerin payı azalırken, gelişmekte olan bölgelerin payı arttı. Bölgeler itibariyle Avrupa uluslararası doğrudan yatırımlardan en fazla pay alan bölge olurken, bunu Kuzey Amerika, Güney ve Doğu Asya ile Latin Amerika ve Karayipler izledi.

Türkiye, raporda Batı Asya ülkeleri arasında bu yıl bölgesinde ikinci sırada yer aldı. Uluslararası doğrudan yatırım akışlarında imalat sanayinin payı düşerken, hizmetler sektörünün payının arttığı dikkat çekti. Raporda yer alan geleceğe yönelik beklentilerde, çokuluslu şirketlerin orta vadeli yatırım planları konusunda kötümser olduğu görülürken, yüzde 70'i yatırımlarının artıracığını söylemesine karşın yatırımlarını büyük oranda artıracığını belirtenlerde düşüş meydana gelmiştir. Global dalgalanmanın etkileri 2007'de yatırım akışlarına tam olarak yansımazken, 2008'de yüzde 10 düşüş beklentisi söz konusu olmuştur.

UNCTAD`ın Dünya Yatırım Raporuna göre 2007 yılındaki yaklaşık 22 milyar dolar tutarında uluslararası doğrudan sermaye girişiyle Türkiye, dünya genelinde 23. sırada, gelişmekte olan ülkeler arasında ise dokuzuncu sırada yer almış ve Türkiye 2008-2010

döneminde yatırımcı tercihleri arasında 15. en cazip ülke olarak gösterilmiştir. Rapora göre, en fazla uluslararası doğrudan yatırım çeken ülkeler arasında 2006`da 17`inci sırada yer alan Türkiye, 2007`de 23. sıraya geriledi. Global uluslararası doğrudan yatırımlar, 2007 yılında yüzde 30`luk artışla 1,8 trilyon dolarlık rekor bir seviyeye ulaştı Türkiye geliştirmekte olan ülkeler arasında da 5. sıradan 9. sıraya geriledi. Bu verilerle, 2007 yılında Türkiye`nin dünya genelindeki uluslararası doğrudan yatırımlardan aldığı pay yüzde 1,2 olurken, geliştirmekte olan ülke toplamında ise payı yüzde 4,4`e ulaştı. Girişlerin yanı sıra, yatırım çıkışları itibariyle bakıldığında ise, Türkiye, 2007 yılındaki 2,1 milyar dolarlık dış yatırımı ile 50. sırada yer aldı. Türkiye, bu kategoride, 2006 senesinde 53. sıradaydı. 2007 yılı itibariyle global uluslararası doğrudan yatırım stoğu 15,2 trilyon dolara ulaşırken, Türkiye 146 milyar dolarlık stoğu ile 21. sırada yer aldı. Türkiye 2006 yılında stok itibari ile 25. sırada yer almıştı. Forbes tarafından haziran 2008`de yayınlanan iş yapmak için en iyi ülkeler endeksine göre Türkiye bir önceki yıla göre yedi sıralık bir iyileşme kaydederek 121 ülke arasından 41. sıraya yerleşmiştir.

I.2.2.1. Doğrudan Yabancı Sermayeyi Belirleyici Faktörler

Uluslararası Ticaret Teorisi`nin temeli “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi”ne dayanır. David Ricardo`nun formüle ettiği bu teoriye göre her ülke, göreceli olarak hangi malları daha ucuza üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşması gerekmektedir. Bu çerçevede de üretiminde uzmanlaştığı malı ihraç edecek, diğer ülkenin uzmanlaştığı ürünü de ithal edecektir. Temeli Adam Smith`in “Mutlak Üstünlükler Teorisi”ne dayanan liberal yorumun amacı, Smith`in kitabına adını veren “Ulusların Zenginliği”ne ulaşmaktır. Bu liberal teorinin temeli, ortak çıkarın zenginlik yaratacağıdır. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi uluslararası ticaretin temel mantığını açıklayabilse de doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha karmaşık bir model gerektirdiğinden klasik teorinin kapsamı dışında ele alınmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha karmaşık, stratejik, ekonomik modellerin, hipotezlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Görgün,2004).

Ülkeler yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için çok çeşitli faktörler kullanmakta; DYY ise çok çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Gelişmiş ülkeler rekabet güçlerini ve kârlarını arttırabilecekleri bir ortam ararken; sermaye ve teknolojik açıdan yetersiz geliştirmekte olan ülkeler ise, yabancı sermaye için uygun ortam hazırlama çabasıındadırlar. DYY oluşturan nedenler, sermaye sahipleri ve bu tür yatırımları ülkesine

çekmek isteyen ülkelerin çıkarışan çıkarları doğrultusunda farklılaşmaktadır. Bu nedenle, yatırım yapan çokuluslu şirketin beklentilerinin, yatırım alan ülkenin beklentileri ile örtüşebildiği oranda, yatırım her iki ülke yararına olacaktır (Karluk,2002:467).

Yetişmiş işgücüne ve esnek işgücü piyasalarına olan ihtiyaç, bilgiye dayalı teknolojilerin uygulanmasında ve tüketiciye yönelmiş girişimci, iletişim ve satış kabiliyetleri olan işgücüne talebi arttırmaktadır. Yabancı sermaye, bu tür ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere yönelmektedir. İşletmelerin daha geniş pazarlara ulaşabilmesi amacıyla küreselleşmesi sonucunda üretim, hizmetler ve sonraki hizmetlerin hedef pazarda veya yakınında olması zorunluluğu da diğer bir etkidir. Bilgiye dayalı endüstrilerin gelişmesi, bu alanda rekabetin oldukça yoğun olması nedeniyle yeniliklerin, bilginin ve enformasyonun bulunduğu yerlere yatırım yapma arzusu gelişmektedir (Özyıldız,1998).

Uzun vadeli karşılaştırmalı üstünlük sağlayan bölgelerde ana şirketin üretim faaliyetlerini destekleyen diğer üretim faaliyetlerinin yoğunlaştırılması maliyetleri azaltan bir etkidir. Böylelikle ana şirkette, gerekli alt yapısı genişlemeye, destekleme faaliyetlerine, promosyona ve arza açık olan bölgelere yatırım yapma arzusu oluşmaktadır. Girdilerin, üretimin küreselleşmesindeki gelişmelere bağlı olarak artan oranda uluslararası bir karakter kazanması sonucunda, yatırım yapacak şirketler için yatırım yapılacak yerin önemi artmaktadır. Üretimde otomasyon ve yeni teknolojilerin kullanımının artması, sanayide geleneksel işgücü becerilerinin üretim sürecindeki önemini azaltmaktadır (Özyıldız,1998).

Gelişmekte olan ülkelerdeki yurt içi tasarrufların, hızlı bir ekonomik kalkınmayı finanse edecek durumda olmaması, bu ülkelerin DYY'yi ülkelere çekmek istemelerinde etkili olan önemli bir faktördür. Hükümetler tarafından uzun vadeli doğrudan yabancı sermaye girişi, kalkınmanın bir parçası olarak görülmekte; ülkedeki gelir oluşumu, sürdürülebilir büyüme, yatırımların artırılması, ihracat, döviz dengesi, ödemeler dengesi, enflasyon, faiz oranları ve vergi gelirleri gibi makro büyüklükleri olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir (Özyıldız,1998).

DYY'nin ülkedeki endüstriyel verimliliği arttırması, ülke içinde ekonomideki teknolojik gelişmelerin yakından takip edilmesi ve rekabetin artması nedeniyle üretilen ürünlerin nitelik, kalite, miktarının ve üretim kapasitesinin yükseltilmesinin etkili bir rol oynaması gelişmekte olan ülkeler için yabancı sermayeyi cazip kılmaktadır. İşsizlik

probleminin yoğun olduğu ÷lkelerde, üretim ve istihdamı arttırıcı, işgücü niteliklerini yükseltici etkileri bulunmaktadır. Ayrıca, DYY yapan şirketler, beraberinde getirdikleri mevcut diğ er pazarlara, sahip oldukları yavru şirketlerin de girebilmeleri imkânını sağlarlar. (Seyidoğlu,2003:80)

Yukarıda bahsedilen faktörler nedeniyle, gelişmekte olan ÷lkeler DYY'yi ÷lkelerine çekme ç abasına girmişlerdir. Bu durum, ÷lkelerin dönemler itibariyle farklı özelliklere sahip olmasını gerektirmiştir. II. Dünya savaşının hemen ertesinde, merkez ÷lkelerin ihtiyaç duyduğu hammaddelere sahip olmak yeterli bir koşul iken; 1970'lerde ucuz işgücü yatırım yapılması için önemli bir kriter olmuştur. Bu açıdan küreselleş en dünya ekonomisinde sadece ucuz işgücü yeterli bir kriter olmayıp, tamamlayıcı politikalar zorunlu hale gelmiştir. Hükümetler yatırım indirimi, gümrük vergilerinden bağışıklık veya taksitlendirme, ucuz kredi gibi teşvik tedbirleri ile yabancı sermayeyi yatırım yapmaya özendirebilir. Teşvik tedbirleri yabancı sermayeyi çekmekte tek başına etkili değildir. Ancak, özellikle ÇUŞ'ların bu gibi teşvik tedbirlerinden ziyade, siyasi ve ekonomik istikrara, söz konusu ÷lkenin dünya ticaret sistemine ve bu sistem bünyesinde oluşturulan anlaşmalara ne ölçüde katıldığına daha çok önem vereceğı söylenebilir (Kula,2003).

DYY'yi çekmekte etkili olan politikalar arasında ekonomik entegrasyonların ticaret engellerini aşmak amacıyla yapılan yatırımlar da gösterilebilir. Bu argüman, ekonomik entegrasyon bölgelerine yönelik DYY'nin artışını açıklamaktadır. Bölgesel ekonomik entegrasyonların yapılma sebeplerinden birisi DYY'de artış sağlamaktır (Kula,2003).

UNCTAD 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda, Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımlarını etkileyen faktörlere ilişkin bir analiz yapmıştır. Söz konusu belirleyicileri, üç ana başlıkta toplamıştır: Bunlar; ekonomik faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve politik faktörlerdir. Ayrıca, ekonomik faktörlerin yatırım stratejileri açısından alt başlıkları da ortaya konmuştur. UNCTAD'ın belirtmiş olduğu faktörler aşağıda ki tabloda verilmiştir (Gövdere,2003).

Tablo 3 : Doğrudan Yabancı Sermayenin Belirleyicileri

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkelerdeki Belirleyiciler	
I.Politik Faktörler	Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, Vergi politikası, Ticaret politikası, ticaret politikası ve DYS yatırımlarının tutarlılığı, Özelleştirme politikası, Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle; rekabet ve şirket satın alma ve birleşme politikaları) Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları.	
II.Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması vb.) Yatırım teşvikleri Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb.) Yatırım sonrası hizmetler Sosyal etkenler (Yaşam kalitesi vb.)	
III. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara yönelme	Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir. Piyasanın büyümesi. Bölgesel ve global piyasalara giriş imkanları. Tüketici tercihleri. Piyasaların yapısı.
	Kaynağa/stratejik varlığa yönelme	Hammaddeler Düşük ücretli vasıfsız işgücü Vasıflı işgücü Fiziki altyapı AR-GE Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar
	Etkinliğe yönelme	Kaynakların/varlıkların maliyeti ve İşgücünün verimliliği Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar,). Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: DTM www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/yab_ser.doc
(e.t.31/01/2009)

i. Politik Faktörler

Yatırım kararını etkileyen en temel öğelerden biride ev sahibi ülkedeki politik istikrardır. Yatırımcılar politik açıdan istikrarsız olan bir ülkeye yatırım yapmayı sermayelerini riske atmaya benzetirler. Bu nedenle politik istikrarın olmadığı ülkeye yatırım yapmayı hiçbir yatırımcı istemez. Politik kurumların istikrarlı bir şekilde işlediği, uzun

vadeli risklerin de dolayısıyla düşük olduğu ülkeler yabancı yatırımcılar için her zaman daha çekicidir. Bu güven ortamı yabancı sermaye yatırımları için oldukça önemlidir, çünkü önceden de belirtildiği gibi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, yatırımın beklenen kârları elde edebilmesi genellikle uzun vadede gerçekleşmektedir. Bu yüzden yatırımcı güveni sadece güncel politik görünüme olan güveni değil, uzun vadeli politik ve ekonomik istikrara olan beklentileri de yansıtmaktadır. Politik rejimin karakteristiklerinin yanı sıra, ev sahibi ülkedeki devlet memurlarının, özel sektör yöneticilerinin ve sendika liderlerinin tavırları da ülkenin potansiyel yatırımlar açısından çekiciliğini belirleyen diğer etkenlerdir. Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımını etkileyen faktörler arasında ülkenin özelleştirme politikaları, vergi politikası, rekabet ve şirket satın alma ve birleşme politikaları gibi politikalarda gösterilebilir. Hiçbir yabancı yatırım yüksek vergi oranlarına maruz kaldığı bir ülkede kalarak karını azaltmak istemez. Ayrıca piyasadaki şirketlerin bir birleriyle birleşmelerine yada aralarındaki rekabete bakarak durumun kendi aleyhine bulunduğu bir ortamda bulunmak istemez. Bunlara ilave olarak yatırım yapılacak ülkenin yabancı yatırımcılara sağlamış olduğu kolaylıklar ve yapılan hukuki ve teknik düzenlemelerde etkili olabilmektedir (Karaköy,2006).

Politik riskin doğrudan yabancı yatırımlarla alakası üzerine çalışmalar, ülke dışında yatırım yapma ve yatırımın formu ve zamanlamasıyla ilgili kararı belirleyen etmenlerin, esas olarak piyasa görünümü ve firmanın bütün stratejileri ışığında maliyet ve risk etmenleri olduğunun altını çizmektedir. Politik risk de açık bir biçimde maliyet ve risk değerlendirmelerini etkilemektedir. Özellikle risk ve maliyet değerlendirmelerinin, iş çevreleri tarafından daha kalıcı ve görünümün temel esenliğine bağımlı hale getirildiği az gelişmiş ülkelerde, politik risk yabancı yatırımcılar için oldukça önemli hale gelmektedir. Artan döviz kuru riski, politik riske karşı hassaslığın artması ve vergi belirsizlikleri, çokuluslu şirketlerin risklerini yerel şirketlere göre daha da arttırmaktadır. Bu etmenler şirketin nakit akışı üzerinde ki riskleri, dolayısıyla şirketin sistematik riskini arttırmaktadır (Kürşad,2005).

ii. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler

Yatırım ortamını belirleyen en önemli faktörler arasında teşvikler yer almaktadır. Doğrudan yabancı yatırım yapılmadan önce o bölgede verilen teşviklerin maliyetlere etkisi gibi konulara bakmaktadır. Ayrıca bu başlık altında yer alan rüşvet ve bürokratik işlemlerde yabancı yatırımcı için önemlidir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki bürokrasi

sorunu herkese tarafından bilinen bir gerçektir. Bu sebeple bürokrasinin aşılabilmesi için verilen rüşvetler bazı durumlarda yatırım kararlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Yatırım yapıldıktan sonra yatırımı yapan şirkete yardımcı olunmaya devam edilmesi, onun ülkede kalması ve yeni yatırımlar yapması için teşvik edilmesi de bir faktör olarak bu başlığın altına yazılabilir. Emek yoğun üretim yapan şirketlerin ucuz işgücünün bulunduğu bölgelere yatırım yapması, daha yüksek kâr realizasyonunun sağlanması açısından önemli olmaktadır. Bazen şirketler unvanlarını kullanarak satışlarını arttırmayı hedeflerler. Örneğin dünyanın en büyük bankalarının yurtdışına açılarak müşterilerine isimleri sayesinde güven aşıladıklarını, satışlarını rahatlıkla arttırdıklarını görebiliriz. Küresel olarak isim yapmış şirketler yerel piyasalara girdiklerinde ilk başta şirketlerin dünyada ki konumlarını anlatarak yıllardır bu işle uğraştıklarını vurgulayarak müşteri kazanmaya çalışırlar. Örneğin, Aviva Finansal Yatırım şirketinin reklamında olduğu gibi şirketin geçmişinin ön plana çıkartılarak halkın kendilerini düzgün tanımaları amaçlanmıştır ya da Fortis Bank Türkiye'ye geldiğinde bir günde bütün Dış Bankası tabelalarını toplatarak yerine Fortis Bank tabelalarını asması bu olaya örnek gösterilebilir.

Bu başlık altında değerlendirilecek başka bir konuda tüketicinin mal talebi olabilir. Tüketicinin talep edeceği mal miktarının tespitinde iki husus göz önünde bulundurulur. Bunlar Tüketicinin sayısı ve tüketicinin alışkanlıklarıdır. Tüketici sayısı kurulacak tesisin kapasitesini belirler. Tüketici sayısı ne kadar fazla olursa tesisin kapasitesinin büyüklüğü o kadar fazla olur. Tüketicinin alışkanlıklarını ise; tüketicinin gelir seviyesi, tüketicinin alışkanlık ve teamülleri ve zevklerini etkileme imkanı belirler (Tatar,1985:48).

Yatırım Teşvik Belgesi tasarrufları yatırıma yönlendirmek suretiyle, katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanarak bölgeler arası dengesizlikleri gidermek, istihdam yaratmak ve uluslar arası rekabet gücü sağlamak için yatırımların devlet tarafından desteklenmesi amacıyla verilen bir belgedir. Teşvik alan şirket; makine ve teçhizatı ithalatında gümrük vergisinden muaf tutulabilir, yapılan yatırım tutarının bir kısmını vergi matrahından düşebilir, ar-ge harcamaları için ucuz ve uzun vadeli kredi bulabilir. Bu ve bunun gibi sebepler yüzünden verilen teşvikler yeni şirket kurulmasını artırır. Yabancı yatırımcılarda ülkeye gelirken verilen teşviklerden sonuna kadar yararlanmak ister. Yatırım yapmadan önceki araştırmalarında teşvik veren ülkeyi teşvik vermeyene tercih edebilirler (Tobb,2007).

Verilen hizmetlerin sadece yatırım öncesi değil yatırım yapıldıktan sonrada devam etmesi yabancı yatırımcılar için önem arz etmektedir. Firma organizasyonun yapılması, personelinin ihtiyacının belirlenmesi, temini ve eğitimi, üretim sırasında karşılaşılabilecek problemlerin giderilmesi, yurt içi ve yurt dışı pazarlama ve satış faaliyetlerinin başlatılması, üretim akışının, kapasitesinin ve kalitesinin izlenmesi, dış piyasaya satışların izlenmesi ve dış pazar genişletme faaliyetlerinin başlatılması gibi faktörler yatırımcıyı ülkeye çekmede etkili olabilmektedir (Uğur,2005).

iii. Ekonomik Faktörler

Doğrudan yabancı yatırımın bir ülkeye gelmesini etkileyen faktörler; dönemler itibariyle belirleyici faktörlerin değişimine uğramıştır. Bir başka ifadeyle doğrudan yabancı yatırımı çekmek için farklı dönemlerde farklı özelliklere sahip olmak gerekmiştir. Örneğin, II. dünya savaşı sonrasında, gelişmiş ülkelerinin ihtiyaç duydukları hammaddelere sahip olmak doğrudan yabancı yatırımı çekmekte en önemli faktör olarak görülmüştür. Lokasyon teorisini incelediğimizde, üretim yapılacak yerin, kaynaklar tarafından belirlendiği görülmektedir. Örneğin, alüminyum madenciliği boksit madeninin bulunduğu yerlerde, alüminyumun işlenmesi ise elektriğin ucuz olarak bulunduğu yerlerde yapıldığında ekonomik olacaktır. Benzer şekilde, ulaşım maliyetleri ve ticari engeller üretim yerinin tespit edilmesinde, belirleyici faktörlerdir. Ayrıca bunlara ek olarak ekonomik faktörler içerisinde yer alan düşük ücretli vasıfsız işgücü, vasıflı işgücü, fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon), ar-ge gibi faktörlerde etkilidir. İlerleyen dönemde 70'li yıllarda ise, ucuz işgücüne sahip olmak doğrudan yabancı yatırımı çekebilmenin önemli bir kriteri haline gelmiştir. Ucuz iş gücü olan yerlere yatırım yapılarak maliyetlerin aşağıya çekilmesi yatırımcılar için büyük bir avantaj sağlamıştır. Ayrıca sanayi devriminden bu yana en önemli etkenlerden biride pazarın büyüklüğü olmuştur. Pazar büyüklüğü sayesinde ürünlerini ülke içinde rahatça satarak daha fazla kar elde etmek her zaman en önemli sebeplerden biri olmuştur (Oksay,1997).

Politika belirleyiciler doğrudan yabancı yatırımı çekme stratejilerini formüle ederken maliyet kontrolünün yatırımcılar için birincil öncelik olmadığını akıllarından çıkarmamalıdır. İş dünyasında yapılan araştırmalara göre, politika belirleyiciler müşterilere erişime ve tutarlı ekonomik/siyasi çevreye daha fazla önem vermektedirler. Teşvikler, hangi miktarda olursa olsun, döviz kuru politikalarını da içeren durağan makro politikalar, yabancı firmalara karşı durağanlık ve şeffaflık politikaları, bölgesel çıkarları

indirmek veya ulaşılmaz sözde ekonomik kendine yeterlilik için tasarlanan ithalat tarifeleri ve ihracat sübvansiyonların olmadığı serbest ekonomi ve altyapıyı ve beşeri vasıfları geliştirmek için tasarlanan politikalar durağan ekonomik çevrenin yerini alamaz (Öğütçü,2003).

DYY yatırımlarının belirleyicileri arasında piyasa hacmi gelişmekte olan ülkeler açısından, hem de gelişmiş ülkeler açısından önem taşıyan bir etken olarak görülmekle beraber, birinci grup ülkeler için daha önemlidir. Yapılan çalışmalarda, kişi başına gayri safi milli hasılanın DYY yatırımları için önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşmışlardır. DYY yatırımlarının belirleyicileri arasında en tartışmalı olanı, ücretlerdir. Ucuz işgücünün yabancı yatırımlar için bir cazibe unsuru olduğu genel kabul gören bir görüştür. Ücretlerin yabancı yatırımları cezbetmede etkili olamayacağını savunan görüşler de bulunmaktadır. Ücret-verimlilik-DYY yatırımları zinciri için söylenen en iyi söz, “düşük ücret seviyesinde yüksek kaliteli işgücüdür” (Gövdere,2003).

Hasan Kaymak çalışmasında teşviklerin genellikle ne yatırım ortamındaki ciddi eksiklikleri telafi edebildiğini, ne de arzulanan dışsalıkları gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur. Yapılması gerekenin ise insan kaynaklarına ve altyapıya gereken önemin verilmesi olduğunun altını çizmiştir. Kaymak’a göre, diğer şartlar (politik ve ekonomik istikrar, altyapı, taşıma masrafları) olumlu olduğunda vergilerin önemli bir etkisi olduğudur (Kaymak,2005).

1.2.2.2. Doğrudan Yabancı Sermayeye İktisadi Okulların Bakışı

Sanayi Devrimi öncesinde büyük ölçüde tarımsal üretime dayalı olan uluslararası ticaretin temelinde Merkantilist düşünce yer almaktadır. Merkantilizm, 17. y.y.da ve 18. yüzyılın başlarına kadar dünyada ticaret yapan ülkelere benimsenen hazinenin altın ve gümüş mevcutlarını arttırmak için ihracata ağırlık veren müdahaleci bir düşünce akımıdır. Bu düşünceye göre, bir ülkenin refahı sahip olduğu değerli madenler genellikle altın ve gümüş miktarı ile ölçülmektedir (Seyidoğlu,2003:12-13).

İthal ettiklerinden daha fazlasını ihraç etmek için hükümetler, ithalat işlemlerinin çoğuna kısıtlama koyup, yerel pazarda ya da ihraç pazarında rekabet edemeyecek birçok ürünün üretimine destek vermiştir. İngiltere gibi bazı büyük ülkeler, bu ticari amaçlarını gerçekleştirmek için sahip oldukları sömürgeleri kullanmışlardır. Sömürgeler ana ülkenin diğer ülkelerden almak zorunda kalacakları birçok maddeyi temin etmeyi başarmışlardır.

Böylece hem bir hammadde ve gıda maddeleri kaynağı, hem de ana ülkenin üretimi için bir pazar konumuna gelmişlerdir. Bu nedenle ana ülkeler, sömürgelerle olan ticareti tekellerine almanın yanı sıra üretim faaliyetlerini de engelleyerek; oralaradaki endüstriyel gelişimin önüne geçmeye çalışmışlardır. Sömürgecilerin işine yarayacak şekilde planlanan Merkantilist teori, 1800 yılından sonra zayıflamaya başlamıştır (Seyidoğlu,2003:12-13).

Klasik uluslararası ticaret teorileri, esas olarak, ülkelerin dış ticarete yönelmelerinin nedenlerini ve dış ticarete oluşacak olan değişim oranı ile sağlanacak faydaları açıklamaya yöneliktir. İlgili alandaki teorilere katkılar öncelikle Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi ile sağlanmıştır. Adam Smith, dış ticaretin yapılış nedenlerini ve uluslararası uzmanlaşmanın yararını mutlak üstünlük teorisi ile açıklamaktadır. İktisadi insan, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ve görünmez el ile klasik liberalizme yön veren Smith, merkantalistlerin aksine, her iki ülkenin dış ticaretten yarar sağlayacağı ve dünya kaynaklarını bu sayede en optimal biçimde kullanılmış olacağını ileri sürer (Bayraktutan,2003).

Bu teoriye göre, her ülke diğerlerinden daha düşük maliyetle ürettiği mutlak üretim üstünlüğüne sahip olduğu malları üretmeli, bunların üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç etmeli, pahalı ürettiği malları ise ithal etmelidir. Bazı ülkeler, belli ürünlerin üretiminde sahip oldukları uygun iklim koşulları, doğal kaynaklara ulaşım kolaylığı ya da belirli özelliklere sahip işgücünün varlığı dolayısıyla doğal üstünlüğe sahip olabilmektedir (Bayraktutan,2003).

Sonrasında ise, David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ve bu teoriye karşılıklı talep prensibi olgusunu kazandıran J. Stuart Mill'in yaklaşımları takip etmiştir. 1817 yılında David Ricardo, "Eğer bir ülke tüm ürünlerde mutlak üstünlüğe sahipse ne olur?" sorusu üzerinde durmuş ve Adam Smith'in mutlak üstünlük teorisini geliştirerek karşılaştırmalı üstünlük teorisini ortaya atmıştır. Uluslararası ticaretin mutlak üstünlüklere dayandırılmasının kapsamı daraltacağını gören Ricardo, ülkeler arasında üretim maliyeti farkı yerine, farklılığın derecesi üzerinde durmuştur. Diğer bir ifadeyle, karşılaştırmalı üstünlük teorisi, uluslararası ticaretin, mutlak değil karşılaştırmalı üstünlüklere dayanması gereğini ortaya koymuştur. Bir ülke, bütün mallarda, diğerine göre daha üstün olsa da, karşılaştırmalı olarak en fazla üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşıp; daha az üstün olduğu malları ithal ederek daha fazla refaha ulaşabilir (Bayraktutan,2003).

Klasik teorilere en önemli katkı ise, Eli Hecksher ile Bertil Ohlin tarafından sağlanmıştır. Bir ülkenin en bol üretim faktörünü üretiminde yoğun olarak kullandığı malları ihraç edeceği prensibine dayalı H-O modeli, klasik uluslararası ticaret teorisine önemli katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda, teorinin temelinde faktör oranları kavramından elde edilen karşılıklı avantaj prensibidir. Aynı zamanda, uluslararası ticaretin ilk motivasyonu ulusal ve yabancı fiyatlar arasındaki mutlak farklılıktır. Şüphesiz, bu farkın transfer maliyetlerinden büyük olması gerekmektedir. Fiyatlardaki mutlak farklılık maliyetlerdeki mutlak farklılığa dayansa da maliyet fiyat ilişkilerinin tam rekabet piyasalarında farklılık göstereceği gözden kaçırılmamalıdır (Erken,1986:37).

Maliyetlerdeki mutlak farklılıklar ise, ülkeler arasındaki maliyet oranlarının farklılığından doğmaktadır. Bu sonuç, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin özünü oluşturmaktadır. Böyle bir durumda, ülkelerin fırsat maliyetlerinin belirlediği değişim aralığı limitleri içinde iki taraf içinde kazançlı olabilecek bir değişim oranının ortaya çıkacağı kabul edilmektedir (Erken,1986,37).

Yeni Uluslararası Ticaret Teorileri incelendiğinde ise, Leontief'in araştırmasında, H-O modelinin önerilerinin tersi bir sonuca ulaşması yeni teorilerin gelişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, uluslararası ticarete yeni yaklaşımlar getiren üç teoriden söz edilmesi, faydalı olacaktır. Bunlar; beşeri uzmanlık, teknoloji ve tercih benzerliği teorileridir (Seyidoğlu,2003:28-29).

Beşeri uzmanlık teorileri, gelişmiş ülkelerin özellikle ABD'nin sanayi ürünlerinde karşılıklı avantaj elde etmesinin en önemli nedeni olarak, mesleki ve yüksek derecede uzmanlaşmış diğer emek türlerine, öteki ülkelere nazaran daha bol miktarda sahip olduğunu ileri sürmektedir. Teknoloji teorileri, araştırma ve geliştirmeye büyük önem veren ve dolayısıyla yüksek teknolojiye sahip ülkelerin yeni ürünleri piyasaya ilk sürenler olarak özel bir avantaj kazandığını ve diğer ülkelerin bu gelişmeyi anında kopyalamalarını engelleyen bir taklit gecikmesinin söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. Sonuçta yeniliği yapan ülkenin ihraç monopolünü ele geçirmesine imkân sağlayan bir teknolojik bir açık ortaya çıkmaktadır. Tercih bezerliği teorisi ise, ülkeler arasındaki sanayi malları talebi ne kadar benzerse, potansiyel ticaretinde o ölçüde yoğun olacağını iddia etmektedir (Erken,1986:40).

Neoklasik Dış Ticaret Teorileri'nde doğrudan yabancı sermaye yatırımları klasik dış ticaret teorilerine yönelik temel bir eleştiri, emek-değer teorisine dayanması, emek dışındaki faktörlerin maliyet ve dış ticarete etkisini ihmal etmesidir. Neoklasik iktisatçılar, emek maliyeti yerine, emekle birlikte diğer faktörleri de kapsayan fırsat maliyeti kavramını kullanarak, özüne dokunmadan Ricardo modelini revize etmişlerdir. Alternatif maliyet olarak da anılan fırsat maliyeti kavramı, bir malın üretimini bir birim artırabilmek için gerekli kaynakları serbest bırakmak üzere bir başka maldan vazgeçilen miktarı anlatmaktadır (Erken,1986:40).

Bu açıdan, üretim, kullanılan bütün faktörlerin ortak katkılarıyla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, verimliliğin tersi olarak maliyet, bir birim mal üretmek için gerekli olan kaynakların toplamı olup; kullanılan faktörlerin parasal değerleri toplanarak hesaplanır. Bir malın fırsat maliyeti ise, o malın üretimini bir birim artırmak için gereken kaynakları serbest bırakmak üzere, başka bir malın, üretiminden vazgeçilmesi gereken miktara eşittir. Marshall, Ricardo modelini iki-mallı olmaktan çıkarmış ve malların değerini karşılaştırırken fayda-değer kuramını kullanmıştır. Emeğin yanı sıra, maliyeti etkileyen bir faktör olarak sermayeyi de dikkate almış, ancak emek değer kuramının etkisinden tam olarak çıkamamıştır (Erken,1986:41).

I.2.2.3. Doğrudan Yabancı Sermayenin Ülke Ekonomisine Katkıları

Her ne kadar üzerinde görüş birliğine varılmamış ise de, yabancı doğrudan yatırımların büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek isteyen ülke ekonomilerine faydaları konusunda birbiri ile kısmen ya da tamamen örtüşen ya da birbirini tamamlayan birçok görüş ifade edilmektedir. Yabancı doğrudan yatırımlar, bazı çalışmalara göre, verimlilik ve hizmetlerin kapsamı yönünden büyük oranda olumlu etkiye sahiptir. Rekabetin şiddetli olduğu sektörlerde bu olumlu etki daha da belirgindir. Yabancı doğrudan yatırımların, bir başka görüşe göre ise, en büyük faydası ülke halkının hayat standardını yükseltmesidir. Bu ise düşen fiyatlar, daha kaliteli mallar ve ürün ve hizmetler arasında seçim yapabilme imkanı ile olmaktadır. Sektörde ve tedarikçilerde artan verimlilik ve üretim milli gelirin artmasına dolaylı olarak katkıda bulunur. İstihdam yönünden ise bu yatırımların etkisi ya tarafsız ya da olumlu olmuştur (Kaymak,2005).

Yabancı sermayenin yöneldikleri ülkelerde olumlu ve olumsuz etkilerinin olabileceği açıktır. Yatırımı alan ülke bu etkilerin olumlu olan kısmından yararlanmak isterken, olumsuz etkilerini en aza indirmeye çalışır. Doğrudan yabancı yatırımın olumsuz

yönleri ise, ev sahibi ülke ekonomisinin kilit sektörlerini yabancı ülkelerin denetimi altına sokması, ekonomik bütünlüğü bozması, gümrük vergileri ve ithalat yasakları gibi koruyucu dış ticaret kısıtlamalarını asması, yerli şirketler karşısında yabancı şirketlere haksız rekabet üstünlüğü sağlaması, aşırı kar transferleriyle o ülkenin ödemeler dengesini sarsması, yatırımcının yeni teknolojiyi kendi ülkesinde üreterek ev sahibi ülkeye bu teknolojiyi ithal etmek suretiyle teknolojik bağımlılık yaratması olarak sınırlandırılabilir.

I.3. Büyüme Kavramı

Günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde üzerinde durulan en önemli sosyal konulardan biri olan ekonomik büyüme olgusu, ayrıca iktisatçıların her dönemde en çok tartıştığı konulardandır.

Ekonomik büyüme hakkında çok çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Basit bir tanımlamayla; mal ve hizmet üretim kapasitesindeki genişlemedir ve reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki (GSYH) artışa bağlı olarak ölçülmektedir. işgücü, doğal kaynaklar, sermaye gibi ekonomik değerlerdeki fert başına bir yıldan diğer yıla doğru daha yüksek gelir sağlayacak şekilde artışlara büyüme adı verilmektedir. Diğer bir tanımlamaya göre ekonomik büyüme; emek ve sermaye gibi faktörlerin arzındaki artışların veya üretimde kullanılan faktörlerdeki birim başına düşen hasıla oranındaki artışın potansiyel milli gelirden yaptığı yükselmedir (Parasız,1997:164).

İktisadi büyüme temelde iki şekilde anlaşılabilir. Bunlardan birincisi; eksik istihdamda bulunan bir ekonominin bu durumdan kurtulmak amacıyla, üretim arttırması sonucu ortaya çıkan kısa dönemli konjonktürel dalgalanmaya dayalı iktisadi büyüme, bir diğeri ise ekonomi tam istihdamdayken, yeni girdi eklenerek ya da mevcut teknoloji geliştirilerek gerçekleştirilen uzun dönemli ekonomik büyümedir (Türkiye Ekonomi Kurulu,2003).

Ayrıca ekonomik büyüme, üretim kapasitesinde meydana gelen artışı göstermektedir. Bir ülkede ekonomik büyümenin ne oranda gerçekleştiğini bulmak için ortalama büyüme hızı ve yıllık büyüme hızı hesaplanmaktadır. Ortalama büyüme hızı, belli bir zaman aralığındaki büyüme oranının, yıllık büyüme hızı ise belli bir yıldaki büyüme oranını ifade etmektedir. Ekonomik büyüme hızı, belirli bir dönemde Reel GSMH'daki artışı göstermektedir. Yani üretimin, bir önceki döneme göre yüzde kaç oranında arttığını

yansıtmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümenin anlaşılmasında üretim imkânları eğrisinden de faydalanılmaktadır (Eğilmez ve Kumcu,2004:12).

Üretim imkânları eğrisi, ülkenin teknoloji düzeyi ve üretim faktörü miktarında ulaşılabileceği en yüksek üretim düzeyini göstermektedir. Üretim imkânları eğrisindeki dışa doğru bir kayma ekonomik büyümenin gerçekleştiğinin göstergesidir. Üretim imkânları eğrisinin dışa doğru kaymasının nedenleri: Malların üretiminde kullanılan teknolojik ilerlemeler, bu malların üretiminde çalışan işçilerin verimliliğinin artması ve üretimin gerçekleştiği sanayi dallarında kapasite kullanımının artması şeklinde açıklanabilir. Büyümenin kalıcı olabilmesi için bu mallara yönelik dış talepte veya iç talepte bir artışın olması gerekmektedir (Kibritçioğlu,1998:208).

Üretim imkânları eğrisinin dışa kaymasında, hükümetlerin verimlilik artışı sağlayacak nitelikte; eğitime, teknolojiye ve Ar-Ge ile fiziki sermaye birikimine yapılan altyapı yatırımlarının da büyük etkisi vardır. Ekonomik büyümenin tam anlamıyla gerçekleşebilmesinde, gelir artışının sağlanması, tek başına yeterli bir neden olmamaktadır. Gelir artışı ile birlikte sosyolojik, teknolojik ve politik faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Ekonomik büyüme ile ilgili bir diğer önemli nokta da kalkınma kavramıdır. Literatürde çoğu zaman büyüme ve kalkınma kavramı karıştırılmaktadır. Oysa bu iki kavram farklılık arz etmektedir (Kibritçioğlu,1998:208).

Kalkınma, milli gelir artışının yanında üretim faktörlerinin etkinliğinin değişmesi, sanayi sektörünün ihracattaki payının artması gibi yapısal değişiklikleri ifade etmektedir. Büyüme ise sadece üretimdeki ve milli gelirdeki artışları yansıtmaktadır. Büyüme, gerçekleştiği zaman iş gücü artmakta ve sermaye birikimi çoğalmaktadır. Ekonomik kalkınmada ise üretim ve gelir artışının yanı sıra iktisadi ve sosyo-kültürel yapıda da değişimler olmakta ve bu nedenle kalkınma kavramı daha çok az gelişmiş ülkeleri ilgilendirmektedir. Yani, büyüme nicel kalkınma ise nitel özellikler taşımaktadır (Parasız,1997:164).

İktisadi büyüme bazı iktisatçılar tarafından iktisadi kalkınma, gelişme veya genişleme olarak da adlandırılmaktadır. Ülke ekonomisi zamanla iki yönde değişim gösterir; gövdesi ile büyür ve genişler; örneğin nüfus artar, artan nüfus işgücünü arttırır, dolayısıyla üretim faktörlerinde artışlar yaşanır. Bünyesi ve çatısı değişir; örneğin milli gelirde

sektörlerin payları değişir, işgücünün sektör dağılımı farklılaşır. Buna göre; bir ekonomide nüfus, işgücü ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörlerindeki artışlara büyüme, ekonominin bünyesinde meydana gelen değişimlere ise kalkınma adı verilmektedir (Peterson,1994:23-24).

Bu tanıma dayanarak, kalkınmanın büyümeden daha geniş anlamı olduğu söylenebilir. Kalkınma bir toplumun iktisadi yapısının yanında sosyal kültürel ve siyasi yapısında da değişimlerden bahseder. Diğer bir ifadeyle kalkınma; kişi başına gelir artışıyla beraber, az gelişmiş ülkelerdeki, yaşam standartlarının da gelişmiş ülkeler kadar yükselmesi, üretim faktörlerinin sadece miktar olarak değil nitelik olarak da artması ve milli gelir içinde sanayi sektörünün payının yükselmesi gibi yapısal değişikliklerdir (Peterson,1994:24).

Büyüme ise kalkınmaya göre daha dar kapsamdır. Sadece ülke ekonomisinde görülen rakamsal büyüklüklerle ifade edilmektedir. Örneğin; bir ekonomide gerçekleştirilen GSYH oranının bir önceki yıla göre artmasıyla veya azalmasıyla ifade edilir. Büyüme rakamları; o ekonomiye ait yapısal dönüşüm, sosyal ve kültürel gelişim hakkında bilgi vermemektedir. Bu sebepten, bir ülkenin büyümesi aynı zamanda kalkındığı anlamına gelmemektedir. Buna göre; her ekonominin amacı, ekonomik büyümeyle beraber yaşam standartlarını yükseltecek şekilde, sosyal ve kültürel gelişimi sağlayacak, ekonomik kalkınma hızına ulaşmaktır (Hiç,1988).

I.3.1 Büyüme ile İlgili Temel Kavramlar

Bir ekonomide, iktisadi büyüme oranı ve hızını belirleyen çok sayıda ekonomik kriter mevcuttur. Bunlar; ülkedeki doğal kaynak birikimindeki artıştan, sanayi üretimi artışına, enflasyon oranlarındaki değişimden, istihdam seviyesine, mühendis sayısındaki artıştan memur sayısındaki artışa, nüfus artışından sosyal harcamalardaki artışa göre değişmektedir. Ancak bu kriterler arasında ekonomik yönden anlamlı olanlar milli gelir büyüklükleridir. Bu büyüklükler; Gayrı Safi Milli Hasıla (GSMH), Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH), Safi Milli Hasıla (SMH), Milli Gelir, Kişisel Gelir, Harcanabilir Gelir ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir olarak adlandırılmaktadır (Parasız,1997:45).

I.3.1.1. Gayri Safi Milli Hasıla

Gelir genelde üretilen mal ile hizmetlerin değeri olarak ifadesidir. Ulusal gelirden bir ülkede belli bir dönemde (genellikle bir yılda) üretilmiş olan mal ve hizmetlerin toplamının yani toplam hasılanın parasal olarak ifadesidir. Çeşitli üretim alanlarından elde edilen çıktılarının toplanabilmesi ve birlikte ifade edilebilmesi için para yada parasal değerleri ortak ölçü birimi olarak kullanılmaktadır. Toplam hasılanın en genel ve temel ölçüsü Gayri Safi Milli Sermayedir. Gayri Safi Milli Hasılanın değeri iki ayrı yolla ifade edilebilmektedir. Hasılanın elde edildiği ve ölçüldüğü dönemde geçerli olan fiyatlar kullanılırsa cari fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla, hasılanın belli bir temel ya da baz yılının fiyatları kullanarak hesaplanmasında sabit fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla denir (Oktay,2002:15-16).

I.3.1.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, bir ekonomide yerleşik olan üretici birimlerin belli bir dönemde, yurtiçi faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin üretim değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesi sonucu elde edilen değerdir (Die,2000).

Gayri Safi Milli Hasıla, Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya yurtdışından elde edilen net faktör gelirlerinin eklenmesi ile elde edilir. Örneğin, Almanya'da çalışan bir Türk işçisinin geliri Almanya'nın değil Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılasının bir unsurudur, ancak ülkemizin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası içinde yer almaz. Aynı şekilde Türkiye'de yatırımı olan bir Alman firmasının sağladığı kâr Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasına eklendiği halde, Almanya'nın Gayri Safi Milli Hasılası içinde yer alacaktır. Böylece, Gayri Safi Milli Hasıla ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla arasındaki fark Gayri Safi Milli Hasılanın yurt dışında yaratılan kısmı olarak anlaşılmalıdır. Gayri Safi Milli Hasıla, Gayri Safi Yurtiçi Hasıladan fazla ise, bu bir ülkenin vatandaşlarının, o ülkede faaliyet gösteren yabancılara oranla daha fazla kazandığını gösterir (Hazine,2000).

I.3.1.3. Safi Milli Hasıla

Bir ekonomide üretim araçları üretim süreci boyunca aşınıp eskirler. Ekonomide dermaye sokundaki aşınma ve eskimenin para ile olan ifadesine amortisman yada sönüm adı verilmektedir. Üretim süreci boyunca eskien ve aşınan kısmın değeri, o dönemde yaratılan tamamlanmış tüketim ve donanım malları ile hizmetlerde aşınma ve eskime payları kadar

yapay bir fazlalık olmaktadır. O halde Gayri Safi Milli Hasıladan aşınma ve eskime paylarının çıkarılması sonucu bulunmuş olan dönemin net üretiminin piyasa fiyatları ile çarpımının parasal değeri Safi Milli Hasılayı verir (Karakayalı,1991:34).

$$SMH = GSMH - \text{Amortismanlar}$$

SMH baz alınan dönemde ülke ekonomisinin reel üretim gücünü ortaya koymaktadır. SMH ekonominin ele alınan dönemde ki performansının göstermesi açısından GSMH büyüklüğüne göre daha uygun bir büyüklüktür. Çünkü SMH baz alınan dönemdeki üretim faaliyetlerinin net sonucunu vermektedir. Uygulamada ise özellikle GSMH büyüklüğünün hesaplanması ve bu büyüklüğe göre analiz yapılmasının sebebi ise amortismanların hesaplanmasının oldukça zor olmasıdır (Güran,1999:8).

I.3.1.4. Milli Gelir

Safi millî hasılanın piyasa fiyatlarına göre değil de, üretim unsurlarına dağıtılan paylara göre hesaplanması halinde milli gelir toplamı elde edilir. Milli gelirin gelir zaviyesinden tesbiti, üretime katılanların aldıkları paylara göre olur. Bu mânada millî geliri şu şekilde tarif edebiliriz: bir, memlekette bir yıl içinde, üretime katılan unsurların (emek, sermaye, tabiat, müteşebbis) nakdî veya aynî olarak elde ettikleri safi gelirler toplamına millî gelir denir. O halde aynı bir şeyi, bu defa paylar bakımından hesaplıyoruz. Diğer bir deyişle millî gelir, üretilen mal ve eşyanın maliyetine göre tesbit edilmektedir. Maliyete giren gelirler de, bilindiği üzere başlıca ücret ve maaşlar, faizler, kira veya rantlar ve kârlardır. Bu izahattan anlaşılacağı üzere, istihsal unsurlarına ait olmayan, onların faaliyetinden doğmayan dolaylı vergileri, hesaba katmayacağız. Bu itibarla millî hasılanın satış fiyatına dahil olan dolaylı vergileri bu hasıladan tenzil etmek suretiyle üretim faktörlerine dağıtılan paylar toplamı olarak millî geliri buluruz (Erginay,1957).

$$\text{Milli Gelir} = SMH (\text{faktör fiyatları}) = SMH (\text{piyasa fiyatları}) - \text{Net Dolaylı Vergiler}$$

Bu hesaplama yapılırken piyasa fiyatları yerine faktör fiyatlarının alınmasının altında yatan sebep, devletin mal ve hizmetlere katma değer vergisi gibi dolaylı vergiler koyarak mal ve hizmet fiyatının faktör fiyatından daha yüksek bir düzeyde çıkmasına sebep olmasıdır. Ayrıca devlet bazı mal ve hizmet gruplarına sübvansiyon vererek, mal ve hizmetin piyasada faktör maliyetinin altında satılmasına yol açabilmektedir. Başka bir

anlatımla, devletin piyasaları sübvansiyon etmesi, piyasada negatif dolaylı vergilerin oluşmasına yol açabilmektedir (Pekin,1993:19).

Net Dolaylı Vergiler= Dolaylı Vergiler - Sübvansiyonlar

Net dolaylı vergilerin arttırılması veya azaltılması yönünde yapılacak bir değişiklik, aynı malın piyasa fiyatlarında da benzer yönde bir değişikliğe yol açacaktır. Bu nedenle, piyasa fiyatlarıyla ölçülen hasıla rakamları yanıltıcı sonuçlar oluşturabilmektedir. Bu nedenle milli gelirin faktör fiyatlarıyla ölçülmesi, ekonomik analiz açısından daha iyi bir gösterge olarak kullanılabilir (Güran,1999:69).

I.3.1.5. Kişisel Gelir

Serbest girişimciliğe dayalı bir ekonomik sistemde ekonomik kaynakların sahipleri bireyler ve ailelerdir. Ancak bu durumda milli gelir kullanılabilir şahsi gelire eşit değildir. Kişisel geliri bir yıl içinde bireylerin ellerine geçen net kazanç miktarı tanımlayabiliriz. Bu yüzden kişisel geliri belirleyebilmemiz için milli gelir üzerinde aşamalı düzeltmeler yapmamız gerekmektedir. Çünkü bazı bireyler vergi ödemektedirler, bazıları ise üretmedikleri halde devletten düzenli şekilde transfer ödentisi almaktadırlar. İşte bu ödentileri kişisel gelir hesabına katmamız gerekmektedir. Diğer taraftan ise bazı bireylerde toplam kazançlarından daha azını elde edebilmektedirler. Bu durumdada bireyler sosyal güvenlik için kurumlara katkıda bulunmaktadır. Bütün bu kalemlerde saydıklarımızı milli gelirden çıkarmamız gerekmektedir. Bu eklemeler ve çıkarmalar sonucu kişisel gelire ulaşabiliriz (Kargül,1983:14).

Kişisel Gelir = Milli Gelir + Transfer Harcamaları + Sübvansiyonlar - (Kurumlar Vergisi + Dağıtılmayan Karlar + Sosyal Kesintiler)

Kişisel gelir, ekonomik analizlerde bireylerin gelirlerinin, tüketim, dolaysız vergiler ve tasarruf arasında nasıl ve hangi oranlarda bölüştüğünü açıklamakta faydalı olmaktadır (Parasız,1997:79).

I.3.1.6. Kullanılabilir Gelir

Kullanılabilir gelirden ise, dağıtılmamış şirket karlarını ve değerlendirme düzenlemesi içinde de envanter ve yıpranma kişisel gelirden çıkartırken iş çevrelerinin

transfer ödemelerini bu gelire dahil etmemiz gerekir. Değerlendirme düzenlemesi fiyat değişimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu değerlendirmeye kar değerlerinin belirlenmesi ve enflasyon hesabının düzeltilmesi için girilmektedir. Çünkü hesaplanan karlar firmaların sattıkları mallara göre belirlenir. Oysa enflasyon dönemlerinde envanter değerlenirken satılan malların maliyetinin altında ifade edilmekte böyle bir durumda karla fazla bir değerde hesaplanmış olmaktadır. İşte envanter değerlendirme düzeltmeleri bu tür bir hatayı gidermeyi amaçlamaktadır. Bu durumda kullanılabilir gelire varmak için aşağıdaki formül uygulanabilir (Kargül,1983:15).

$$\text{Kullanılabilir Gelir} = \text{Kişisel Gelir} - (\text{Dağıtılmamış Şirket Karları} + \text{Değerlendirme Düzenlemeleri}) + \text{İş Çevreleri transfer Ödemeleri}$$

I.3.1.7. Kişi Başına Düşen Milli Gelir

En kısa tanımla kişi başına düşen milli gelir bir yıl içinde yaratılan ulusal milli hasıla veya gelirin bireylere bölünmesi elde edilen büyüklüktür.

$$\text{Kişi Başına Düşen Milli Gelir} = \text{Toplam gelir} / \text{Nüfus}$$

Ülkeler arasında kalkınma düzeyleri karşılaştırıldığında genel olarak kişi başına gelir veya kişi başına harcanabilir gelir ölçütü kullanılır. Ülkelerarası karşılaştırmalarda sadece bu ölçütün kullanılması bir takım sıkıntılar yaratmaktadır. Bu ölçüt, ülkelerin ne yaşam kalitesi ne de gelir dağılımı açısından bir fikir vermemektedir. Ancak, ülkelerin, kalkınma sürecinin hangi aşamasında bulunduğu hakkında bir kanıya varılması yönünden önem taşımaktadır. Bu nedenle kişi başına gelir durumları ülkelerin kalkınma düzeylerini saptamak için kullanılan genel bir ölçüttür (Bozdağ,2006).

I.3.2. Teorik Açıdan Büyüme

Bir ülkenin refah seviyesindeki artışın en önemli göstergelerinden biri olan ekonomik büyüme olgusu, iktisatçıların üzerinde sürekli tartıştığı bir konudur. Geliştirilen büyüme teorileri içinde bulunulan dönemin ekonomik ve sosyal özelliklerinden etkilenmiş ve buna göre ekonomik alanda devlete farklı görevler yüklemiştir. Ekonomik büyüme için, devletin kimi zaman aktif rol alması gerektiği, kimi zaman da pasif kalarak ekonomiye hiçbir müdahalede bulunmaması gerektiği savunulmuştur (Pekin,1993:20). Çalışmanın bu bölümünde büyüme teorilerinden kısaca bahsedilecektir.

I.3.2.1. Merkantilizm

Merkantilizm, 1450-1750 yılları arasında yani Ortaçağ ve Fizyokrasi arasındaki dönemde gelişen iktisadi düşüncelerin bütünüdür. Merkantilizm, moneter bir doktrindir. Amaç, para miktarını arttırmaktır. Değerli madenlerin hâkimiyeti esasına dayanan bu görüşte milli servet değerli madenlerin çokluğuyla ölçülür. Devletçiliği benimseyen bu görüşe göre devlet, iktisadi faaliyetleri belirlemeli ve yönetmelidir. Dış ticarete önem verirler. Merkantalistlere göre dış ticaret, ülkeye daha çok değerli maden girmesi için yapılmalıdır. Amaç, aktif (ihracat>ithalat) bir dış ticaret bilançosudur. Merkantilizmin sanayileşme anlayışı, nüfus artışını da beraberinde getirir. Çünkü emek arzının artışı ücretleri düşüreceğinden sanayi üretimi ve ihracat artar. Nüfus hareketleri ve tarımsal üretim ilişkisi (tarımsal üretimin arttığı dönemlerde toplam tarımsal gelirin düşmesi) şeklindeki King Kanunu ilk kez bu dönemde ortaya konmuştur. Paranın değeriyle ilgili olarak da madeni paraların ayarındaki değişmelerin piyasalarda dengesizliğe yol açacağını savunan kötü para iyi parayı kovar ilkesi de bu dönemden kalan bir görüştür (Aktan,2000).

Merkantilizme göre, girişimci sınıf ve sanayi ile uğraşan kesim devlet tarafından desteklenmeli, yapılan sübvansiyonlar ile üretim artışı sağlanmalıdır. Ülke içerisinde girdi olarak kullanılan hammaddelerin dışında ithalatın yapılması zorlaştırılmalı, bunun yanında ülkenin yapmış olduğu ihracatın önündeki engeller kaldırılmalıdır. İhracatın önündeki en önemli engellerden biri ulaştırma imkanlarının sınırlı olması ya da ulaştırma maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Bu bakımdan, merkantilist düşünceye göre devletin ihracatı teşvik amacıyla ulaştırma yatırımları yapması ve ulaştırma maliyetlerini düşünmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır (Seyidoğlu,2006:121).

I.3.2.2. Fizyokrasi

Fizyokrasi, merkantilist düşünceye karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fizyokratlara göre, ekonomideki temel sektör tarım sektörüdür. Çünkü tarım sektörü ekonomide katma değer üreten temel sektördür. Dolayısıyla ekonomik büyüme ancak tarım sektöründeki üretim artışı ile gerçekleştirilecektir. Fizyokratlar, devletin ekonomiye müdahalede bulunmamasının ve fertlerin ekonomik faaliyetlerinde serbest olmasını savunmaktadırlar. Bu sayede, ekonominin isleyişi açısından gerekli olan doğal düzen kendiliğinden kurulmuş olacaktır (Talas,1986:56).

Fizyokratlarca diğer faaliyetler (ticaret, sanayi) ise kısır, çünkü net hasıla oluşturmazlar. Gelir dağılımı teorisi açısından net hasılaya dayanarak toplum üç sınıfa ayrılır verimli sınıf (çiftçiler), toprak sahipleri, kısır sınıf (sanayici ve tüccarlar). Quesnay tarafından oluşturulan ekonomik tabloya göre bu sınıflararası gelir dağılımı şöyledir; Çiftçiler, topraktan sağladıkları net hasılayı toprak sahiplerine kira olarak verirler. Toprak sahipleri, toprağın işletilmesinin bedeli olan bu net hasılayı alırlar. Kısır sınıf ise hammaddeyi işlenmiş maddeye dönüştürmek için imalathane ve işçiye ihtiyaç duyar. Bu yüzden bu sınıfın elde ettiği net gelir, diğer iki sınıfa dönmek zorundadır. Bu ekonomik tablo, genel denge modellerinin başlangıcı sayılır. Ayrıca Fizyokrotlara göre tek verimli alan tarım olduğuna göre vergi, sadece tarımdan alınmalıdır. İhracat, tarımsal ürünlere dayanmalıdır. Sermaye sadece tarımsal yatırımlarda kullanılmalıdır. Faiz, tarımsal sermayenin kazancıdır (Aktan,2000).

I.3.2.3. Klasik Büyüme Teorileri

Ülkelerin yükselen bir gelir seviyesine ulaşmalarının yollarını ortaya koyan teoriler ilk olarak 18. yy'ın sonunda Adam Smith ile birlikte oluşmaya başlamıştır. Smith ekonomik büyümeyi, sermaye birikimi, iş bölümü, uzmanlaşma, uluslararası ticaret, nüfus artışı ve görünmez el mekanizmasına dayandırmaktadır. (Berber,2006:57)

Adam Smith'in büyüme süreci şu şekilde açıklanabilir; ilk başlarda ekonomide fazla kaynak ve düşük sermaye stoku mevcuttur, bu da yüksek kar oranını doğurur. Daha sonra sermaye stokunda artış meydana gelir, bu da iş gücü talebini artırır. İş gücü talebinin artışı ücret artışlarını da beraberinde getirecektir. Dolayısı ile sermaye stoku ve nüfusun artması ile ekonomik büyüme gerçekleşmiş olacaktır (Gökçe,2007:7).

Smith ve Ricardo, ekonomik büyümenin süreklilik arz etmeyeceğini, ekonominin belli bir noktadan sonra durgunluğa gireceğini savunmuşlardır. Ricardo aslında doğrudan doğruya büyümeyi değil uzun dönemde üretim faktörleri paylarını yani gelir bölüşümünü incelemiştir. Ricardo'ya göre büyüme ve bölüşüm iç içedir. Klasik büyüme modelinin işleyişi şu şekildedir. Bu modelde yatırımlar ekonomik büyümenin motoru konumundadır. Yatırımlar ise karlara bağlıdır. Karlar ile yatırımlar da doğru orantılıdır. Yatırımlar içerisinde sermaye gibi enerji de önem taşıdığından enerjinin de ekonomik büyüme ile ilişkisi güçlüdür (Gökçe,2007:8).

Malthus ise iktisadi büyüme ile nüfus artışı arasındaki etkileşim üzerinde durmaktadır. Malthus'a göre toplumsal iyileşme, bireysel, ailevi ölçeği içinde insan

yaşamının iyileştirilmesi için üretimi artırmanın yollarını, araçları, imkanları aranırken nüfus artışını azaltmanın yolları da birlikte ele alınmalıdır (Tezel,2000:155).

Klasik iktisatçıların savunduğu görüşte belirtilen rekabet ortamının sağlanmasında ulaştırma sisteminin çok önemli rol aldığı söylenebilir. Etkin bir ulaştırma sisteminin bulunmadığı bir ekonomide ulaştırma maliyetleri yüksek olacak ve bunun sonucunda da mamul fiyatları içerisinde ulaştırma maliyetlerinin payı yüksek olacaktır. Bu da farklı bölgelerdeki firmalar arasındaki rekabeti ortadan kaldıracaktır (Savaş,1997:43-44).

Klasik büyüme modeli daha sonraları diğer iktisatçıları tarafından eleştirilirken bu modelin gerçeğe ve geçirilen tecrübelerle uymadığı saptanmıştır. Ayrıca klasik büyüme modeli günümüz gelişmiş ülkelerinin büyüme sürecini de açıklayamamaktadır.

I.3.2.4. Sosyalist Büyüme Teorisi

Sosyalist büyüme düşüncesi, Marx'a dayandırılmaktadır. Marx'a göre emek üretim değerini belirlemekte ve aynı zamanda büyümenin motorunu oluşturmaktadır. Marx'ın kurmuş olduğu modelde, denge aramaya gerek yoktur çünkü Marx, büyüme sürecini sürekli bir dengesizlik olarak görmektedir. Dolayısıyla modelde, uzun dönemde büyümenin sürdürülebilmesi ya da durağan duruma gelinmesi yerine, büyümenin kırılması söz konusudur (Akyüz,1984:47-54).

Marx'ın büyüme kuramı genel olarak artık değer ve yatırım üzerine kurulmuştur. Ayrıca Marx'ın büyüme teorisi; üretim fonksiyonu yapısı, yeniliklerin karakteri ve sermaye birikim şekli ile ilgili bazı özel varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımlar genel olarak ele alındığında ücret ve kar hadlerinin zaman içindeki davranışları ile ilgili varsayımları haline gelirler. Bu yüzden bu varsayımlar, ekonominin dinamik gidişi yönünden bazı sonuçlar ortaya koyarlar. Özellikle büyüyen bir ekonomide yapısal bozuklukların ortaya çıkacağını ifade ederler (Kaya,1998:40).

Savaş'ın da vurguladığı gibi kapitalistler işçileri ücret karşılığı kiraladıklarında, onlara emek-güçlerinin değişim değerini öderler. Ancak bu süreçte, kapitalistler bu emek-gücünün kullanım değerini kullanma hakkını elde ederler. Görünüşte, kapitalistler işçilere çalıştıkları saate veya ürettikleri miktara dayanarak ücret ödedikleri için, kapitalistler işçilerin gerçek emeklerini satın alır gibi gözükürler. Gerçekte ise, değer cinsinden ürettikleri değerden daha az olan işçilerin emek-gücünü satın alırlar. Marx'a göre burada

oluşan artık değer kapitalistin gelirini ve üretim işleminin amacını gösterir. Emegın çalışma zamanı arttıkça artık değer artacaktır. Bu nedenle ulaştırma sisteminin etkin olduğu bir ülkede emegın çalışma yerine ulaşmak için harcadığı zaman azalacak ve emegın verimliliği artacaktır. Üretimin asıl nedeni olan artık değer de artmış olacaktır. Sonuç olarak ülkede yapılacak ulaştırma harcamaları üretim artışını sağlayacaktır (Savaş,1997:45).

Marx'ın büyüme kuramlarını daha iyi anlayabilmek için emek değer teorisini ve artık değer teorisini incelememiz gerekmektedir. Marx'a göre, bir malın değeri o malın üretiminde kullanılan emek ile ölçülür ve bu emek miktarı malların piyasadaki mübadele değerini tayin eder. Ancak, kapitalistler piyasada işçiye emegın hakiki değerini değil, asgari fizyolojik geçim seviyesinde bulunan bir ücret ödemektedir. Böylece kapitalistler işçileri sömürmek suretiyle kar elde etmektedir (Hiç 1975,21). Şayet emek gerçekte değer yegâne belirleyiciyse, o zaman kar ve faiz ne olacaktır? Marx kar ve faizi artık değer olarak nitelendirdi. Böylece kapitalistler ve toprak sahiplerinin emegın sömürücüleri oldukları sonucuna varmak için kısa bir matıksal adım atmak yeterliydi. Eğer gerçekte değer tamamı emegın ürünüyse, o zaman sermayedarların aldığı kar ve toprak sahiplerinin kazandığı faizin tümü, çalışan sınıfın haklı kazançlarından haksız yere alınan artık değer olmalıydı (Skousen,2003:165).

Marx özellikle emek değer teorisi ile D. Ricardo'dan çokşey almıştır. Marx'daki artık değer kavramı emek değer teorisi ile yakından ilişkilidir. Fakat Marx'ın büyüme hakkındaki görüşleri Ricardo'nun büyüme teorisinden tamamen ayrılır. Ricardoda belirli bir noktadan sonra sermaye birikimi ve nüfus artışı kısaca büyüme sona erecek ve ekonomi durgunluk safhasına girecektir. Sermaye birikiminin durması, azalan verim kanunu dolayısıyla tam rekabet şartları altında normalüstü karların sıfıra inmesi yüzündendir. Karların sıfıra inmesine karşı, rantlar yükselecektir. Nüfus, Ricardo'da Malthus'un kanununa tabidir ve uzun dönemde ücretler, nüfus-gelir ilişkisi dolayısıyla asgari seviyede gerçekleşecektir. Ricardo'ya göre, teknik büyüme hızı düşüktür ve durgunluk noktasını ortadan kaldırmaz, sadece bu noktayı daha geriye atar. K. Marx'da ise kapitalizm dinamik bir sistemdir ve kapitalistler arasındaki rekabet dolayısıyla sistemin kendi bünyesi icabı, hızlı bir teknik gelişme ve sermaye birikimi yolundadır. Fakat yeni tekniklerin uygulanması ve sermaye yatırımları kar haddini düşürecektir. Kar hadlerinin yükseltilmeye çalışılması

sermayenin merkezileşmesine, işsizliğe ve işçi sefaletinin artmasına neden olacaktır. Diğer taraftan, konjonktür dalgaları ve buhranları ise gitikçe şiddetlenecektir. (Hiç,1994:31).

Sosyalist sistemde ise üretim araçlarının kamuya devredilmesi işçilerin sömürülmesine engel olacak ve kamuya mal edilen artık değer işçi sınıfı namına yüksek bir büyüme hedefinin gerçekleştirilmesine ve yine işçi sınıfının günlük ihtiyaçlarının yahut madde refahının sağlanmasına yönelecektir. Bu ihtiyaçlar fertlerin subjektif zevklerine göre değil devlet otoritesi tarafından objektif ölçülerle tespit edilecektir. Böylece sosyalist sistemde refah, objektif ihtiyaçların karşılanması anlamında ve kamulaştırma, kamu üretimi yoluyla azamileştirilecektir (Hiç,1994:32).

Marx'a göre kapitalist sistem dinamiktir, devamlı gelişme içindedir. Bu dinanizmin ve büyümenin kaynağı teknik ilerlemedir; kapitalistlerin başlıca fonksiyonunda esasen teknik ilerlemedir. Buna bağlı olarak çıkarabileceğimiz sonuç, Marx büyüme sürecinde teknik ilerleme ve yatırımların rolünü ön planda tutmuştur. Yatırımların hem teknik ilerleme sonucu olduğunu hem de teknik ilerlemenin uygulanması için gerektiğini tespit etmiştir. Teknoloji ile ilgili olarak daha çok ilgilendiren konu büyümeyi nasıl etkilediği değil, emeğin sömürüsünü nasıl arttırdığıdır. Ayrıca Marx büyümenin dar bir geçit olduğunda görebilmiş ve buna bağlı olarak yatırımların eksik veya fazla olması halinde kapitalist sistemin konjenktür dalgalar göstereceğini öne sürmüştür (Hiç,1994:32).

Marx'ın büyüme modelini altı ana maddede birleştirebiliriz bunlar. Yeni teknolojiler emeğin sömürüsünü arttırmaktadır; büyüme yatırımların, yatırımlarda kar oranının fonksiyonudur; zaman içinde kar oranı azalacağından yatırımlarda azalacak ve ardından efektif talebinde azalması sonucu buhran kaçınılmaz olacaktır; dengesizlik ekonominin olağan eğilimidir; yeni teknoloji vardır ama rekabet sonucu içsel bir gelişmedir (Gürak,2004:71)

I.3.2.5. Post Keynesyen Büyüme Modeli (Harrod-Domar)

Harrod-Domar büyüme modeli post-keynesyen büyüme modeli olarak da adlandırılmaktadır. Harrod ve Domar birbirlerinden bağımsız olarak geliştirdikleri bu büyüme modeli, teoride büyümeyi ilk kez sistematik olarak ele alan model konumundadır. Model; Keynes'in büyüme ile ilgili statik görüşlerinin, dinamik hale getirilmesidir. Keynes'in göz ardı ettiği yatırımların kapasite artırıcı etkisi modele dahil edilmiştir.

Modelde otonom yatırımlara yer verilmemiş, tüm yatırımların uyarılmış yatırımlar olduğu varsayılmıştır (Unay,1999:392).

Harrod-Domar büyüme teorisi toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişkileri açıklayarak ekonominin büyüme hızını belirlerken, iki kavrama dayanmaktadır. Bu kavramlar marjinal tasarruf oranı ile sermaye-hasıla katsayısıdır. Bir ekonomide büyüme oranı marjinal tasarruf oranı ile pozitif, sermaye-hasıla katsayısı ile negatif yönlü ilişki içindedir. Yani bir ekonomide marjinal tasarruf oranı ne kadar büyük ise ve sermaye-hasıla katsayısı ne kadar küçükse, o ekonominin büyüme hızı o derecede büyük olacaktır. Bir başka ifade ile, bir ekonomide yatırım miktarı tasarruf hacmine eşit olduğunda marjinal tasarruf eğilimi ile sermaye-hasıla katsayısı tarafından belirlenen oranda ekonomi büyüyecektir (Dinler, 2000:511-513).

Harrod-Domar modelinde ekonomik büyümenin kaynağı olarak yatırım harcamaları önemli bir yer tutmaktadır. Modelde, yapılan yatırım harcamalarının ekonominin üretim gücünü artırarak büyümeye olumlu etki edeceği ifade edilmiştir. Ekonominin artan üretim gücünün gerçek üretim artışına dönüşebilmesi için önce talebin, buna bağlı olarak da üretimin artması gerektiği ve bunun ise yatırım harcamaları ile gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır. Modelde, ekonomik büyüme sürecinde kamu yatırımlarına yer verilmemiş bütün yatırımların özel sektör yatırımı olduğu varsayılmıştır (Yılmaz, 2005:66).

Yatırım harcamaları ekonomik büyümeye katkısı bakımından iki etki oluşturmaktadır: Birincisi, yapılan yatırımların makine ve teçhizat gibi yatırım mallarında veya alt yapı kuruluşlarının sayısında artışlar yaratmasıyla, yani ekonominin yatırım öncesine göre daha fazla mal ve hizmet üretmesine imkân vermesiyle ortaya çıkan kapasite artırıcı etkisidir. Ekonomide gecikmenin olmadığı varsayımı altında, kapasite artışına bağlı olarak üretimde ortaya çıkan artışın aynı anda yatırım harcamalarını artıracığı, artan yatırım harcamalarının da anında milli gelirde artışa neden olacağı belirtilmiştir. İkincisi ise, ekonominin olgunlaşma sürecinde gerçekleştirilen yatırım harcamalarının çarpan mekanizmasının işleyişi doğrultusunda ekonomide ortaya çıkardığı gelir artırıcı etkisidir (Berber,2006:109).

Modele göre büyümeyi belirleyen unsurlar yatırımların ve sermaye-çıktı artış oranının büyüklükleridir. Oysa teknolojinin veri olarak ele alındığı böyle bir modelde büyüme ancak piyasalar doyuma ulaşınca kadar sürebilir ve sonrasında ancak nüfus artışı

kadar artabilir. Yeni teknolojiler, nitelikli emeğin konumu ve önemi ihmal edildiği için Harrod-Domar modelinin uzun dönem büyüme ile ilgili kesin sonuca ulaşma ihtimali yoktur (Gürak,2004:77)

Ayrıca Harrod-Domar büyüme modelleri gelişmiş ekonomiler için kurulmuşlardır. Modellerin temel amacı; ekonomiyi, işsizlik ve enflasyon ortamına sokmadan yürütebilmektir. Gelişmekte olan ülkelerde tek amaç bu olmayıp aynı zamanda ekonominin yeterli bir hızla büyümesi de önem taşımaktadır. Harrod-Domar ise modellerinde işin bu yönü üzerinde hiç durmamışlardır (Acar,2002:92).

I.3.2.6. Neo-Klasik Büyüme Modeli (Dışsal Büyüme Modeli)

1950 ve 1973 yılları arasında dünya ekonomileri genelinde gelir ve büyüme artışı oranlarında benzeri görülmemiş bir hızlanma yaşanmış ve bu dönem daha sonradan refahın altın çağı olarak adlandırılmıştır. Bu canlanma sırasında Swan ve Solow, üretim sürecindeki emek ve sermayenin birbirini ikame edebilecekleri varsayımından hareketle Neo-klasik olarak nitelenen büyüme modelleri geliştirmişlerdir. Yaklaşımlarında genel olarak teknoloji ve nüfustaki gelişimi dışsal olarak kabul edildiğinden, modelleri dışsal büyüme teorisi olarak kabul edilmistir. Ayrıca tam rekabet ve istihdam koşullarının geçerliliği, üretim faktörlerine marjinal verimlilikleri doğrultusunda ödeme yapılması ve değişken sermaye çıktı oranının kabul edilmesi, dışsal büyüme teorilerinin neo-klasik olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Parasız,1991:81). Kurulan bu model 1980'lerin ikinci yarısında geliştirilen İçsel Büyüme Teorilerine kadar baskın olarak yer almıştır. Neoklasik büyüme modelinin asıl çıkış noktasını tam istihdama ulaşmada gerekli olan dinamik şartlar oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile teori Keynes'in klasik iktisat teorisine getirdiği eleştirilerin dinamik analizidir (Yülek,1997:89).

Neoklasik büyüme modeli, Harrod-Domar modelinin aksine sürdürülmesi zor bıçak-sırtı denge şartlarına bağlı olmayan, devletin müdahalesine gerek duymayan ve emek faktörünü içselleştiren dengeli bir büyümeyi amaçlamıştır. Standart neoklasik piyasa koşullarında, çıktı düzeyinin sermaye ve emek girdisi tarafından belirlendiği, azalan verimlerin ve ölçeğe göre sabit getirinin olduğu varsayılmıştır. Tasarruf eğilimi, nüfus artış oranı, emek birikimli teknolojik gelişme oranı ve amortisman oranı sabit kabul edilmiştir. Çıktı düzeyi, fiziki sermaye ve etkin emek girdisine bağlanmıştır (Demir,2002). Ayrıca modelde ölçeğe göre getiriler sabittir, sermayenin marjinal verimliliği azalmaktadır, bağımsız bir yatırım fonksiyonu bulunmaktadır, faktörler arası ikame olanaklıdır, nüfus

dışsal olarak belirlenen sabit bir hızla büyümektedir, devlete ekonomik hayatta sınırlı bir rol verilmiştir (Kibritçioğlu,1998:209).

Keynes sonrası büyüme modellerinde talep analizleri ön planda gelmekte, üretim fonksiyonu özellikleri arka planda tutulmaktaydı. Neo-klasik istikrarlı büyüme modellerinde ise üretim fonksiyonu ön plana alınmakta, Cobb-Douglas fonksiyonu ile birlikte çalışılmakta, talep analizi ise arka planda gelmektedir. Bununla beraber, iki büyüme modeli katogorisi arasındaki taleple ilgili farklar üretim fonksiyonu ile ilgili farklardan dahada önemlidir. Harrod'a göre talep yönünden parasal tuzak ve yatırım-tasarruf tutarsızlığı sermaye-hasıla oranının yeterli derecede değişmesini ve tam istihdam büyümenin sağlanmasını engelleyecektir. Buna karşın neo-klasik istikrarlı büyüme modellerinde moneter tuzaklar ve yatırım-tasarruf tutarsızlığı söz konusu değildir. Yatırımların faiz esnekliği yüksektir, ücret rijitliği de yoktur. Böylece talep yönünden sermaye-hasıla oranının değişmesi ve tam istihdamın sağlanması imkan dahiline girmektedir (Hiç,1994:122).

Solow ve Swan, Harrod-Domar modelinde gerek talepte gerek üretim fonksiyonunda varsayılan sertlikleri ortadan kaldırmak için tam istihdam ile sermayenin tam kullanımını bir arada ve kendiliğinden sağlayan, istikrarlı neo-klasik büyüme modelini meydana getirmişlerdir. Nitekim, Solow modelinde üretim açısından faktör ikame imkanlarının veya fiili sermaye-hasıla oranının degisebilirliği kabul edilmekte ve Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile çalışılmaktadır. Talep açısından ise faiz haddinin ve faktör fiyatlarının degisebilirliği ve yatırım talebinin faiz elastikliğinin yüksek olduğu varsayılmıştır. Bu varsayımlara göre Solow modelinde yatırım talebinde hızlandıran etkisi ortaya çıkmamakta, yatırım seviyesi faizin değişebilirliği ve yatırımın faiz elastikiyeti yoluyla tasarruf seviyesine göre kendiliğinden ayarlanabilmektedir. Bu husus sermaye-hasıla oranını değiştirebilmekte, böylece ekonomi dengeli büyümeyi sağlayabilmektedir (Ulusoy,1989:52).

Neoklasik büyüme teorisinde uzun dönemli büyüme teknolojik gelişmeye önemli ölçüde bağlıdır. Teknolojik gelişme yatırımlardan bağımsız bir değişmedir. Oysa teknolojik gelişmenin önemli bir kısmının ancak yeni yatırımlarla üretime dönüşebileceğini dikkate almak gerekir. Böyle bir değişiklik, gelirin büyüme haddi ile tasarruf haddi arasında dolaysız bir ilişki kurulmuş olmaktadır. Zira teknolojik gelişmeyi arttırmak isteyen ülkeler, bu bağ nedeniyle tasarruf hadlerininide yükseltmek zorundadırlar (Uluatam,1998:401).

Neo-klasik büyüme modellerinde, ülkeler arasındaki büyüme farklılığı sorunu, durağan durum yaklaşımı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Durağan durum, teknolojik gelişmenin olmadığı varsayımı altında, kişi başına gelirin ve sermaye yoğunluğunun sabit olduğu bir durumu ifade etmektedir. Nüfus sabit bir oranda artarken, kişi başına gelir ve sermayenin sabit olması için, her ikisinin de nüfus artış oranı kadar artması gerekmektedir (Yıldırım,1996:663).

Genel olarak neoklasik büyüme modelinin bulgularını şöyle özetleyebiliriz: Ekonomi uzun dönemde, başlangıç koşullarından bağımsız olarak durağan duruma yakınsar, durağan durum düzeyi, tasarruf oranı ve nüfus artış hızına bağlıdır; kişi başına durağan durum gelirin büyüme hızı ise, yalnızca teknolojik gelişme hızına bağlıdır; durağan durumda sermaye stoku, gelir artış hızına eşdeğerde büyür ve bu nedenle çıktı fiziksel sermaye oranı sabittir; durağan durumda sermayenin marjinal verimliliği sabit, buna karşın işgücünün verimliliği, teknolojik gelişme oranı ölçüsünde büyür, ele alınan tüm ekonomiler için başlangıç koşulları aynı varsayılırsa, yakınsama süreci tam yakınsama olarak gerçekleşir. Aksi halde yakınsama koşullu yakınsamadır ve yakınsama hızının belirlenmesi, her ülkenin başlangıç koşullarına ve dışsal tesadüfi şoklara bağlıdır (Ates,1998:5).

I.3.2.7. İçsel Büyüme Modelleri

Neo-klasik büyüme modeli; tasarruf düzeyinin, sermaye birikiminin büyümeyi sadece geçiş döneminde etkilediğini öne sürmek suretiyle sermaye birikiminin büyüme üzerindeki etkisini en aza indirmektedir. Diğer taraftan, neo-klasik büyüme modeli ekonomik büyümenin (fert başına çıktı düzeyindeki artışın) nedeninin teknolojik ilerleme olduğunu ileri sürmek suretiyle de, teknolojik gelişmenin büyüme üzerindeki etkisini en çoklamaktadır. Ancak, neo-klasik büyüme modelinde teknolojik ilerleme dışsal bir olgu olduğundan, neo-klasik büyüme modeli iktisadi büyümenin nasıl meydana geldiğini açıklayamamaktadır. Neo-klasik büyüme modelinin bu önemli eksikliği, büyümenin nasıl meydana geldiğini dolayısıyla da büyümeyi etkileyen politikaların neler olduğunu açıklamayı amaçlayan yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1980'lerin sonlarında ortaya çıkan ve öncülüğünü Amerikalı iktisatçı Paul Romer ve yeni klasik okulun kurucusu Robert Lucas'ın yaptığı bu alternatif yaklaşıma, içsel büyüme teorisi denir (Ünsal,2001:58).

Geri kalmış ülkelerle, gelişmiş ülkelerin arasındaki açığın, özellikle ödünç teknolojinin sağladığı zaman kazancıyla kapanacağını ve ampirik çalışmalarla dayanarak

kanıtlamaya çalışanlarla, böyle bir yakınlaşmanın ampirik verilerle gerçekleşmeyeceğini ve dünyanın farklı bölgelerinde teknolojinin birbirinden farklı olabileceğini savunanlar arasındaki tartışmalarla, içsel büyüme teorisinin teorik çerçevesi de oluşmuştur (Günsoy,2001:167–168).

Eski ve yeni büyüme modelleri arasındaki en önemli fark, sermayenin getirisine ilişkin kabul ettikleri varsayımdan kaynaklanmaktadır. Neo-Klasik büyüme modelleri sermayenin azalan getirisini kabul ederken, içsel büyüme modelleri beşeri sermayeyi de kapsayan sermayenin artan getirisinin olabileceğini ve bu artan getirinin de uzun dönemde büyümeyi azaltmayacağını kabul etmektedirler. İçsel büyüme modellerinde, ekonomik büyümenin içsel iktisadi temelleri olacağı söylenmekte ve ülkelerin gelir seviyelerinin kendiliğinden birbirine yaklaşacağı tezi yıkılmaktadır. Neo-Klasik modelin aksine, az gelişmiş ülkeler eğer gerekli önlemleri almazlarsa gelişmiş ülkeler ile arasındaki fark daha da artacaktır. Yeni büyüme modellerinde teknoloji içselleştirilmekte ve kamu politikalarının ekonomik büyümeyi etkileme mekanizmaları öne çıkartılmaktadır (Ağır ve Kar,2005).

İçsel büyüme teorisi alanındaki çalışmalar; büyümenin, ekonomik sistemin kendi dinamikleri içinde, bir takım faktörlerin etkileşimiyle içsel olarak gerçekleştiğini ileri sürmesi bakımından, büyümeyi tanımlanan model ve dolayısıyla ekonomik sistem dışındaki etkenlere bağlayan neoklasik büyüme yaklaşımından önemli ölçüde ayrılmaktadır. Yapılan analizlerde amaç, artık terimin büyüme muhasebesi açısından hesaplanması değil, bu terimi etkileyen faktörleri ve bu çerçevede ülkeler arasında artık terimin farklılaşmasına yol açan özel kesim ile kamu kesimi tercihlerini irdelemektir (Ercan,2000).

İçsel büyüme modelleri, ekonomik büyümeyi piyasa mekanizması içinde faaliyet gösteren ekonomik güçlerin içsel olarak belirlediğini varsayarken, büyümenin itici gücünü tanımlar ve bunun birikimini sağlayan etkenler ile büyüme sürecinin işleyişini açıklar. Modeller, büyümenin itici gücü olarak tanımladıkları faktörler itibarıyla üç ana grupta incelenebilir. Nüfus artışı ve beşeri sermaye birikimini birer karar değişkeni olarak ele alanlar; içerilmemiş teknolojik değişmeyi, dışsal ve özerk bilimsel buluşlar yerine, piyasa güçlerinin yönlendirdiği girişimci kararlarına bağlayanlar; büyüme sürecinde kamunun rolünü bağımsız bir değişken olarak dikkate alanlar (Ercan,2000).

İçsel büyüme teorisi içinde farklı modeller bulunmaktadır. Birinci tür modeller; 1980'lerin ikinci yarısından itibaren yapılan yayınlar çerçevesinde gelişmiştir. Bu modellerde neoklasik büyüme modelindeki temel varsayımların üçünün tamamen terk

edildiği görülmektedir. Bu modellerde, araştırma-geliştirme harcamalarından, beşeri sermayeye yapılan yatırımlardan veya hükümetin teknolojik altyapıya yönelik yatırımlarından kaynaklanan taşmaların; artan marjinal faktör verimliliği, ölçeğe göre artan getiri koşullarında çalışılmasını sağlayacağı düşüncesinden hareket edilmektedir (Kibritçioglu,1998).

Az sayıda ikinci tür modellerde ise, büyüme sürecinin içselleştirilmesi için teknolojik gelişmenin içselleştirilmesine gerek bulunmadığı, neoklasiklerin teknolojik gelişmenin sabitliği ve ölçeğe göre getirinin sabit olduğuna dair varsayımları saklı tutularak, sadece biriktirilebilen üretim faktörünün marjinal verimliliğinin azalmadığının varsayılması yoluyla bile içsel bir büyüme sürecinin ortaya çıkabileceği öne sürülmüştür (Kibritçioglu,1998).

Pamul Romer, Rober Lucas ve içsel büyüme teorisinin diğer savunucuları, fiziksel sermayeden farklı olarak beşeri sermayenin azalmayan getirilere göre birikebileceğini ve ekonomik büyümenin devamlı olarak artacağını söylemişlerdir. Bu varsayıma göre teknolojik ilerleme, kârını maksimumlaştırmaya çalışan ajanların daha iyi ve yeni ürün bulma gibi ekonomik amaçlı faaliyetleri sonucunda ortaya çıkar (Jones,1998). İcatlar, piyasaya yeni ürünler getirilebilmesi için gerekli olan ilk yatırımların yüksek maliyetini karşılamak için patentler yoluyla sağlanacak monopol gücü ile ödüllendirilir. Sonuç olarak ekonomik büyüme AR-GE faaliyetlerine, firmanın monopol gücünün derecesine ve yatırımcıların yaşam müddetlerine bağlıdır(Kibritçioglu,1998)

İktisadi yaşam rekabet içinde olmadığı için, tekelci rekabet durumunun göz önüne alınması zorunlu idi. Etkinliği fazla olan ve çok fazla ürün üreten büyük firmalar ekonomiye egemen olduğu için içsel ve idari fonksiyonlarıyla eksik rekabet yaratıyorlardı. İçsel büyüme modelleri ise devletin ekonomideki önemini ortaya koymakta ve gelişmiş ekonomilerde durgun duruma girmeden kesintisiz bir büyüme mekanizması geliştirmektedir. Devlet, daha kaliteli sağlık ve eğitim hizmeti sunarak, AR-GE ve teknoloji transferlerini teşvik ederek, mülkiyet haklarının koruyup iletişim ağlarını güçlendirerek, dışa açık ekonomik sistemi kurmaktadır. Ayrıca devlet, rekabetin önündeki engelleri kaldırarak ekonomide tekrar aktif bir rol üstlenmektedir (Çakır,2006).

I.4. İstihdamın Tanımı

İstihdamın kelime anlamı hizmete almak ve çalıştırmaktır. Bir ekonomik kavram olarak istihdamı, üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla çalışması ya da çalıştırılması

olarak özlü bir şekilde tanımlamak mümkündür. İstihdam basit bir şekilde, işçilerin çalıştırılması veya üretim faaliyetinde bulunmalarının sağlanması olarak da tanımlanabilir. İstihdam, bir ekonomide belli bir dönemde üretim öğelerinin var olan teknolojik düzeye göre ne ölçüde kullanıldığıdır. İstihdamın dar anlamda yapılan bir diğer tanımlaması ise, işçilerin bir gelir veya ücret karşılığında çalıştırılması ya da çalışmak gücünde ve isteğinde olan kişilerin ücret karşılığında hizmetlerinden yararlanılması şeklindedir. İstihdam ayrıca, hizmete hazır emek faktörünün üretimde kullanılması olarak tanımlamaktadır (Özgüven,1996:339).

Başka bir tanımla istihdamın basit tanımı; kullanma, çalıştırma, hizmete alma anlamında kullanılmaktadır. İstihdamı dar ve geniş anlamı ile iki şekilde ele almak mümkündür. Geniş anlamda istihdam, bir ülkenin sahip olduğu üretim unsurlarının, yani emek, toprak ve sermaye kapasitesinin bir yıllık dönem içindeki kullanılma derecesini ifade eder. Dar anlamda istihdam ise, bir ülkede, bir yıllık dönemde ekonomik faaliyetlere katılacak durumda olan insan gücünün kullanılma, çalışma ya da çalıştırılma derecesini gösterir. O halde dar anlamda istihdam tanımı yapılırken üretim faktörlerinden sadece emek unsuru ele alınmakta ve onun üretimde kullanılma oranı bize istihdamı vermektedir (Cam,2003).

Toplumların ekonomik açıdan en genel amacı, bireylerin refah seviyesini yükseltmek için gerekli olan ekonomik politikaları uygulamaktır. Hükümetler tarafından uygulanan politikalar içinde istihdam konusu, üretim faktörlerinden biri olan emeğin iktisadi olduğu kadar beşeri boyutu nedeniyle de ayrı bir öneme sahiptir. İstihdam kavramından çoğu kez sadece emek faktörünün çalışıp çalışmama sorunları anlaşılmaktadır. Bunun nedeni, istihdam sorununun kilit noktasını bizzat emek faktörünün oluşturmasıdır. Diğer üretim faktörlerinin atıl kalması halinde ortaya çıkan sorunlar ekonomiden kaynaklanırken, emek faktörünün işsiz kalması durumunda sorunların ekonomik kaynağa ek olarak sosyal ve politik unsurlar taşınması istihdam kavramına verilen önemi artırmaktadır (Türkey,2005:234-235).

Çok boyutlu yapısı içinde piyasa ekonomisinde gelişme gösteren istihdam kavramı, üretim, gelir ve sosyal statü açılarından incelemiş ve kimlerin istihdam edileceği sorununun bu ölçütler kullanılarak belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Gelir açısından istihdam ediliyor gözükken bir kişi, üretim açısından işsiz olabilecektir. Üretim ve gelir

perspektifinin dışında bireyin işsiz olup olmadığına kendisini inandırması hakkındaki görüşü, istihdam kavramının sosyal boyutunu oluşturmaktadır. Buna göre istihdam kavramı, ülkelerarası olduğu kadar bir ülkenin bölgelerarası sosyal ve ekonomik farklılıkları da dikkate alınarak incelenmelidir (Türkay,2005:236).

I.4.1. İstihdamla İlgili Kavramlar

İktisat biliminde istihdam teorisi ile bağlantılı olan “tam istihdam”, “eksik istihdam” ve “aşırı istihdam” kavramları, milli ekonomideki “emek gücü”nün, yani işgücünün çalışma koşullarını belirtmek için kullanılır. İktisat literatüründe bu tam istihdam kavramı dar anlamda ele alınmış ve sadece emek faktörünün çalıştırılıp çalıştırılmaması sorunu olarak incelenmiştir. Tam istihdam, eksik istihdam ve aşırı istihdam gibi kavramların incelenmesi, emekten başka diğer üretim faktörlerinin kullanımıyla yakından ilgili olmalarından ve istihdam kavramının geniş anlamını oluşturmalarından kaynaklanmaktadır (Dirimtekin,1981:199).

I.4.1.1. Tam istihdam

Tam istihdamı, “işgücünün istihdam hacmine eşit olduğu ekonomik durum”, “makro düzeyde toplam işgücü talebinin toplam işgücü arzına eşit olduğu ekonomik durum” ve “çalışma arzu ve yeteneğinde olan kimselerin topluca üretime katılabildikleri ekonomik durum” olarak çeşitli şekillerde tanımlamak mümkündür (Unay,1996:207).

İşgücü için tam istihdam, ülkede mevcut çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği, üretim faaliyetlerine katılarak mal ve hizmet ürettiği durumu ifade etmekte kullanılır. Bu kavram, diğer üretim faktörleri için de söz konusu olup, toplumdaki tüm kaynakların “tam çalışır” durumda olmaları, atıl kaynak bulunmaması anlamına da gelir (Aren,1992:127).

Ekonomi tam istihdamdayken, tüm üretim faktörleri üretime katıldıklarından reel milli gelir ulaşabileceği en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Bu halde ekonomi, belli bir teknoloji düzeyinde üretebileceği mal ve hizmetlerin en fazlasını üretiyor demektir. Bu durumdaki bir ekonomide üretim faktörlerinden her birinin en verimli olabileceği, yani üretime en fazla katkıyı yapabilecekleri yerde olmaları önemli bir sorundur. Böylece, tam istihdam hedefinin önemli iki ayağını, kaynakların etkin dağılımı ve yaratılan gelirin adil bir şekilde dağılımı oluşturmaktadır (Pekin,1993:112).

Bir ülkede her kaynağın kendi içinde homojen yapıda olmaması nedeniyle üretim faktörlerinin tam istihdam düzeyinde olup olmadığını belirlemek oldukça zordur. Tüm ekonomik kaynakların belli bir dönemde üretime katılması her zaman mümkün olmadığından; tam istihdam sadece, üretim faktörü olarak piyasaya sunulmuş olan kaynakların tam çalışma halinde bulunması durumunda geçerlidir. Bu bakımdan tam istihdam aynı zamanda bir ekonomik analiz aracıdır. Tam istihdama ulaşıldıktan sonra üretimi artırmanın tek yolu, yatırımları artırmak ya da emek verimliliğini yükseltmektir. Çalışmanın amacının üretim, üretimin amacının da tüketim olması nedeniyle tam istihdam bir amaçtan çok araç rolünü üstlenmelidir (Unay,1996:208).

I.4.1.2. Eksik İstihdam

Eksik istihdam, bir ulusal ekonomide üretim öğelerinin varolan teknolojik düzeye göre tam ve en etkin bir biçimde kullanılmamasıdır. Çalışabilir nüfusun bir kısmı geçici veya sürekli olarak geçerli ücret düzeyinde ve çalışma koşullarında iş bulamamaktadırlar. Öte yandan sermaye malları tam kapasite ile çalışmamakta, toprak teknolojik olanaklara göre en iyi biçimde değerlendirilememektedir. Böylece, ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarları, üretilmesi olanaklı bulunanın altında kalmaktadır. Kaynaklar israf edilmekte, ulaşılabilecek refah düzeyinin altında bir yaşam standardı sürdürülmektedir (Gediz ve Yalçınkaya,2000).

Eksik istihdam durumunda, bir ekonomide bir kısım işgücünün kendi isteği dışında işsiz kalması yani çalıştırılmaması söz konusu olmaktadır. Piyasaya sunulan üretim faktörlerinin bir kısmının çalıştırılmaması ve talep yetersizliğinden dolayı işsiz kalmaları da eksik istihdam olarak değerlendirilmektedir. Eksik istihdamda ekonomik faktörler tarafından belirlenen istihdam hacmi, çalışma istek ve gücünde olanların ancak bir kısmını üretime kanalize edebilmektedir. Üretime dahil olamayan kısım ise işsizliği oluşturmaktadır. Bu durumda, fiili istihdam hacmi tam istihdam hacmine ulaşmamış, yani işgücünün tamamı üretime katılamamıştır. Bunun anlamı, işgücünün bir kısmının cari ücret ve çalışma koşullarında iş aradığı halde iş bulamamasıdır (Dirimtekin,1981:199).

Tam istihdam, ulaşılması güç bir hedef olduğundan, ekonomiler genellikle eksik istihdam seviyesinde bulunurlar. Atıl bulunan üretim faktörlerinin üretime katılmaları durumunda bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarıyla tanımlanan reel milli gelir

artar. Ekonomide üretilen mal ve hizmetlere olan “talep yetersizliği” ekonominin eksik istihdamda bulunma nedenini açıklayan en önemli kavramdır (Dirimtekin,1981:199).

I.4.1.3. Aşırı İstihdam

Mevcut üretim faktörleri tam istihdam durumunda olmasına rağmen, hala talep varsa; yani arz edilen üretim faktörleri miktarından daha çok faktör aranıyor ve istihdam edilmek isteniyorsa, böyle bir ekonomide aşırı istihdam şartları geçerlidir. Bu durumda çalışan işgücü, normal çalışma sürelerinden daha fazla çalıştırılmakta ve geniş anlamda ekonomideki bütün üretim faktörleri tam istihdam kapasitesinin üzerinde faaliyet göstermektedir. Bunun da nedeni, ekonomideki aşırı talebin bir kısmını karşılamak, yani toplam arzı artırmaktır (Pekin,1993:113).

I.4.2. Teorik Açıdan İstihdam

İstihdam, iktisat teorisinde nispeten yeni bir konudur. Klasik ve neo-klasik iktisatçılar istihdam konusuna yeterli ilgiyi göstermemişlerdir. Klasiklerin; ekonominin tam istihdamı kendiliğinden sağladığı, dengenin bozulması halinde tam istihdam düzeyinde yeniden oluştuğu ve tüm fiyatların (mal fiyatları, ücretler, faiz oranları) esnek olduğu yönündeki varsayımları, istihdam konusuna ilgisizliklerinin nedenini açıklamaktadır (Pekin,1993:200-205).

Ekonominin sürekli tam istihdam dengesinde olacağını varsayan klasik ve neo-klasik görüşlerin geçerliliklerinin pek tartışılmadığı günlerde ortaya çıkan ekonomik krizler, denge durumundan geçici sapmalar olarak değerlendirilmiştir. Bu krizlerin giderek kronik hale gelmeleri ve özellikle 1929 büyük iktisadi bunalımının gelişmiş ülkelerin ekonomileri üzerinde yarattığı hasarlar, klasik ve neo-klasik görüşlerin yetersizliği konusundaki eleştirileri haklı çıkarmıştır. Ancak, teorinin tersine, uygulamada bir kısım işçiler işsiz, bazı doğal kaynak ve sermaye malları atıl kalmış, binlerce fabrika ve işyeri kapanmıştır. Bu gelişmelerden sonra, iktisat teorisi tekrar gözden geçirilmiş, istihdam konusunun önemi artmaya başlamıştır. Klasik teorinin az ilgilendiği istihdam sorununu ön plana çıkaran gelişme, 1936 yılında İngiliz iktisatçısı Keynes’in İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli eserini yayınlaması olmuştur. Bu kitap, klasik ve neo-klasik teorinin istihdamla ilgili görüşlerinin önemini azaltmamıştır. Keynes klasik teoriyi eleştirmiş ve günümüze kadar

genel eğilim keynes teorisi ile klasik teorinin sentezi şeklinde süregelmiştir (Pekin,1993,105).

I.4.2.1. Klasik İstihdam Teorisi

Klasik iktisat literatüründe, istihdam ile ilgili görüşler oldukça dağınık bir şekilde yer almaktadır. Klasik istihdam teorisi kavramının ortaya çıkmasının ardında, Keynes'in klasik teoriyi çürütmek için yayınladığı Genel Teorisi'nin profesyonel iktisatçılar tarafından klasik sistemin yapısı ile ilgili yoğun analiz ve tartışmalara konu edilmesi yatmaktadır. Klasik istihdam teorisinin çıkış noktası üretim fonksiyonu kavramıdır. Bunlardan birincisi, emeğin arz ve talebi teorisidir. Buna göre, emek için arz ve talep eğrilerinin kesişmeleriyle belirlenen istihdam denge seviyesinin tam istihdam seviyesi olması zorunludur. Bu teoride tüm ekonomi için genelleme yapılmıştır. İkinci görüş, ekonomideki efektif talep seviyesi ile ilgilidir. Toplam talepteki bir yetersizlik nedeniyle işsizliğin ortaya çıkması mümkün değildir (Pekin,1993:106).

Üçüncü görüş ise, fiyatlar genel seviyesi teorisidir. Bu teori aynı zamanda, klasik düşüncede paranın rolünü de açıklar ve fiyat seviyesi konusundaki klasik görüş, paranın miktar teorisi olarak adlandırılır. Klasik iktisatçıların tüm kaynakların kullanıldığı bir ekonomide, tam istihdamın kendiliğinden ve zorunlu olarak sağlanacağını iddia eden görüşleri J.B.Say'ın Mahreçler Kanununa dayanmaktadır. Tam istihdam düzeyinin sağlanmasında ücretler düzenleyici rol oynamakta ve ücret, üretim faaliyetinde kullanılan emeğin fiyatı olduğundan, istihdamı düzenleyen ve dengeyi gerçekleştiren faktör olmaktadır (Wallace,1994,89).

Klasik iktisatçılar, mal ve faktör piyasalarında fiyat mekanizmasının düzgün işlemesi halinde ekonominin kendiliğinden tam istihdama ulaşacağını ve tam istihdama ulaşmış bir ekonominin de en yüksek gelir düzeyine kendiliğinden geleceğini savunurlar. Klasik analizde ve uzun dönemde tam istihdam başlıca iki faktöre bağlıdır. Bunlardan ilki olan faiz oranı, tasarruf arzım yatırım talebine eşitlemektedir. Yani faiz oranı, kişilerin tasarruf arzı ile yatırımcıların para talebi eğrilerinin kesiştiği noktada belirlenmektedir. İkincisi ise ücret seviyesidir. Ücretler ekonomide meydana gelen dengesizliği önlemekte, yani emek arz ve emek talep eğrilerinin kesiştikleri noktada belirlenmektedir (Özgüven,1996,401).

Klasik istihdam dengesinin tam istihdam dengesi olduğu hiçbir açıklamada belirtilmemiştir. Klasiklerin, arzın tam istihdam üretim düzeyinde olduğu, her arzın kendi talebini yarattığı ve üretilen her mal ve hizmetin tüketildiği yönündeki açıklamalarından bu sonuca ulaşılmaktadır. Özetle, Klasik iktisatçılar, Mahreç Kanunu, Faiz Teorisi ve Ücret Teorisi ile “ekonomi kendiliğinden daima nasıl tam istihdamda dengeye geliyor” sorusuna cevap aramak yoluyla klasik istihdam teorisini şekillendirmişlerdir (Özgüven,1996:402).

i. Mahreçler Kanunu (Say Yasası)

Say Yasası takas kavramı ile ifade edilmiştir. Fakat klasik iktisatçılar analize para ilave edilse de prensibin doğruluğunu koruyacağına inanmışlardır. Paralı ekonomide say yasasını şu şekilde ifade etmek mümkündür: Nakdi gelir otomatik olarak ve devamlı şekilde üretim faaliyeti sonucu olduğu oran üzerinden harcanacaktır. Bu olay doğru ise, para herhangi bir farklılık ortaya koymadan, arz talebi yaratmaya devam edecektir (Wallace,1994:99-100).

Bu koşulların geçerli olduğu bir ekonomide, üretilen her mal satılabildiğine göre, girişimciler üretimlerini en yüksek seviyeye çıkarmak isteyeceklerdir. Böylece, toplam ekonomik faaliyet hacmi tam istihdam seviyesine ulaşacak ve hiçbir zaman ekonomi tam istihdam seviyesinin altına inmeyecektir. Bazı sektörlerde talep yetersizliklerinden dolayı sektörel tıkanmalar olsa bile, üreticiler zarar etmeye başladıklarında üretimlerini mevcut talebe göre ayarlayacaklar ve dengesizlikler ortadan kalkacaktır (Dirimtekin,1981:66-67).

Say Yasası, genel bir talep yetersizliğini ve bu nedenle de genel bir işsizliğin ortaya çıkabileceğini kabul etmemekle beraber, ekonominin tümü için değil de bazı üretim kesimleri ve sektörler için talep yetersizliğinin olabileceğini ve bunun sonucunda işsizlik halinin ortaya çıkabileceğini kabul eder (Pekin,1993:126).

Say yasası mantıklı görünmekle birlikte tasarrufları açıklayamamaktadır. Zira tüketicilerin elde ettikleri tüm gelirleri harcamayıp bir kısmını tasarruf etmeleri halinde, cari dönemde üretilen mallara yönelik bir talep yetersizliği çıkacak, bu da üretim düzeyinin değişmesi yönünde bir baskıya yol açacaktır (Yıldırım ve Karaman,2003:125).

ii. Ücret Teorisi

Klasik iktisatçılara göre, emek arz ve talebinin kesiştiği yer ücret miktarı ve istihdam düzeyini belirler ve bu noktada ekonomi tam istihdamdadır. Emek talebi, bir işletme ya da ekonominin üretime almak istediği emek miktarıdır ve klasik modelde reel ücretlerin düzeyine bağlıdır. Hem firma düzeyinde hem de makro düzeyde emek talebi, reel ücretlerin azalan fonksiyonudur. Emek arzı ise, üretim faktörlerinden biri olan emeğin istihdam piyasasına çıkışını ifade eder. Klasik düşüncede emek arzı, mal arzı gibi emeğin fiyatına, yani reel ücretlere bağlıdır. Klasik düşünceye göre emek arzının belirleyicisi nüfustur, J.S.Mill bunu açıkça “emek arzı nüfustur” şeklinde ifade etmiştir (Unay,1996:215).

Klasik istihdam teorisine göre nüfus artışı emek arzını yükselterek işsizliğe neden olmakta ve bunun sonucunda ücret düzeyi düşmektedir. Ücretlerin düşmesi ise, nüfusu yeniden sınırlamaktadır. Diğer yandan, ücretler maliyetlere dahil edildiğinden; ücretlerin düşmesi, fiyatları da düşürmekte ve mallara karşı olan talebi artırmaktadır. Artan talebin karşılanabilmesi için, yeniden işsizler işe alınmakta ve istihdam hacmi genişlemektedir (Unay,1996:216).

Klasiklere göre ücret, işverenler bakımından işin marjinal verimine, işçiler bakımından da işin marjinal emeğine eşittir. Tam istihdam seviyesine yaklaştıkça işin marjinal verimi azalan verimler kanunu nedeniyle azalır. Buna karşılık işin marjinal emeği istihdam seviyesi yükseldikçe artar. Klasiklere göre ücret, işin marjinal verimi ile marjinal emeğinin eşit olduğu noktada oluşur ve tam istihdam seviyesini karşılar. Klasik görüş, gayri iradi işsizlik sorununun varlığını kabul etmez. Çalışmak isteyen herkes, cari ücret seviyesinin üzerinde iş bulabilmektedir. Buna rağmen ekonomide işsizler varsa, bu onların marjinal verimliliklerinin üstünde ücret talep etmelerinden doğmaktadır (Aren,1992:19).

I.4.2.2. Keynes ve Modern İstihdam Teorisi

J.M.Keynes'in 1936'da yayınlanan İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli kitabı, iktisat tarihinin en önemli çalışmalarından birisidir. Burada Keynes, temelde klasik ve neo-klasik iktisatçıların makro ekonominin işleyişine ilişkin görüşlerini eleştirmeyi ve çürütmeyi amaçlamış, ekonominin tam istihdam seviyesinde devamlı olarak dengede bulunabileceğini kabul etmemiştir (Özgüven,1996:121).

Keynes, istihdam teorisine iki önemli kavram kazandırmıştır. Bunlar; milli ekonomide istihdam seviyesini belirleyen toplam arz ve toplam talep kavramlarıdır. Bu iki temel kavramdan daha çok toplam talep üzerinde durmuş, toplam arzı veri olarak almıştır. Keynes'in modern istihdam teorisine kazandırdığı bir diğer önemli kavram da efektif talep kavramıdır. Efektif talep, bir toplumda çeşitli mal ve hizmetleri satın almak için fiilen harcanmış paraların miktarıdır ve dolayısıyla o toplumda elde edilen gelirlerin toplamına yani milli gelire eşit olacaktır. Keynes, kısa vadeli istihdam seviyesini belirleyen toplam talebin toplam arzla eşitlendiği seviyeye fiilen gerçekleşmiş olan talep anlamında efektif talep demektedir. Keynes'in istihdam teorisini şu şekilde özetlemek mümkündür (Dirimtekin,1981:206).

İstihdam Seviyesi = Efektif Talep = Milli Gelir = Milli Hasıla = Tüketim
Mallarına Yapılan Harcamalar + Yatırım Mallarına Yapılan Harcamalar

Toplam arz ve toplam talep doğrudan modern gelir ve istihdam teorisine ilişkindir. Keynes'in Genel Teori'de ortaya koyduğu temel fikir, toplam arz ve toplam talebin gelir ve istihdam seviyesini birlikte belirlemiş olmalarıdır. Keynes'e göre, istihdam hacmi toplam talep fonksiyonu ile toplam arz fonksiyonunun kesiştikleri noktada belirlenir ve bu genel istihdam teorisinin özüdür (Wallace,1994:118).

Keynes, klasik modellerin öne sürdüğü şekilde istihdamın fiyatlar ve ücretler tarafından belirlendiği görüşünü reddetmiş ve ekonomide üretilen mal ve hizmetlere olan toplam talebin istihdamı belirleyen temel faktör olduğunu belirtmiştir. Keynes, devletin çeşitli politikalarla ekonomiye müdahale edebileceğini, üretim ve istihdam hacmi üzerinde etkili olabileceğini ileri sürmüştür. Bu görüş bir anlamda, klasik modellerin bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler felsefesinin zıddı olarak ele alınabilir. Özetle Keynes, özel sektör talebinin yetersiz kaldığı bir dönemde, üretimdeki ve istihdamdaki düşüşü önlemek için devletin toplam talebi destekleyerek ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur (Wallace,1994:118).

Ekonominin eksik istihdamda da dengeye gelebileceği, Keynes'in klasik teoriye karşı geliştirdiği en önemli görüştür. Ekonomi potansiyelinin tamamının kullanılmadığı eksik istihdam durumunda, toplam arz toplam talebe eşit olabilmektedir. Bu eşitliğin kurulması halinde ekonomi dengededir, ancak kurulan denge tam istihdam düzeyinin

altındadır. Klasiklerin her arzın kendi talebini yarattığı şeklindeki görüşlerine karşılık, Keynes talebin arzı yarattığını ileri sürerek say yasasını reddetmiştir (Pekin,1993:139).

Keynes'e göre ekonomide faiz haddini belirleyen faktörler likidite tercihi ve para miktarıdır. Likidite tercihi, faiz haddi ile para miktarı arasında bir bağlantı kurmakta ve değişik faiz seviyelerinde insanların ellerinde ne miktarda para tutmak isteyeceklerini göstermektedir. Keynes'in faiz teorisi iki açıdan çok önemlidir. Birincisi, bu teori ile faiz haddinin yatırımla tasarrufu eşitlemekle tam istihdamı sağlayıcı bir rol oynayamayacağı ispat edilmiştir. İkincisi, paranın ekonomik hayata nereden ve nasıl çıktığını ve ekonomide oynadığı rolün önemini ortaya koymuştur. Klasik teoride para sadece değişim aracı olarak görülmüş, paraya faiz teorisinde bile hiçbir rol verilmemiştir (Aren,1992:26-31).

Keynes'in klasiklerin işgücü talebine esaslı bir itirazı yoktur. Firmalar reel ücrete göre hareket etmekte ve iş gücü talebini buna göre belirlemektedir. Ancak Keynes klasiklerin iş gücü arzı teorisini red etmiştir. Klasiklerin ücretlerinde diğer fiyatlarla beraber tam esnek olduğunu varsaymalarına karşın Keynes; fiyatların ve özellikle ücretlerin esnekliği konusunda şüphelidir. Klasik modelde iş gücü arzı reel ücretlerin artan bir fonksiyonudur. Reel ücretler yükseldiğinde işçiler daha fazla çalışmakta ve işgücü piyasasına girenler artmaktadır. Bu duruma göre klasik modelde oluşan işsizlik tamamiyle iradidir ve işçilerin daha düşük ücret düzeyinde çalışmayı reddetmelerinden kaynaklanmaktadır (Yıldırım ve Karaman,2003:140).

I.4.2.3. İstihdama Keynes ve Modern İstihdam Teorisi Sonrası Yaklaşımlar

Keynesyen istihdam Teorisi'ne karşı ilk görüş, ikinci dünya savaşından sonra Chicago Üniversitesi iktisatçılarından Milton Freidman tarafından 1960'lı yıllarda geliştirilen Monetarist teori olmuştur. Monetarist teoriye göre, temelde Keynesyen teori toplam talebin belirlenme teorisidir ve toplam talebi öncelikle para arzındaki değişimlerin belirlediğini savunur. Toplam hasıla, fiyatlar ve istihdam gibi belli makroekonomik değişkenler temelde para arzından etkilenmektedir (Savaş,1997:215-216).

Bu değişkenlerin maliye politikasından etkilenmesi hem az, hem de geçici olduğundan monetarist görüşe göre yalnızca para önemlidir. Monetaristler istikrarlı fiyatların önemi üzerinde durmuşlar, gönüllü ya da uyarılmış eksik istihdamın ve büyük

bunalımın özel sektörün yapısından kaynaklanan herhangi bir istikrarsızlıktan çok, hükümetin kötü yönetiminden kaynaklandığını belirtmişlerdir (Parasız,1997:32-41).

Böylece, piyasa başarısızlığı yerine giderek devletin başarısızlığı kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Freidman, doğal eksik istihdam kavramını geliştirmiş ve eksik istihdamı piyasa güçlerinin normal sonucu olarak değerlendirmiştir. Monetaristler'e göre enflasyon, eksik istihdamdan daha tehlikeli durumdur. Bu nedenle monetaristler, işsizliği önlemeyi amaçlayan makroekonomiye kıyasla, yüksek oranlı enflasyonu önlemenin yaratacağı yüksek işsizlik riskini üstlenmeye daha fazla eğilim göstermişlerdir (Parasız,1997:32-41).

Monetarist teoriye göre para arzındaki değişmeler, ekonomiyi mikro düzeyde etkilemektedir. Para arzında meydana gelen değişmelerin ekonomiye yansımaları, genellikle mikro düzeydedir ve aktif varlığın fiyat ve faiz oranlarındaki değişmeler nedeniyle yeniden düzenlenmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Ekonomi, esas itibarıyla istikrarlıdır ve müdahale edilmediğinde işsizlik ve enflasyon gibi istikrarsızlıklar oluşmayacaktır. Ekonomide bu tür aksaklıklar varsa, bunların nedeni ekonomiye dışarıdan ve çoğu defa para ve maliye politikası şeklinde yapılan müdahalelerdir (Savaş,1997:215-216).

Neo Klasik ekonomistlere göre bir ekonomide toplam üretim düzeyini ekonominin sahip olduğu doğal kaynaklar, fiziksel kapital, emeğin miktarı ve niteliği ile teknoloji düzeyi belirler. Neo klasiklere göre piyasalarda tam rekabet koşulları geçerli olduğundan ekonomi, düşük üretim ve çalışma düzeylerinde sürekli olarak kalmaz. İşsizlik durumunda ücretlerin ve fiyatların düşmesi, emek ve mal piyasalarında arz talep dengesini sağlayarak, ekonomiyi tam üretim ve çalışma düzeyine oromatik olarak getirir (Ertop,2006:29).

Neo klasik teoride emek piyasasındaki talep fonksiyonu tam rekabet koşullarında; azalan getiriler postulatına ve işletmelerin kar maksimizasyonu ilkesine dayanır. Emek arzı ise nüfusun miktarına ve bileşimine, kişilerin çalışma ve dinlenme arasında yapacakları tercihlere ve reel ücrete bağlıdır. Bu faktörlerden ilk ikisi veri olarak alındığı için emek arzı ücretin artan fonksiyonudur. Bu düşünceye göre işsizliğin nedeni ise, reel ücretlerin emek arz ve talebinin belirlediği denge ücret düzeyinin üstünde olmasıdır.

Ücretlerin yüksek olması sonucu işgücü arzı artar ve işgücü talebi azalır ve buna bağlı olarak işsizlik ortaya çıkar (Ertop,2006:29-35).

1970’li yıllarda talep-yönlü iktisat teorisine alternatif olarak ortaya çıkan bir diğer görüş, arz yönlü iktisat teorisidir. Bu teori, bütün iktisadi sorunları arz kaynaklı olarak ele almaktadır. Arz yönlü teoriye göre, keynesyenlerin ifade ettiği şekilde, iktisadi sorunların temeli efektif talep yetersizliği değil, üretimin talebe oranla yetersiz olmasıdır. Arz yönlü iktisatçılar bu görüşleri ile bir bakıma say yasasını kabul etmekte ve görüşlerinin çıkış noktası yapmaktadırlar. Arz yönlü iktisatçılar 1970’li yıllarda baş gösteren iktisadi sorunların kaynağı olarak, toplam arz yerine toplam talebe önem veren talep-yönlü iktisat politikasını göstermektedirler. Sorunu bu şekilde belirledikten sonra, üretimi teşvik edecek politikaları çözüm olarak sunmaktadırlar (Savaş,1997:215-216).

Arz yönlü iktisatçılar, ekonominin belli bir fiyat istikrarına ancak çok yüksek oranlı bir işsizlikle ulaşılabilceği veya istihdam ve üretimin artması için enflasyon hızının artması gerektiği görüşlerini reddetmişlerdir. Enflasyonun önüne ancak istihdam, tasarruf ve sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyen unsurların ortadan kaldırılması ile geçilebilecektir. Arz yönlü iktisadın temelini oluşturan bir diğer kavram vergi indirimleridir. Vergi indirimlerinden yararlanılarak tasarruf ve sermaye birikiminin artırılması, verimlilik ve reel ücret artışının aleyhine sonuçlar ortaya çıkarmayacaktır. Aksine, tasarruf ve sermaye birikiminin artması, sermaye-emek oranını yükselterek, emeğin verimliliğini ve dolayısıyla reel ücreti artıracaktır (Savaş,1997:215-216).

Rasyonel Beklentiler Teorisi veya Yeni Klasik Teori, Keynesgil Ekonomi ve Monetarizm birbirleriyle tartışma içinde iken, 1970’li yılların ortalarından itibaren gündeme gelen ve Keynesyen teoriye eleştiriler getiren bir diğer teoridir. Makroekonomik görüşü klasik görüşe benzeyen bu teorinin temel varsayılan, insanlar tüm uygun enformasyonu kullanır, fiyatlar ve ücretler esnektir ve insanlar aynı hatayı sürekli olarak yinelemezler şeklinde özetlenebilir. Rasyonel Beklentiler teorisinde ücret ve fiyatların esnek olmasının anlamı, arz ve talebin her zaman dengede olmasıdır. Fiyat ve ücret arz ve talebi dengelemek için sürekli hareket halindedir. Diğer bir deyişle fiyatlar esnektir ve tüm piyasalar her zaman dengeye gelir (Savaş,1997:215-216).

I.4.3. Emek Piyasasında Denge

Diğer piyasalarda olduğu gibi işgücü piyasasında da denge, işgücü arz ve talebinin eşitlendiği noktada ortaya çıkar. İş gücü piyasasında dengenin ortaya çıkabilmesi için öncelikle piyasaların tam rekabet koşulu içinde olmaları gerekir. Böylece hiçbir işveren ve işçi ücret üzerinde önemli bir etki yaratamaz. Tam rekabet koşuluna ilave olarak işveren ve işçilerin işgücü piyasası hakkında bütün yönleri hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Ayrıca işgücü mobilitesinin maliyetsiz bir şekilde anında gerçekleşmesi gerekmektedir (Törüner ve Lordoğlu,1991:65).

Ücretlerin belirlenmesinde birçok farklı faktör grupları söz sahibidir. Yaş, cinsiyet, sahip olunan düşünsel ve fiziksel beceriler, çalışma alışkanlıkları, işin güçlüğü ve önemi, ırk, din, dil, aile, çevre gibi sosyal faktörler, eğitim durumu, yetenekler, tecrübe, kıdem, iş eğitimi gibi insan sermayesi unsurları ve hükümet kararları, asgari ücret düzenlemeleri gibi kısıtlamalar mevcuttur. Ücret, ilk asamada çalışan ve işveren arasında karşılıklı olarak oluşur. Fakat ekonomik ve sosyal yönleri itibariyle ücret birçok grubu ilgilendiren bir konudur. Bu özelliği dolayısıyla da ücret yönetimi, ücreti belirlerken işveren ve çalışanın tasarrufları dışında birçok etkenin etkisi altında kalır. Ücret yönetimi içinde etkili olan tarafları şu şekilde sıralamak mümkündür: İşgörenler, sendikalar, kamu, müşteriler, bireyler, hükümet, işletme (örgüt), diğer (özellikle satıcılar ve endüstriyel alıcılar) olarak sıralanabilir (Bulutay,1995:263)

Emeğin üretimden hak ettiği payı alabilmesi bakımından rasyonel bir ücret oluşumu gereklidir. İktisadi faktörler arasında emeğin arz ve talep durumu (işgücü piyasası), emeğin etkinliği (verimlilik), mal piyasalarının bünyesi, iktisadi konjonktürün seyri, izlenen para ve istihdam politikaları gibi faktörlerin hepsinin ücret seviyesi üzerinde etkileri mevcuttur. Bunun yanında kurumsal faktörler arasında işgücü piyasalarında sendikaların, mal piyasalarında tekellerin, ayrıca asgari ücretler ve diğer çalışma mevzuatı aracılığı ile devlet kurumlarının, tahkim sistemi aracılığı ile yargı organlarının ücret seviyesine tesir ettikleri görülmektedir (Zaim,1997:374-375).

Ücret düzeyinin belirlenmesi, işgücü faktörü olan çalışanın belirli bir zaman içinde elde ettiği gelirin belirlenmesi, anlamına gelmektedir. klasik iktisadi görüşe göre çalışan birey olarak ele alınırsa, ücret düzeyi: işgücü talepleri, piyasadaki işgücü arzı,

işgücünün genel verimliliği gibi konuların dikkate alınması sonucunda, ücret düzeyini belirleyen temel etmenlerce tespit edilecektir (Lordoğlu,Özkaplan,Törüner,1999:149)

II. Dünya Savaşı sonrasında önem kazanan keynesyen görüşle birlikte ücret düzeyinin belirlenmesi; bireysel bazda çalışanı ilgilendiren bir konu olmanın ötesine geçerek, toplumun ekonomik ve sosyal yapılanmasını bütünüyle ortaya koyan bir boyuta taşımıştır. Bu nedenle de ücret düzeyinin: salt emek pazarının ekonomik kurallarıyla değil, çalışanlar ve işverenlerin toplu sözleşmelerdeki davranış biçimleri ve devletin: ekonomik ve sosyal yaşama yön verici politik manevralarına göre, hareket eden temel etmenlere göre belirlenmesi gerektiği düşünülmüştür (Güven,1995:161)

Günümüzde ise neo klasik iktisadi anlayışla, ücret düzeyinin belirlenmesinde klasik iktisadi düşünceye benzeyen, çalışanı birey olarak gören görüşün ağırlık kazanmasıyla, ücret düzeyini belirleyen etmenler, ücretlerin esnekleştirilmesi görevini üstlenmiştir. Buradan hareketle ücretin, değişen işgücü piyasası ve piyasaya göre serbest olarak belirlenmesi istenmektedir. Bu şekilde çalışanların ücretini arttırmadan, arzulanan verimin elde edebileceğine inanılmakta ve aynı zamanda da ücretlerin esnekliğiyle, enflasyon ve ekonomide yaşanan dışsal şoklara karşı, dirençli bir yapının oluşturulacağı düşünülmektedir. Bunun için de günümüzde devletin, ücrete müdahaleden kaçınması gerektiği, vurgulanmakta ve ücretin; toplu sözleşmelerle değil, bireysel olarak çalışanların verimliliğine bağlı, serbest bir şekilde belirlenmesi istenmektedir (Tokol,2001:163-164)

II.BÖLÜM YABANCI SERMAYE, BÜYÜME, İSTİHDAM İLİŞKİSİ

II.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Teorileri

Yabancı sermayeli yatırımların 1950’li yıllarda özellikle gelişmiş ülkeler arasında büyük miktarlara ulaşması, iktisatçıların ilgisini çekmiş ve bu tür yatırımların neden yapıldığı konusunda günümüze kadar birçok teori ileri sürülmüştür. Gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yapılan hammadde ve yurtiçi pazara yönelik doğrudan yatırımlar dışında, montaj ve fason üretime yönelik farklı yatırım türlerinde de görülen artış; DYY konusundaki tartışmalara zamanla gelişmekte olan ülkeler boyutunu da eklemiştir. Bu bağlamda DYY’yi açıklamaya yönelik son dönemde geliştirilen teorileri ise tam rekabet ve eksik rekabet varsayımına dayanması açısından sınıflandırılabilir (Öztürk,2004).

II.1.1. Tam Rekabet Varsayımına Dayanan Teorilerde Doğrudan

Yabancı Sermaye

Bu teori faktör ve mal piyasalarında tam rekabet koşullarının geçerli olduğu varsayımına dayanmaktadır. Getiri oranlarındaki farklılık teorisi, portfolyo teorisi, üretim düzeyi hipotezi ve pazar büyüklüğü hipotezi tam rekabet varsayımına dayanan teoriler kapsamındadır (Öztürk,2004).

II.1.1.1. Getiri Oranlarındaki Farklılık Teorisi

Bu teori, bir firmanın amacının (Marjinalist bir yaklaşımla sermayenin marjinal maliyetini sermayenin marjinal gelirin eşitleyerek) kâr maksimizasyonu olduğunu varsayan geleneksel yatırım teorisinden çıkarılmıştır. Bu hipoteze göre DYY, uluslararası sermaye yatırımlarının getirilerindeki farklılıkların bir fonksiyonudur. Bir firma yurt dışında yatırım yapma kararı verirken, bu yatırımın yurtdışındaki beklenen getirisi ile aynı yatırımı yurt içinde yapılması halinde elde edebileceği getiriye karşılaştırarak; kâr maksimizasyonu çerçevesinde getirisi daha yüksek olan yatırımı seçmektedir (Seyidoğlu,2003:68).

II.1.1.2. Portfolyö Teorisi

1930'lu yıllardaki uluslararası sermaye hareketlerini açıklamak için geliştirilen bu yaklaşımın teorik çerçevesi, James Tobin ve Markowitz tarafından oluşturulmuştur. Bu hipoteze göre yatırım getirinin pozitif, riskin ise negatif bir fonksiyonudur. Yatırımcılar portfolyösünü oluştururken hem sermayenin getirisini hem de risk faktörünü dikkate alınmakta olup; karşılaştıkları riskleri azaltmak için yatırımlarını değişik ülkeler veya sektörler arasında çeşitlendirme eğilimi göstermektedirler (Öztürk,2004).

Tam rekabet varsayımına dayanan diğer iki hipotez ise, mikro seviyede bir firmanın bir ülkede yaptığı bu tür yatırımlarla yine aynı firmanın çıktısı (satışları) arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri süren Üretim Düzeyi Hipotezi ve makro seviyede milli gelirle ifade edilen bir ülkenin Pazar büyüklüğü ile bu tür yatırımların pozitif bir ilişki içinde olduğunu ileri süren Pazar Büyüklüğü Hipotezi'dir (Öztürk,2004).

II.1.2. Eksik Rekabet Varsayımına Dayanan Teorilerde Doğrudan

Yabancı Sermaye

Bu teorilerin en önemli özelliği çokuluslu bir firmanın yabancı ülkelerde üretim birimleri oluşturmaya neden olan faktörleri açıklamaya yönelik olmasıdır. Alt teorileri:

II.1.2.1. Monopolistik Avantaj ve / veya Oligopol Teorisi

Monopolistik avantaj teorisi, pazarlamada entegrasyon ve üstün bilgiyle yakından ilgilidir. Üstün bilgi, teknoloji, yönetim organizasyon ve pazarlama uzmanlıkları gibi firmaya her yerde rekabetçi bir avantaj sağlayan tüm maddi olmayan uzmanlıkları kapsamaktadır. Rekabetçi davranışlar, belirli bir zaman dönemi içinde diğer firmaya oranla bir firmanın sahip olduğu avantaj olarak tanımlanır. Rekabetçi davranışlar sonsuza kadar devam edemeyeceği için firmalar rakipleri tarafından yakalanmadan bu avantajlarından maximum faydayı sağlamaya çalışırlar. Oligapolistik endüstrideki bir firma, yurt dışında yatırıma yöneldiğinde diğerleri de bu firmayı izleyecektir. Çünkü atak davranan firma dolaylı olarak diğerlerinin piyasa payını azaltacak, rekabet, teknoloji, ürün, beşeri uzmanlık ve bilgi konularında avantaj sağlayacaktır (Karatepe,2002).

II.1.2.2. Ürün Dönemleri Teorisi

Her ürünün bir organizma gibi bir yaşam süreci olduğunu, ürünlerinde ürünün tasarımı, denenmesi ve pazara sunumu, olması şeklinde üç aşamalı bir yaşam süresi olduğunu savunan hipotezdir (Halkbank,2007).

Bu teori tecrübeye, icada ve oligapolistik piyasa yapısının özelliklerine dayanmaktadır. Üç aşamalıdır: İlk dönem yeni ürün dönemidir. Bu aşamada yeni ürünün ikamelerinin olmamasından dolayı talebin fiyat esnekliği düşük olduğundan firma ihracat piyasalarında rekabetle karşılaşmayacaktır. İkinci dönem olgunlaşma dönemidir. Bu aşamada teknoloji rutin hale geldiğinden ve yurt içinde kar marjları azaldığından firma ihracat piyasalarını diğer firmalara kaptırmamak ve düşük üretim maliyeti avantajından yararlanmak amacıyla yurt dışında yatırıma yönelecektir. Son dönem ürünün standartlaştığı dönemdir. Ürünü piyasaya ilk süren firma ihracat piyasaları yanında teknoloji üzerindeki kontrolünü de kaybettiği için söz konusu firmanın ülkesi ilgili malı ithal etmeye başlamıştır (Karatepe,2002).

II.1.2.3. Uluslararası Üretim Teorisi

Uluslararası üretim teorisi dış ticaret literatüründeki modellerin tersine çokuluslu girişimlerin doğası gereği öteden beri birden fazla ülkede yerleşmiş firma varsayımından hareket eden modeller geliştirmiştir. Geleneksel yaklaşımlar dış ticareti çokuluslu girişimlerin yeni pazarlara girme yollarından biri olarak görmektedirler. Yani yeni bir pazara girmek isteyen çokuluslu girişim işlem maliyetlerini karşılaştırarak veya mülkiyet, içselleştirme ve bölgesel avantajlarına bakarak dolaysız yabancı sermaye yatırımı ve ihracat arasında bir tercih yapmaktadır. Ancak dünya ticaretinde çokuluslu girişimlerin ağırlığı ve dolaysız yabancı sermaye yatırımlarındaki önemli artı göz önüne alındığında insanın aklına çokuluslu girişimlerin yeni pazarlara girmek için hem dış ticareti hem de dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını bir arada kullanıp kullanmadıkları sorusu gelmektedir (Kula,2005).

Sahip olunan spesifik avantajlar, bazı hususları içselleştirmeyi teşvik eden avantajlar ve yerleşimle ilgili avantajlar kümesine dayalı olan bu teori çokuluslu firmanın ortaya çıkışını dolayısıyla doğrudan yabancı yatırım olgusunun nedenlerini açıklayan en iyi teoridir (Karatepe,2002).

II.1.2.4. Eclectic Teorisi

Eclectic teorisi, monopolistik avantaj teorisi ile Uluslararası üretim teorisi teorisinin birleşimidir. Teoriye göre yabancı ülkeye giriş şekli, üç grupta toplanan değişkenlerle belirlenmektedir. Bunlar, stratejik değişkenler, çevresel değişkenler ve işlemin spesifik değişkenleridir. Çokuluslu şirketlerin en uygun kararı verebilmeleri için çok sayıda değişkeni ele alarak firmalarının uzun vadeli değerini maksimum yapacak giriş şeklini belirlemeleri gerekmektedir. %100 mülkiyetle giriş şekli, global strateji uygulanmak

istendiğinde, global stratejik koordinasyona ihtiyaç olduğunda, spesifik know-how sonucu olarak yüksek miktarda gelir elde edildiğinde veya firmanın spesifik know-how'ı büyük gizlilik gerektiğinde tercih edilecektir. Uluslararası ortaklıklar, ülke riskinin yüksek, ev sahibi ülke ile yerel ülke uygulamaları arasında farklılığın büyük, talebin belirsiz ve yerel piyasada talebin dalgalanan özellik göstermesi durumunda genellikle uygun bir seçenek olmaktadır (Aydın,1997:37)

II.1.2.5. Caves Ekonomileri

R.E. Caves tarafından geliştirilen ve daha çok çokuluslu şirketlerin yatırım stratejilerini açıklamaya yönelik bir yaklaşımdır. Öncelikle yabancı yatırımların bir sınıflandırma yapıp daha sonra bir açıklama getirilme gereğini vurgulayan Caves'e göre bir çokuluslu şirket, ya pazar yapısından dolayı daha çok mal farklılaştırması uygulayarak değişik ülkelerde aynı malı üretmek için, ya da bir malın alt üretim süreçlerini içermek için DYY yapmaktadır. Sırasıyla *Yatay Genişleme* ve *Dikey Genişleme* olarak adlandırılan bu durum ortaya kitle veya ölçek ekonomilerini çıkarmaktadır. Caves'e göre, yabancı yatırımlar bazı sektörlerde yoğunlaşma ve belirli bir ülkede endüstriler arasında değil de, belirli bir endüstride ama farklı ülkeler arasındaki getirilerini eşitleme eğilimi göstermektedirler. Bu bağlamda, yurtiçine yönelik yabancı yatırımların yatay, işgücüne ve hammaddeye yönelik yabancı yatırımların ise dikey bir genişleme olduğu söylenebilir (Öztürk,2004).

II.1.2.6. Lideri İzle Kuramı

Bu kuramda yabancı bir ülkeye yatırım yapan lider firmanın yatırımlarına saldırı yatırımları, lideri izleyen rakiplerin yaptıkları yatırımlara da savunma yatırımları ismi verilmiştir. Oligopolistik tepki yatırımları olarak da değerlendirilen bu kuram ABD endüstrisi ile ilgili bazı temel gözlemlerden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Doğrudan yabancı yatırım yapan ABD endüstrileri oligopolistik yapıya sahiptirler. Bu firmaların yatırımları coğrafi olarak belli bölgelerde, sektörel olarak belirli endüstrilerde yoğunlaşmıştır. Oligopolistik endüstride lider firmanın doğrudan yabancı yatırım yapması rakiplerin de buna tepki olarak, sahip oldukları dış pazarları kaybetmemek, ölçek ekonomisinden kaynaklanan rekabetçi avantajları kaptırmamak için genellikle de aynı bölge ve sektörde yatırım yapmasına yol açar (Efe,2002:10)

II.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Büyüme İlişkisi

DYY'den beklenen en önemli etki gittiği ülkenin çıktısına ve bundan dolayı da büyümesine katkı sağlamasıdır. Bu etki doğal olarak özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için daha önemlidir, çünkü bu ülkelere yapılan DYY ekonomik gelişmelerini hızlandıracaktır. Bu çıktıdaki artışın gerçekleşmesi için yatırım yapılan ülkenin DYY aracılığıyla sermaye stokunda bir artışın gözlenmesi gerekmektedir. DYY mevcut bir şirketi satın alma veya birleşme şeklinde gerçekleşirse kaynakların daha etkin kullanımını gerçekleştirebilir ama bu durumun çıktı üzerindeki etkisi tamamen yeniden yapılan yatırımlara göre daha az olmaktadır (Moosa,2002:22).

DYY ve büyüme üzerine uygulamalı çalışmaların teorik temelleri, hem içsel hem de neoklasik büyüme modellerine dayanmaktadır. Neoklasik büyüme modelinde DYY, yatırım miktarını ve/veya yatırımın etkinliğini artırır. Böylece DYY yatırımın yapıldığı ülkelerin ekonomik büyümesinde orta vadeli geçici artışlara ve daha çok uzun dönemde ortaya çıkacak büyüme etkilerine yol açar. Yeni içsel büyüme teorileri ise, teknolojik süreçlerin bir fonksiyonu olarak uzun dönemli büyümeyi dikkate alır ve DYY'nin teknoloji transferi, yayılma ve dağılım etkileri aracılığıyla büyüme oranını sürekli olarak artırabildiği bir durum üzerine yoğunlaşır (Ates,1998:29).

Yapılan ampirik çalışmaların büyük bir kısmı DYY'lerin yatırım yaptıkları ülkenin faktör verimliliğine ve gelir artışına bölgesel yatırımlardan daha büyük oranda olumlu katkılarının olduğunu göstermektedir. Ekonomik gelişme ve büyüme ile ilgili teoriler kişi başına düşen reel gelirin artmasına odaklanmıştır. Bu artış, sermaye birikiminin fazlaşmasıyla, nüfus artışı ve teknolojik gelişmeyle doğrudan ilgilidir. Bunlar arasında gelişmenin en iyi şekilde gerçekleşmesini sağlayan sermaye birikiminin artmasıdır. Buradan da açıkça anlaşılabileceği gibi DYY sermaye birikimini artırdığı için ekonomik gelişmeye doğrudan olumlu yönde etkisi olabilmektedir (OECD,2002).

Doğal olarak, burada teknolojik gelişmenin de önemi bir rolü olduğu vurgulanmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerdeki büyüme oranlarının bir kısmı teknolojik değişim sürecini yakalama ile açıklanabilmektedir. Bilindiği gibi teknolojik yayılmanın seyri genelde gelişmekte olan ülkelere adaptasyon yaparak uygulama şeklinde gerçekleşirken, yeni teknolojik gelişmeler ise gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmaktadır (Kula,2003).

DYY'nin yatırım yapılan ülkenin çıktısındaki artışına olan katkısı ve bu katkıyı yaptığı esnasındaki konumu faaliyetini gerçekleştirdiği ülkenin makro ekonomik politikasıyla yakından ilgilidir. Genelde, DYY'nin fazla kaynakları absorbe etmesi veya alternatif dağıtım kanallarının etkinliğini artırarak değerlenmelerini sağlaması, ev sahibi ülkenin çıktısına bu yollarla da olumlu yönde etkide bulunabilir. İrlanda da büyüme ile DYY arasındaki ilişki incelendiğinde, İrlanda'nın DYY'den çok yarar sağladığı, özellikle firmaların Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinden elde ettiği faydaların önemli bir yekün teşkil ettiği görülmüştür (OECD,2002).

Bu gelişme sürecinde yatırım yapılan ülkedeki teknolojik gelişmelerin sınırının yeni sermaye mallarını kullanabilecek işgücü miktarı tarafından belilendiğini göstermektedir. Sıralanan bu iki sonuç ekonomik gelişme sürecinde DYY ile beşeri sermaye arasındaki tamamlayıcılık sorununu ortaya çıkarmaktadır. DYY'lerin yatırım yaptıkları ülkelere getirdikleri teknoloji sayesinde çıktıya ve dolayısıyla büyümeye olan etkileri daha fazla olmaktadır. OECD bağlamında yapılan çalışmada, DYY'nin ekonomik gelişme üzerindeki etkileri 89 ülke arasında yapılan bir çalışma ile ölçmüş ve şu üç temel sonuca ulaşmıştır. DYY teknoloji transferi yaparak büyümeye yerel yatırımlardan daha fazla katkı sağlamaktadır, DYY yerli yatırımlara göre üretimde daha etkin olabilmek için, yatırım yaptıkları ülkede çok daha az bir beşeri sermayeye ihtiyaç duymaktadırlar, DYY'nin ekonomideki toplam yatırım artışı üzerindeki oransal etkisi, yerli firmalara göre daha fazla olmaktadır (OECD,2002).

II.2.1. Yabancı Sermaye ve Büyüme Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Çalışmalar

İster geniş ister dar anlamda ifade edilsin, ekonomik büyümede önemli ve hatta tek faktör yatırımdır. Yatırımında, bilindiği gibi sermaye artışından bir dönemden diğerine net artıştır. Öyleyse ekonomik büyüme temelde, sermaye stokundaki gelişme veya artış demektir. Bu nedenle çağdaş ekonomik büyüme modelleri sermaye faktörüne göre geliştirilmiş ve ifade edilmiştir. Çağdaş büyüme modellerinin temeli sermaye olmakla birlikte buradaki sermaye soyut bir kavram veya unsur olarak kabul edilmekte; bu unsuru açıkça ifade edilmese de sabit sermaye olduğu bilinmektedir. Fakat bunun yerli-yabancı sermaye ayrımı yapılmamaktadır. Aslında kıt faktör olarak sermaye ekonomik büyümenin temeli olmakla birlikte, bu kıtlığın gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından çok daha fazla ve önemi göz önünde tutulduğunda sermaye stoku içinde yabancı sermayenin payının

bu ekonomi büyüme ve gelişme açısından ne kadar önemli ve belirleyici olduğu hemen görülür (Çetinkaya,2002).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerine olası etkileri iki boyutta değerlendirilir. Birincisi, yurtiçi tasarrufların ekonomik gelişmeyi finanse etmede yetersiz kalması durumunda, Doğrudan yabancı sermaye yatırımları tasarruf eksikliğinin giderilmesine yardımcı olan ve önemli döviz girdisi sağlayan araçlardan birisi olmasıdır. İkincisi, yabancı şirketlerin varlığının yurtiçi ekonomide pozitif dışsallıklar ortaya çıkarmasıdır (Arslan ve Kökocak,2006).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çeşitli çalışmalar olmuştur. 1970-89 döneminde sanayileşmiş ülkelere 69 gelişmekte olan ülkeye yönelik doğrudan yabancı sermaye girişlerinin etkisini ele alan bir ekonometrik çalışmada, doğrudan yabancı sermaye girişlerinin iktisadi büyüme üzerinde pozitif bir etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bunun yanında belirtilmesi gereken bir husus da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının iktisadi büyüme üzerindeki olumlu etkisinin görülebilmesi için, ev sahibi ülkedeki belirli bir beşeri sermaye düzeyine ulaşılması gerekmektedir (Candemir,2007).

Pozitif yönlü ilişkiye sahip olan çalışmalar:

Blomström ve diğerleri 1992 yılında yaptığı araştırmasında; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 1960'dan 1985'e kadar beşer yıllık dönemleri kapsayan gayri safi yurtiçi hasılanın doğrudan yabancı sermaye yatırımları oranının, bir sonraki 5 yıllık dönemler için gelir-büyüme oranı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sadece yüksek gelirli ülkelerde büyümeyi teşvik edici bir faktör olduğu, yani büyüme etkisinin nispeten kalkınmışlık düzeyi yüksek olan ülkelerde olumlu sonuç verdiği belirlemiştir (Blomström ve diğ.,1992; Değer ve Emsen,2006).

Balasubramanayam ve diğerlerinin 1996 yılında yaptığı çalışmasında ihracata yönelik büyüme politikaları uygulayan onsekiz gelişmekte olan ülkenin, doğrudan yabancı sermaye akımlarının ekonomik büyümeyi artırdığı; yani dış ticaret liberalizasyonunun doğrudan yabancı sermaye yatırımları-büyüme ilişkilerinde doğrusallığa yol açtığını gözlemlemiştir (Balasubramanyam ve diğ., 1996; Değer ve Emsen,2006).

Balasubramanyam ve diğerlerinin 1999 yılında doğrudan yabancı sermaye akımlarının yurtiçi büyüme üzerine olumlu etkilerinin ortaya çıkmasında yerel pazarın büyüklüğü ve rekabetçi bir çevre ve beşeri sermaye varlığına bağlı olduğu tespit etmiştir (Balasubramanyam ve diğ.,1999; Değer ve Emsen,2006).

Barthelemy ve Demurger'in 2000 yılındaki araştırmasının sonuçlarına göre; 1985–1996 yılları arasında Çin'deki 24 ilin verilerinin analizlerinde, doğrudan yabancı sermaye akımlarının büyüme üzerinde etkilerinin olduğu ve bunun da ekonomik büyüme düzeyine ve yabancı teknolojilerin adaptasyonu için beşeri sermayenin varlığına bağlı olduğunu belirlemiştir (Berthélemy ve Démurger,2000:140-155; Değer ve Emsen,2006).

Alfaro ve diğerleri 2001 yılında 1975–1995 dönemini kapsayan bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmaya göre yerel finansal piyasa varlığının, doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeyi ateşlediği yolunda önemli bir araç olduğunu bulmuşlardır (Alfaro ve diğ., 2001:01-083; Değer ve Emsen,2006).

Zhang 2001 yılında 1960-1997 dönemi için Doğu Asya ve Latin Amerika ülkelerini kapsayan çalışmasında, yabancı yatırım-büyüme ilişkilerinin pozitif yönde olduğunu ve bunun beşeri sermaye olanaklarına, liberalize edilmiş ticaret rejimlerine, iyileştirilmiş eğitim imkanlarına, büyük ölçekli ihracata yönelik yabancı sermaye yatırımlarına ve makro ekonomik istikrara bağlı olduğu bulmuştur (Zhang,2001:175-185; Değer ve Emsen,2006).

Nair-Reichert ve Weinhold 2001 yılındaki çalışmasında dışa açıklık-doğrudan yabancı yatırım girişi-büyüme ilişkilerini araştırmıştır. Bu çalışma sonucunda doğrudan yabancı yatırımlarından büyümeye doğru nedensellik ilişkisi belirlemişlerdir (Reichert ve Weinhold,2001:153-171; Değer ve Emsen,2006).

Obwona'nın 2001 yılındaki araştırmasında 1981–1995 dönemleri arasında Uganda üzerinde makroekonomik ve politik istikrar ile siyasal tutarlılığın doğrudan yabancı sermaye akımlarını çekmede teşviklerden bile daha önemli olduğunu ve bu anlamda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye pozitif katkı sağladığını ortaya koymuştur (Obwona, 2001:46-81; Değer ve Emsen,2006).

Campos ve Kinoshita 2002 yılında yirmi beş Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi ile eski Sovyet geçiş ekonomileri için yaptığı çalışmasında, doğrudan yabancı sermaye akımlarının ekonomik büyüme üzerinde oldukça önemli etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu ekonomilerin endüstrileşme ve daha iyi eğitilmiş işgücüne sahip olmalarının

sonucu olarak teknoloji transferini çekmede daha etkin olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Campos ve Kinoshita,2002:398-419; Değer ve Emsen,2006).

Nunnenkamp ve Spatz ise 2003 yılındaki çalışmasında, doğrudan yabancı sermaye akımlarının ekonomik büyüme üzerinde etkilerinin olabilmesinde ülke ve yatırımın yapıldığı endüstri özelliklerinin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Bu açıdan teknoloji yoğunluğu, faktör gereksinimi, yerel ve yabancı piyasalarla bağlantılar ile yabancı menşeli şirketlerin dikey entegrasyon derecesi gibi endüstri özelliklerinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme üzerinde etki doğuracağını belirlemiştir (Nunnenkamp ve Spatz,2003:1176; Değer ve Emsen,2006).

Basu ve diğerleri 2003 yılında 1978-1996 dönemini kapsayan 23 gelişmekte olan ülke üzerine yapılan eş-bütünleşme testlerinde doğrudan yabancı sermaye ile büyüme arasında anlamlı nedensellik ilişkileri yakalamıştır; açık ekonomilerde doğrudan yabancı sermaye-büyüme arasında hem kısa hem de uzun dönemde iki yönlü nedensellik gözlenirken, nispeten kapalı ekonomilerde uzun dönemli nedensellik ilişkisi sadece doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından büyümeye doğru gerçekleştiği gözlenmiştir (Basu,Chakraborty ve Reagle,2003: 510-516; Değer ve Emsen,2006).

Choe'nin 2003 yılındaki araştırmasında 1971-1995 dönemi için 80 ülkeyi kapsayan, doğrudan yabancı sermaye ve ekonomik büyüme arasında nedensel ilişkilerini araştırmıştır. Elde edilen bulgulardan karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuş, ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından büyümeye nedensellik ilişkisi, büyümeden doğrudan yabancı sermayeye doğru nedensellik ilişkisinden daha zayıf çıkmıştır (Choe,2003:44-57; Değer ve Emsen,2006).

Hansen ve Rand 2004 yılında 1970-2000 dönemi için 31 gelişmekte olan ülkeye yönelik çalışmasında, doğrudan yabancı yatırım/gayri safi yurtiçi hasıla ile gayri safi yurtiçi hasıla düzeyi arasında iki yönlü nedenselliğin olduğu saptanmıştır (Hansen ve Rand,2004; Değer ve Emsen,2006).

Merlevede ve Schoors 2004 yılında 25 geçiş ekonomisinde ekonomik büyüme üzerine iktisadi reformların hızı ve yabancı yatırımların etkisini araştırmışlardır. Ekonomik büyüme, ekonomik reformlar ve doğrudan yabancı yatırımların eşanlı sistem ile yapılan tahminlerinde, reformların daha eskiye dayandığı ülkelerde daha yüksek büyüme gözlenirken, yeni reform yapma sürecine başlamış ekonomilerde büyümenin olumsuz etkilendiğini bulmuştur. Ancak bir bütün olarak doğrudan yabancı sermaye akımlarının artıncı

etkisinin olduğu ve bunun da büyümeyle olumlu etkilediğini gözlemlemişlerdir (Merlevede ve Schoors,2004:730; Değer ve Emsen,2006).

Papaioannou 2004 yılında 1993–2001 dönemi için 43 ülkeye ait genişletilmiş bir üretim fonksiyonu kullanmış ve doğrudan yabancı yatırım adaptasyonunun büyüme etkisini geliştirmekte olan ülkelerde daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (Papaioannou,2004; Değer ve Emsen,2006).

Mody ve Murshid, 2005 yılında 1979-1999 dönemi için 60 geliştirmekte olan ülkede uzun dönemli sermaye (doğrudan yabancı yatırım, dış borçlar ve portföy) akımlarının yurtiçi yatırımlar üzerindeki etkilerini incelemiş; elde edilen bulgulara dış sermaye akımlarının yurtiçi yatırımları uyardığı belirlenmiştir. Bunun da toplam yatırım düzeyindeki gelişmeye paralel olarak büyüme üzerinde olumlu sonuç doğuracağını öne sürmüştür (Mody ve Murshid,2002:249-266; Değer ve Emsen,2006).

Chowdhury ve Mavrotas, 2005 yılındaki araştırmasında 1969-2000 dönemi için Şili, Malezya ve Tayland gibi yeni gelişen ekonomilerde, Granger nedensellik testinden farklı olarak Toda-Yamamoto testi kullanmış; nedensellik sınama sonuçlarına göre Şili'de GSYİH'nın doğrudan yabancı yatırım akımlarına neden olduğunu, buna karşılık Malezya ve Tayland'da GSYİH ve doğrudan yabancı yatırım akımları arasında iki yönlü ilişkiler bulmuştur (Chowdhury ve Mavrotas,2005; Değer ve Emsen,2006).

Negatif ve iki yönlü ilişkiye sahip olan çalışmalar:

DeMello 1997 yılındaki çalışmasında; yabancı sermayenin yüksek teknoloji içerdikçe, yani teknoloji farklılığı açıldıkça, büyüme etkisinin azaldığını bulmuştur. Doğrudan yabancı yatırım çekmede ülkenin faktör donanımına uygun dış ticaret ve siyasal rejimlerin etkili olduğunu gözlemlemiştir (De Mello,1997:1-34; Değer ve Emsen,2006).

Borensztein ve diğerleri 1998 yılında 1970–1989 arasını kapsayan 69 geliştirmekte olan ülke üzerine yapılan çalışmalarında, doğrudan yabancı sermaye akımlarının büyüme üzerinde marjinal rolünün olduğunu ve bunun da yatırımın yapılan ülkenin beşeri sermaye düzeyine bağlı olduğunu tespit etmişlerdir. Yani doğrudan yabancı yatırım ile beşeri sermayeyi temsilen kullanılan eğitimsel yetenekler arasında güçlü ve pozitif bir etkileşim bulunmuştur. Diğer taraftan düşük beşeri sermaye düzeylerine sahip geliştirmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırım akımlarının negatif etkilerinin varlığını tespit etmişlerdir (Borensztein ve diğ.,1998:115-135; Değer ve Emsen,2006).

DeMello 1999 yılında 1970–1999 dönemi için OECD üyesi olan ve olmayan ülkelerde sermaye birikimi, üretim ve toplam faktör verimliliğindeki artışların teknoloji açığı derecesine bağlı olarak yabancı yatırım-büyüme ilişkilerinin değiştiğini tespit etmiştir. Buna göre teknolojik açıklık derecesi arttıkça, doğrudan yabancı yatırımların büyüme etkileri azalmaktadır (De Mello,1999:133-151; Değer ve Emsen,2006).

Lensink ve Morrissey 2001 yılında 1975–1998 döneminde gelişmekte olan ülkeler için yaptığı çalışmalarında doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine pozitif etkileri tespit edilmiş; ancak doğrudan yabancı yatırım dalgalanmalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğine dair bulgulara da ulaşılmıştır (Lensink ve Morrissey,2001; Değer ve Emsen,2006).

Belirsiz yönlü ilişkiye sahip olan çalışmalar:

Ram ve Zhang 2002 yılındaki çalışmasında, Borensztein ve diğerleri (1998), Balasubramanyam ve diğerleri (1999) ile Barthelemy ve Demurger (2000) tarafından yapılan çalışma sonuçları ile örtüşen bulgular elde etmiştir. Ama doğrudan yabancı yatırım ve eğitim düzeyi arasında tamamlamıcılık ilişkisi yakalayamamıştır (Ram ve Zhang,2002:205-215; Değer ve Emsen,2006).

Carkovic ve Levine 2002 yılında 1960–1995 dönemi için yaptığı araştırmasında, doğrudan yabancı yatırım akımlarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyüme üzerine hiçbir anlamlı etkisini bulamamıştır; ancak 5 yıllık dönemlerde düzensiz etkilerin olduğuna rastlamıştır (Carkovic ve Levine,2002; Değer ve Emsen,2006).

Mencinger, 2003 yılında geçiş ekonomileri için 1994–2000 dönemi için yapılan çalışmada, doğrudan yabancı yatırım/gayri safi yurtiçi hasıla ile sabit sermaye yatırımları/gayri safi yurtiçi hasıla arasında nedensellik ilişkisi bulamamış; buna bağlı olarak da doğrudan yabancı yatırımların boş alan yatırımları veya devralma yatırımları ile acele yapılan özelleştirme uygulamalarına bağlamıştır (Mencinger,2003:491-508; Değer ve Emsen,2006).

Literatür özetlerinden hareketle, ekonomik büyüme üzerine DYY'lerinin etkilerini inceleyen çalışmalar arasında tam anlamıyla bir görüş birliği olmamakla beraber hakim görüşün iki olgu arasında yakın ve paralel bir ilişkinin olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Bununla birlikte, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme üzerine etkilerini ele alan araştırma sonuçları, genel olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme

üzerindeki artırıcı etkilerinin ortaya çıkabilmesi için gelişmekte olan ülkelerin uygun destekleyici yatırım ortamını hazırlaması ve minimum bir kalkınma düzeyine erişmiş olması gerekliliğine işaret etmektedir (Arslan ve Kökocak,2006).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkileri ülkeden ülkeye, sektörden sektöre, kurumdan kuruma ve dönemden döneme farklılık gösterebilir. Bu sebeple devlet politikalarının doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkileri bulunmaktadır. İthalatı ikame eden dönemdeki yatırımların etkisiyle ihracata dayalı sanayi dönemindeki yabancı yatırım etkileri farklılık gösterir. Ancak bu yatırımların katkılarının ayrıştırılması ve sayısal olarak ifade edilmesi kolay değildir (Efe,2002:21).

II.3. Doğrudan Yabancı Sermaye İstihdam İlişkisi

Yatırımlar ile istihdam arasındaki doğrudan ilişkiyi Keynes'in geliştirdiği Genel Teori ortaya koymaktadır. Bununla birlikte iktisatçılar arasında DYY'nin istihdama olan etkisinin derinliği konusunda önemli görüş ayrılıkları vardır. Bazı çalışmalarda ise, tartışmanın üç ana sorun etrafında döndüğü ileri sürülmüştür. Bunların DYY'nin yerel yatırımların ne kadarlık bir kısmına ulaştığı, yapılan yatırımların ara ve sermaye malları ihracatının artışına ne ölçüde katkıda bulunduğu ve bu yatırımların ne kadarlık bir kısmının yeni üretim tesisi yapma veya mevcut tesisleri satın alma şeklinde gerçekleştiği şeklinde sıralamaktadır (OECD,2002).

DYY istihdamı yeni tesisler kurarak doğrudan veya tesislerin kurulduğu bölgelerde çevreye verdiği pozitif dışsallıklarla dolaylı olarak artırma gücüne sahiptir. DYY zor durumdaki firmaları satın alarak ve yeniden yapılandırarak istihdamı koruyabilir. DYY üretim tesislerini kapatarak veya yeni yatırım yapmayarak istihdamı azaltabilir. Diğer yandan iyi çalışan bir işgücü piyasasına sahip ekonomide toplam istihdama DYY'nin büyüklüğünün ve niteliğinin etki edemeyeceğini ileri sürülmektedir. ABD ile ilgili yapılan bir çalışmada ABD kökenli ÇUŞ'ın yurtdışındaki yan şirketlerinin istihdam sağlama miktarları kendi ülkelerinde sağladıkları istihdam karşısında oldukça mütevazi oranlarda kaldığı sonucuna ulaşılmıştır (IDA,2003).

Ayrıca ABD'deki ücretle ilgili yapılan çalışmada yurt dışına yatırım yapan firmaların faaliyetleri ile yatırım yaptıkları ülkelerdeki düşük ücretler arasında pozitif bir ilişkinin olduğu belirtilmektedir. ABD'de yapılan DYY'nin bölgesel olarak reel ücretleri

yerli yatırımlara nazaran daha çok artırdığı da ifade edilmektedir. İsveç ve ABD verilerine dayanılarak yapılan diğer bir çalışmada; İsveç verilerinden elde edilen sonuçların ABD'deki sonuçlardan farklı olduğu saptanmış; İsveç'e ait sonuçlar ana firmanın yurt dışına yaptığı satışların artması kendi ülkesindeki istihdamı da artırdığını ortaya koymuştur (IDA,2003).

Ticaretin ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması, uluslararası sınırları aşabilen gruplarla aşamayan gruplar arasındaki asimetriyi keskinleşmesi global piyasa ile toplumsal istikrar arasındaki gerilimin artmasına neden olan sebepler biridir. Birinci grupta sermaye sahipleri, yüksek vasıflı işçiler ve kaynaklarını talebin en çok olduğu yerde arz etme imkanına sahip birçok profesyonel yer alır. Vasıfsız veya az vasıflı işçiler ile çoğu orta düzey yönetici ise ikinci grupta yer almaktadır. Globelleşme, ikinci grup mensuplarının arz ettiği hizmetlere yönelik talebi daha esnek hale getirmektedir. Yani çalışan nüfusun geniş katmanlarının arz ettiği hizmetler milli sınırlar ötesindeki başka insanlara kolayca ikame edilebilir bir hale gelmektedir. Globalizasyon, bunun içindir ki istihdam ilişkilerini temelinden değiştirmektedir (Rodrik,1999:19).

İşçilerin milli sınırlar ötesindeki başka işçilerle kolayca ikame edilebilir bir hale gelmesi gerçeği, birçoklarıca II. Dünya Savaşı sonrası işçi-işveren mutabakatı olarak algılanan yapıyı da altüst etmektedir. Bu mutabakata göre çalışma barışı karşılığında işçiler, ücretler ve diğer ödenekler açısından tedrici bir artış imkanına sahip oluyorlardı. Ama son yapılan çalışmalarda bu yapı yeterince dikkate alınmamış, vasıfsız işçi talebinin elastikiyetinden ziyade bu talebi gösteren eğrenin aşağı doğru kayması üzerinde yoğunlaşmalar artmıştır (Rodrik,1999:19).

Genel olarak iktisatçılar ücretlerdeki göreceli artışın sebebi olarak vasıflı işgücüne olan talebin artması konusunda hemfikirdirler. Bununla birlikte talebi artıran diğer sebepler konusunda anlaşmaya varamamışlardır. Anlaşma sağlayamadıkları konulardan biri; bilgi teknolojisindeki gelişmelerin firmaların üretim tekniklerinde vasıflı işgücüne olan taleplerinde anahtar rol üstlenmesine neden olmasıdır. Diğer ise, düşük ücrete sahip ülkelerdeki ithalat rekabetinin artması vasıflı emeği yoğun olarak kullanan endüstrilerin kaynaklarının bu tip üretilere kaymasına neden olmaktadır (OECD,2002).

Genel görüş olarak DYY gittikleri ülkelerdeki vasıflı işgücüne dayanan istihdamı artırmakta; bu artış sonucu vasıflı işgücüne olan talep ve dolayısıyla ücretler de artmaktadır.

Yatırım yapılan ülkenin tercih nedenlerinden biri olan düşük ücrete sahip olma durumunun bu sürecin sonunda yavaş yavaş değişmeye başlamasıyla, ülkenin sahip olduğu bazı avantajları da kaybetme olasılığıyla karşı karşıya kaldığı gözden kaçırılmaması gereken önemli bir noktadır (OECD,2002).

Ayrıca konuyu daha iyi anlamak için hem yatırımı alan hem de yatırımı veren ülkelerdeki durumlarını incelemek gerekmektedir.

II.3.1. Yatırımı Veren Ülkedeki Etkiler

ABD sendikaları, üyelerinin istihdam güvenliğini tehlikede görmekte ve çokuluslu şirketleri yabancı ülkelere iş ihracı suretiyle ABD’de işsizliğe sebep olmakla suçlamaktadırlar. Buna karşılık iş çevreleri, yapılan yatırımlar sonucu istihdam seviyesinin olumsuz etkilenmediği hatta olumlu etkilendiğini söylemiştir. Alman sendikacıları, çokuluslu şirketlerin dışarıda yatırım yapmalarının ülke istihdamını olumsuz etkileyeceğini düşünerek yurt dışında yatırım yapmalarını istememişlerdir. Bu sebeple Volkswagen’in ABD’de yatırım yapmalarını engellemişlerdir (Çapraz ve Demircioğlu,2003:15-19).

Çokuluslu şirketlerin yabancı ülkelerdeki faaliyetlerinin köken ülkede global istihdam imkanlarında ne ölçüde bir azaltma yarattığı kesinlikle bilinmemekle beraber yurtdışına giden yabancı sermaye bir yerde ihracatı ikame ettiği bilinmektedir. Buda ana ülkede istihdamın azalmasına neden olmaktadır (Ekinici,2004).

Ayrıca yatırımı veren ülkede yaygın bir işsizlik varken yatırımın yurt dışında yapılması ana ülkenin ekonomik sorunlarının çözümünü güçleştirir. Fakat dış yatırımlardan transfer edilen toplam gelirler karşısında, ana ülkenin kayıpları nispeten önemsiz kalabilir. Ayrıca yatırımcı ülke bu sayede yatırım yapılan ülkeyi siyasal etkisi altına da alabilir. Diğer bir deyişle yatırımcı ülkeler yabancı sermaye politikalarını bir araç olarak kullanabilirler (Seyidoğlu,2001:577-578).

II.3.2. Yatırımı Alan Ülkedeki Etkiler

Yabancı sermaye yatırımları, yaratacağı yeni iş olanakları ile ülkenin işsizlik sorununun çözümüne net bir katkı sağlar. Ayrıca oluşturacağı iktisadi sinerji ve rekabet katkısı ile yerli ve yabancı diğer girişimcilerin de istihdama desteklerini sağlamış olacaktır. Yabancı sermaye ile birlikte, üst düzey yöneticileri de yatırım yapılan ülkeye gitmekte, ancak gerekli diğer işgücü, yerli kaynaklardan karşılanmaktadır. Büyük bir işsiz potansiyeline sahip azgelişmiş ülkeler açısından, bu işsizliği giderecek yatırımların kendi

kaynakları ile gerçekleştirecek imkanları yetersiz olduğundan, yabancı sermaye yatırımları istihdam açısından elverişli bir durum yaratmaktadır (Çapraz ve Demircioğlu,2003:40).

İstihdam pazarındaki etkiler şartlara göre değişiklik arz etmektedir. Örneğin ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımları bazı sektörlerin yada sanayilerin yeniden yapılanmalarına neden olmaktadır. Böylece rekabet edemeyen yerli istihdam kısa dönemde azalmakta ve yenilenme ihtiyacı duymaktadır. Ancak uzun dönemde istihdam kazançları yaratmaktadır. Zira kaynaklar daha verimli yönlendirildiği için o ülkedeki ürünlere olan ihtiyacı artırmaktadır (Çapraz ve Demircioğlu,2003:40).

Yabancı yatırımcı bir ülkeye giderken sermaye, teknoloji yanında üretim bilgisi (know-how). ve etkin üretim için gereken çağdaş yönetim becerileri birikimini de beraberinde götürür. Bunun neticesi olarak ev sahibi ülke için yeni üretim ve yönetim bilgi ve becerisine ulaşmanın maliyeti azalırken, vasıflarında gelişme ve çeşitlenme gözlenen iş gücünü çağdaş normlarla yönetecek yönetici kadrosunun yetişmesi için gerekli zemin hazırlanmış olur (Ekinci,2004).

Yabancı sermayeli yatırımların gelişmekte olan ülkelerde yarattığı istihdam düzeyi, genellikle bu ülkelerdeki toplam istihdamın ancak yüzde 1'i ile 6'sı arasında değişmektedir. Çokuluslu firmaların istihdama katkısı az sayıdaki bazı ülkelerde, özellikle imâlat sektöründe şaşırtıcı düzeylere ulaşabilmektedir. Bu sektörde çokuluslu firmaların istihdama katkısı Arjantin, Bolivya, Brezilya ve Kolombiya'da yüzde 10 ile yüzde 23 arasında değişirken, Singapur ve Senegal'de ise yüzde 50'yi aşmaktadır (Akçaoğlu,2002).

II.3.3 Yabancı Sermaye ve İstihdam Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Çalışmalar

Küreselleşmenin birbirinden farklı siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel birçok alandaki etkisinden söz edilse de işgücü piyasaları ve de özellikle çalışanlar üzerindeki olumsuz etkileri küreselleşmenin en fazla eleştiri konusu olan tarafını oluşturmaktadır. Neo liberal politikalarının ivme kazandırdığı bu süreçte, piyasanın hakim güç haline gelmesi, esnek çalışma modellerinin ağırlıklı bir biçimde uygulanmaya başlanması, özelleştirmeler, taşeronlaştırma, sendikal örgütlerin zayıflaması, çalışanların sosyal güvenlik haklarının ciddi bir biçimde tahribata uğraması gibi çalışanların aleyhine ortaya çıkan bazı geliştirmeler küreselleşmenin istihdam üzerine etkilerinin sürekli olarak sorgulanmasına ortam sağlamıştır (Gündoğan,2007:19-20).

Küreselleşmenin işgücü piyasaları üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu ve gelişmelerin emeğin gücünü, haklarını daraltıcı ve azaltıcı olduğu tezinin savunucuları olumlu yaklaşımı savunanlara göre daha fazladır. Bu alanda yapılan araştırmalar da bu görüşün haksız olmadığını daha çok destekler görünümündedir (Zengingönül,2004:184).

Bugüne kadar doğrudan yabancı yatırımların istihdam üzerindeki etkisi hakkında ilgiyi görmemiştir. Özellikle analitik araştırmalar için konunun barındırdığı zorluklardan biri, çoğu ülke için, uygun verilerin tam ve düzenli olarak elde edilememesidir. Bununla birlikte az sayıdaki çalışmalar arasında Ernst (2005), Asiedu ve Esfahani (2003), Hunya ve Geishecker (2005), Jayaraman ve Singh (2006), Jenkins (2006), Baldwin (1995), Altzinger ve Bellak (1999) sayılabilir (Karagöz,2007).

Ernst (2005)'de gelişmekte olan üç Latin Amerika ülkesinde (Arjantin, Brezilya ve Meksika) yabancı yatırımların sektörler itibariyle etkileri incelenmekte, doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelerde istihdam ve büyüme üzerinde anlamlı bir katkıda bulunmadığı sonucundan hareketle bunun olası nedenleri üzerinde durmuştur. Baldwin (1995)'de OECD ülkelerinde dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımların istihdam ve ücretler üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Baldwin'e göre doğrudan yabancı yatırım-istihdam ilişkisinde doğrudan yabancı yatırımların yurtiçi yatırımı ikame boyutu, ara ve sermaye malı ihracatına yönelik olma derecesi ve var olan üretim tesislerinin satın alınmasından ziyade yeni tesisler kurma potansiyeli kilit rol oynamaktadır. Asiedu ve Esfahani (2003)'de hükümetlerin yabancı firmaların istihdam politikalarına müdahale etmelerinde etkili olan faktörler araştırılmıştır. 52 ülkede faaliyet gösteren 1207 yabancı-mülkiyetli firmaya ait verilerin kullanıldığı araştırmada, dayatılan kısıtlamaların hükümetin doğrudan vergi toplayabilme gücüne paralel olarak azaldığı; buna karşılık, uluslararası şirketlerin doğrudan yabancı yatırımların projesinde kullanılan teknolojik girdi üzerinde baskın olmasına, doğrudan yabancı yatırımların projesinde yerel işgücünün önemli bir yer tutmasına, proje çıktısının evsahibi ülke için önemine vsr. bağlı olarak müdahalenin arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Fazekas (2003)'de ise Çek Cumhuriyeti örneğinde yabancı ve yerli firmaların istihdam üzerindeki etkileri incelenmiştir. Analiz sonucunda Avrupa Birliğine üye olduktan sonra artan yabancı yatırım girişlerinin istihdamı artırırken bir yandan da bölgesel olarak kutuplaşmaya neden olduğu belirlenmektedir. Hunya ve Geishecker (2005)'de ise Avrupa Birliğine yeni üye olan Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların kalifiye işgücünde daha fazla istihdam artırıcı etkide bulunduğu ortaya

koyulmaktadır. Jayaraman ve Singh (2006) ise zaman serileri analiz yöntemlerini kullanarak Fiji ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımların ve gayri safi yurtiçi hasıla ile istihdam arasındaki uzun-dönem ilişkisini incelemiş, istihdamın doğrudan yabancı yatırımların ve gayri safi yurtiçi hasıladan olumlu yönde ve anlamlı bir şekilde etkilendiği sonucuna varmışlardır (Karagöz,2007).

Teoriye göre, daha yüksek ücret seviyesi, daha düşük doğrudan yabancı yatırım anlamına gelir. Bir bölgede veya ülkede; ücret seviyesinin yüksek olması demek, bu bölgede üretilen tüm ürün fiyatlarının daha yüksek olması anlamına gelir. Ürünlerin yüksek fiyatlardan pazara sunulması da, hem yurtiçi piyasada hem de uluslararası piyasalarda daha az rekabetçi olunmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan, Donges (1976), Kravis ve Lipsey (1982), Schneider ve Frey (1985), Culem (1988), Coughlin ve diğerleri (1991) Felipe ve Fernandez (1991), Bajo (1991), Bajo ve Sosvilla (1992), Koechlin (1992), Liu ve diğerleri (1997), Yang ve diğerleri (2000), Cheng ve Kwan (2000), Batalla ve Costa (2001) gibi araştırmacılar tarafından yürütülen çalışmalarda isgücü maliyetleri ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında negatif ilişki yönünde sonuçlara ulaşılmıştır (Açıkalın,Gül ve Yaşar,2006).

Literatürde; yatırım yapan ve yatırım yapılan ülkeler arasındaki ücret farkını isgücünün hareketsizliğiyle birleştiren; Buckley ve Dunning (1976), Goldsbrough (1979), Dunning (1980), Saunders (1982), Owen (1982), Gupta (1983), Taveira (1984), Schneider ve Frey (1985), Culem (1988), Moore (1993), Shamsuddin (1994), Goldsrough (1997), Pistoresi (2000) ile Love ve Lage-Hidalgo'nun (2000) çalışmalarında, yüksek ücret seviyesinin doğrudan yabancı yatırımları caydırdığı kanıtlanmıştır (Kerr,2001,s.4). Tsai (1994) imalat sektöründe saat başı ücreti kullanarak, ucuz isgücü hipotezine 1983–1986 dönemi için güçlü bir destek bulurken; 1975–1978 arası dönem için bu hipoteze, zayıf bir destek bulmuştur (Açıkalın,Gül ve Yaşar,2006).

Golden, Wallerstein ve Lange'nin 1950-1992 yılları arasını kapsayan ve 16 OECD ülkesini baz alan Golden-Londregan isimli araştırmasının amacı, bağımlı değişkenler olan sendikal güç, sendikaların örgütsel birikimi ve uyumu ile ücret pazarlıklarının merkezileştirilmesinin, uluslararası ekonomik entegrasyon ile etkileşimlerini ölçmektir. Araştırmaya sonucunda elde edilen saptamalar ise uluslararası entegrasyonun sendikalar üzerinde etkisinin olmadığıdır. Sendikalaşma oranındaki azalmanın nedeni olarak enflasyonun düşmesi, işsizliğin artması gibi başka faktörlerin etkisinin olduğudur ve bu

durumların küreselleşmenin standart unsuru ile bağdaştırılmaması gerektiğidir (Zengingönül,2004:180).

Günümüz fütüristleri, esas itibariyle siyasi, sosyal ve ekonomik yapısal değişmelere dikkat çekerken J. Rifkin'in "Çalışmanın Sonu" adlı eserinde, insanlığın artık geri gönülemez bir işsizlik çağına girdiğini öne sürmektedir. Özellikle ileri teknolojinin insan gücünün yerine geçmesiyle enformasyon çağında iki ayrı kutup oluştuğunu söyleyen Rifken'e göre ileri teknolojiye dayalı küresel ekonomiyi yöneten enformasyon seçkin azınlıkla yer değiştiren ve fazla iş imkanı olmayan çoğunluk arasındaki uçurum derinleşecektir (Ekin,2000:44).

II.4. Büyüme İstihdam İlişkisi

Bir ülkenin istihdamını etkileyen unsurlar, esas olarak gelişmişlik seviyesi, nüfus ve doğal kaynakları ile ekonomik koşullarıdır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında işsizlik, dönemler itibarıyla azalıp çoğalmasına rağmen tüm ekonomilerin ortak problemi niteliğindedir. Ülkelerin kültürel geçmiş, politik felsefe, ekonomik ve sosyal yapılarının birbirinden farklılık göstermesi, her ülkenin kendi koşullarına uygun istihdam politikası oluşturup, bu doğrultuda önlemler almasına neden olmuştur (Savaşır,1999:81).

İşsizliğin önlenmesine yönelik uygulamalardan bir kısmı, daha liberal bir bakış açısı ile sorunun çözümü olarak ekonomik gelişme olgusunu gösterirken, diğer yaklaşımlar sorunu toplumsal bir sorun olarak kabul etmekte ve istihdam politikasına öncelik vermektedir. Bu bağlamda, tam istihdamın sağlanması ve büyüme ile bağlantılı olarak sürdürülebilmesi, ortalama ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkese iş bulunabilmesi ve işsizliğin önlenmesinde sosyal sorunlara yol açan ya da onları çözmekte yetersiz kalan ekonomik öncelikler ve ekonomik politikalarını destekleyen iş piyasası düzenlemelerinin tamamı istihdam politikası olarak tanımlanabilir. Devletin, istihdamı büyüme ile ilişkilendirmesi iş piyasasına müdahale etmesinin başlıca nedeni özellikle işsizlik sorununa çözüm bulabilmektir. İstihdam tek başına işgücünün kullanılması olarak düşünülmendiğinde, söz konusu işgücünün nitelikli olması istihdam politikaları belirlenirken üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır (Savaşır,1999:81).

Aktif istihdam politikaları, işgücü piyasasının fonksiyonlarını çeşitli araçlarla geliştirerek işsizliği işe çevirme ve iş yaratma amacını taşır. Bu politikalar, işgücü piyasası düzenlemeleri, istihdamın desteklenmesi, kamu istihdam hizmetleri, iş yaratma programları,

işyerinde eğitim ve iş kurmaya yardım programlarından oluşmaktadır. Nüfus ile ekonomi arasındaki ilişkiye, genellikle 1940'lı yıllardan sonra önem verilmeye başlanmıştır. Bu zamana kadar geçen süreçte yapılan tüm çalışmalar, nüfus ile ekonomi arasındaki ilişkiyi teorik olarak incelemiştir. Özellikle de 1960'lı yıllarda insan faktörünü beşeri sermaye unsuru olarak görülmeye başlanmasıyla nüfus kavramını ekonomide daha dikkat çekici hale gelmiştir (Parasız,1997:32-41).

Nüfus ile ekonomi arasındaki ilişki, iktisat tarihi boyunca incelenilmektedir. Merkantilist dönemde, kolonilerdeki bakır torağın işlenmesi, güçlü ordu oluşturularak sömürgeciliğin arttırılması ve dış ticarette avantaj sağlaması amacıyla emek gücünün arttırılması için nüfus artışının gerekli olduğuna inanmışlardır. Klasik iktisatçılara göre, emek arzı nüfusa bağlıdır. Nüfusta emeğin karşılığı olan ücrete bağlıdır. Adam Smith'e göre insan nüfusu kendi gelimini devam ettiren geçimlik araçların artış oranına göre artacaktır. Malthus'a göre nüfus ile nüfusun yaşamına devam etmesi için gerekli olan besin maddeleri arasındaki ters orantının, nüfus artışı ile ücret artışı arasında da olduğunu, bu anlamda, nüfus artışı engellenmediği sürece ücretlerin geçimlik seviyeye kadar düşeceğini belirtmiştir. Ayrıca başka bir klasik iktisatçı olan Karl Marks'a göre her üretim şeklinin kendine ait nüfus yasası vardır (Biçerli,2004:178-182).

Neo-klasik dönemde de ücretlerin belirlenmesinde, büyüme ve üretim sürecinde nüfus kavramının ekonomi ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Keynes ise nüfus kavramını istihdam yoluyla ele almıştır. Buna göre; Asgari ücret düzenlemeleri, sendikal baskıların oluşması, uzun dönemli sözleşmeler gibi sebeplerden dolayı ekonomi eksik istihdamda kalarak, gayri iradi işsizliğin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Ücret düşse bile, harcamalar düşeceğinden dolayı talep canlanmayacaktır. Bu sebeplerden dolayı klasik istihdam politikaları değil, tüketim ve yatırım harcamalarının artırımı, maliye politikalarıyla gerçekleştirilebilir (Biçerli,2004:178-182).

Nüfus artışı gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler açısından incelendiğinde, gelişmiş ülkelerde nüfus artışı; eğitim, sağlık ve gelir artışı gibi sosyo ekonomik gelişmelerle ilgili olmaktadır. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde, nüfus artışı ile ekonomik gelişme arasında çatışma yaşanmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise, yüksek doğum oranları ile ölüm oranlarındaki azalmalar, salgın hastalıklar, tüketim maddelerinin arzında yetersizlik, bulaşıcı hastalıkların yoğun olması, işsizlik ve düşük gelir dağılımı gibi negatif sosyo ekonomik

durumların olması nedeniyle, ekonomik büyüme ile nüfus artışı arasında negatif bir ilişki kendini göstermektedir (Biçerli,2004:178-182).

Japonya, İtalya, Almanya gibi ülkelerin gelişmesinde, ücretlerin düşük kalması sonucu, girişimcilerin elde ettiği kazançları yeni yatırımlara dönüştürmesinde nüfus önemli rol oynamıştır. Artan işgücü talebi, ücret farklılığını azaltarak, işçilerin teknik bilgilerinin gelişimine ve verimliliklerinin artmasına sebep olarak reel gelirlerinin artmasına neden olmuştur. Bir ülkenin ekonomik yönden gelişmişliğinin en önemli göstergelerinden birisi de mevcut nüfusun istihdam durumudur. İstihdam, üretim artış veya azalış gibi, ya da etkin kaynak kullanımı gibi ekonomik etkiler gösterirken, diğer yönden toplumun psikolojisini etkileyecek önemli bir sosyolojik konudur. Buna göre bir ülkede işsizlerin sayısı ne kadar az ise o ülkenin gelişmişlik seviyesi o kadar yüksektir (Biçerli,2004:78-182).

Global ekonomi en geniş anlamı ile ulusal ekonominin dünya piyasalarına eklemlenmesi ve bütün iktisadi göstergelerin ve karar süreçlerinin giderek dünya piyasalarının dinamikleriyle belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu olgu, gerçekte dünya kapitalizminin doğuşundan bu yana ayrılmaz bir parçası olmasına karşın, özellikle 1970’li yıllardan itibaren giderek hız kazanmış ve elektronik bilgi işlem teknolojilerindeki gelişmeleri de arkasına alarak tüm dünyanın tek bir pazara dönüştürülmesine yönelmiştir. Bu bağlamda global ekonominin iki temel niteliğine vurgu yapılabilir, bunlardan *birincisi*, ulusal mal, hizmet ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi; *ikincisi*, uluslararası sermaye akımlarının önündeki tüm idari ve yasal düzenlemelerin kaldırılarak ulusal üretim ve emek piyasalarının kuralsızlaştırılmasıdır (Barbaros,2004:16).

Küreselleşme bazında istihdam ve büyüme ilişkisine incelediğimizde yukarıda ki vurugulara yakın sonuçlar gözümüze çarpmaktadır. Uluslararası ekonomik ilişkiler için uzaklık, maliyeti arttıran bir sebep olmaktan çıkmış, bilgiler ve iktisadi faaliyetler saniyelik eylemler haline dönüşmüştür. Aynı zamanda toplumsal ve siyasal olarak bireyler, gruplar ve genel anlamda toplumlar teknolojik ilerleme ile birlikte (internet gibi) birbirlerinden haberdar olmaya başlamıştır. Eskiden ulus devletin tekelinde olan ve ona güç veren ulusal sınırlar; bilgiyi edinme ve iletişim faaliyetleri gibi olgularla eski önemini göreceli olarak kaybetmiştir. Bu süreçlerde bizzat ekonomik anlamda küresel ekonomik ilişkilere yöne

vermektedir. Aynı zamanda, sistemdeki temel konularda globalleşme eğilimi göstermektedir (Aktan,2004).

Uluslararası ekonomik ilişkilerde eski korumacılık anlayışının yerine serbest ticaret görüşü benimsenmektedir. Devletin dış ticaret politikası araçlarını (tarifeler, kota, miktar kısıtlamaları vs) kullanarak uluslararası ticaret üzerine sınırlamalar getirmemesi görüşü daha fazla kabul görmektedir. Sadece dış ticaret alanında değil, mali ve parasal alanda da devletin ekonomiye daha az müdahalede bulunması gerektiği savunuluyor. Maliye ve para politikası araçlarının asgari düzeyde kullanılması ve piyasa ekonomisinin kendi tabii işleyişine bırakılmasının daha doğru olduğu belirtilmektedir. Devletin vergi, borçlanma, para gibi araçları piyasa ekonomisinin işleyişini bozmayacak şekilde kullanması savunulmaktadır. Özetle, dünyada uygulanan iktisadi sistem ve iktisat politikaları giderek birbirine yaklaşıyor. Küresel ekonomi kavramı işte bunu ifade ediyor. Kısaca, küresel ekonomi ile birlikte ekonomilerde serbestleşme daha fazla önem kazanmaktadır. Görüldüğü üzere küreselleşmeye ilişkin ekonomik çözümlemelerde teknolojinin önemi ve sisteme sağladığı kolaylıklardan bahsedilmektedir (Aktan,2000).

Tablo 4 : Yıllar İtibariyle Dünya Büyüme Oranları

1980	1.80	1990	2.47	2000	4.18
1981	1.77	1991	1.07	2001	1.66
1982	0.46	1992	1.69	2002	1.98
1983	2.83	1993	1.49	2003	2.49
1984	4.47	1994	3.12	2004	3.97
1985	3.47	1995	2.92	2005	3.36
1986	3.31	1996	3.21	2006	4.00
1987	3.55	1997	3.66	2007	3.77
1988	4.40	1998	2.51	2008	2.48
1989	3.60	1999	3.34		

Kaynak: World Economic Forum <http://www.ers.usda.gov/Data/Macroeconomics/> (e.t.31/01/2009)

Yukarıda tablo halinde verilen dünya büyüme rakamları ortalama değer olarak %3 gibi bir değerde seyretmiştir. 1984 yılında ki 4,47 lik büyüme oranı 80’li yılların en fazla büyüme hızı olurken, bu rakam 90’lı yıllarda 3,66, 2000’li yıllarda 4,18’e kadar çıkmıştır. 1984 yılında ki 54,47’lik büyüme hızı son 28 yılın en büyük değeri olurken 1982 yılındaki 0,46’lik büyüme hızı en düşük değer olmuştur.

Küresel ekonomi içerisinde bugün çoğu ülkede istihdam yapısı ve işsizliğin boyutu, ülkedeki ekonomik gelişme ve sosyal kalkınma düzeyinin önemli bir göstergesi olmaktadır. Ulusal gelirdeki artış, daha fazla insana üretken istihdam sağladığı ölçüde anlam kazanmaktadır. 21 inci yüzyılın başlarında çoğu ülkede varolan yüksek işsizlik oranları, en ciddi ekonomik ve sosyal sorun olmaya devam etmektedir. ILO tarafından yayımlanan Dünya İstihdam Raporu 2001'e göre, tüm dünyadaki işgücünün üçte biri ya da yaklaşık üç milyar kişi, "ya açık işsiz konumundadır ya da ek iş arama veya ailesini geçindirecek gelirden daha azına çalışma anlamında eksik istihdam koşullarındadır" (Bağdadıoğlu,2006).

Tablo 5 : Dünya’da Gelişmiş Ülkelerin Temel Ekonomik Göstergeleri

ABD - TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Reel GSYİH Büyümesi (Yüzde)	1.6	2.5	3.6	2.9	2.8	2.0	1.1
Yıl Sonu TÜFE Enflasyon Oranı (Yüzde)	2.4	1.9	3.3	3.4	2.5	4.1	4.2
Yıl Sonu İşsizlik Oranı (Yüzde)	6.0	5.7	5.4	4.8	4.4	5.0	5.7
AVRO BÖLGESİ - TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER							
Reel GSYİH Büyümesi (Yüzde)	0.9	0.8	2.1	1.7	2.9	2.6	1.4
Yıl Sonu TÜFE Enflasyon Oranı (Yüzde)	2.3	2.0	2.4	2.2	1.9	3.1	3.3
Yıl Sonu İşsizlik Oranı (Yüzde)	8.2	8.7	8.8	8.9	8.3	7.4	7.5
JAPONYA - TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER							
Reel GSYİH Büyümesi (Yüzde)	0.3	1.4	2.7	1.9	2.0	2.4	1.1
Yıl Sonu TÜFE Enflasyon Oranı (Yüzde)	-0.3	-0.4	0.2	-0.1	0.3	0.7	1.4
Yıl Sonu İşsizlik Oranı (Yüzde)	5.5	4.9	4.5	4.4	4.0	3.8	3.9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr (e.t.31/01/2009)

Yukarıda rakamlarla verilen gelişmiş ülkelerin temel ekonomik verileri incelendiğinde büyüme oranlarının çok yüksek olmadığı, enflasyonun ortalama %2-3 arasında olduğu ve işsizlik oranlarının avro bölgesi dışında çok yüksek olmadığı görülmektedir. Japonya'nın işsizlik rakamları incelendiğinde 2002 yılındaki %5.5 işsizlik oranı en yüksek değer olurken bu rakam avro bölgesinde 2004 yılında 8.7, A.B.D ise 2002 yılında 6.0'luk değerlere ulaşılmıştır. Gelişmiş ülkelerin GSYİH çok yüksek rakamlarda olduğundan onlar için %2-3'lük artış büyük bir rakamsal değeri ifade etmektedir. Enflasyon rakamları incelendiğinde Japonya'nın eksi rakamları dikkat çekmektedir. Tablo incelendiğinde en yüksek rakam A.B.D'nin 2007 yılındaki 4.1'dir.

1970'lerin sonunda nüfuzu artan neo-liberalizm, öncelikle ulus devlet düzeyinde sosyalin bastırılma sürecini başlatmıştır. Dünya ekonomilerinin artan oranda bütünleşmesi ve sermayenin sınırlarını serbestliği, hükümetlerin geniş kapsamlı refah politikaları uygulama olanaklarını ve finansman kabiliyetlerini erozyona uğratmıştır. Uluslararası rekabet baskısı, ülkeleri işgücü maliyetlerini düşürmeye zorlarken, gelişmekte olan ülkelerin arasındaki işgücü maliyetini düşürme yarışı “dibe doğru yarış” gelişmekte olan ülke insanların sosyal güvenliklerini ciddi ölçülerde zedelemiş, nüfusun önemli bir bölümü bütünüyle sosyal güvenlikten yoksun kalmıştır (Özsucu,2003)

1990'lı yılların başında, tek başına ekonomik büyümenin emek piyasalarını etkileyen yapısal sorunları çözmek için yeterli olmadığı görülmüştür. Nitekim bunun önemli bir yansıması Avrupa Birliği istidam politikalarında ortaya çıkmıştır. 1997 yılında kabul edilen ve 1997 yılında yürürlüğe girmiş olan Amsterdam Anlaşması'na istihdam konusunda bir bölüm eklenmiş ve ilk defa olarak, istihdam politikasının ortak bir Avrupa görevi olduğu kabul ve ilan edilmiştir (Bağdadıoğlu,2006).

İstihdam ve işsizlik, birbirinden ayrı düşünülmeyen yaşamsal önemde bir alandır. İstihdam ve işsizlik, bir bakıma çalışma ve çalışmama olarak tanımlanabilir ve gerek bireysel gerek toplumsal düzeyde yarattığı ciddi sorunlar açısından üzerinde önemle durulması gerekir. Ülkede çalışmak isteyip de iş bulamama durumunda kalınması, çoğu defa sanıldığı gibi kişisel kusur değil, uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla ilişkilendirilmesi gereken bir sonuçtur (Bağdadıoğlu,2006).

Hükümetlerin istihdam ve işsizlik ile ilgili politikaları, bir anlamda bu sorunu nasıl teşhis ettiklerine, işsizliğin nedenleri hakkındaki görüşlerine, ideolojik tutumlarına, siyasal tercihlerine göre biçimlenmektedir. Türkiye ise istihdam ve işsizlik ile ilgili temel veriler Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yayımlanmaktadır. Bu veriler çerçevesinde Türkiye'deki durum incelendiğinde, ülkedeki genel işsizlik oranının OECD ülkelerinin ortalamasından yüksek olmadığı görülmektedir. 2000 yılı itibariyle OECD üyesi ülkeler ortalaması olarak işsizlik oranı yüzde 6,4 iken aynı yıl itibariyle Türkiye'deki işsizlik oranı yüzde 6,6 olarak hesaplanmaktadır. AB ortalaması ise yüzde 8,2'dir (Bağdadıoğlu,2006).

III.BÖLÜM TÜRKİYE’DE YABANCI SERMAYENİN GELİŞİMİ, BÜYÜME, İSTİHDAM İLİŞKİSİ

III.1. Türkiye’de Yabancı Sermayenin Gelişimi

Dünyada 1980 yılından sonra uygulamaya konulan dışa açılmacı büyüme politikası sonucunda birçok ülkede uluslararası sermaye hareketleri yoğunluk kazanmıştır. Türkiye Ekonomisi de 1980 sonrası yabancı sermaye ve mal hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldıran idari ve yasal düzenlemeleri başlatmıştır.

24 Ocak Kararnamesi maddeleri içerisinde yabancı sermaye teşvik kanunu da yer almıştır. Teşviklerden yararlanmak isteyen doğrudan yabancı yatırımcıların ülke ekonomik kalkınmasında yararlı olması, Türk özel sektörüne açık bir faaliyet sahasında çalışması, tekel veya özel imtiyaz ifade eden alanlarda olmaması gerekmiştir. Ayrıca, yabancı yatırımlarla ilgili işlemlerin hızlı ve düzenli şekilde işleyebilmesi için, başbakanlığa bağlı sermaye dairesi kurulmuştur (Boratav,2006:178-179).

1980 yılından sonrasında Türkiye, dünya ülkeleri ile bütünleşmek için yeni ekonomik kurallar benimsenmeye çalışılmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin yabancı yatırımlarını pazara çekebilmek için, serbest rekabete yönelerek, ekonomik ve politik istikrar politikaları izlenmiştir. Uygulanan liberal politikalar sonucunda, bu yıllarda ülkemize yapılan yabancı yatırımlar büyük oranda artmıştır (Duran,2004:180).

III.1.1. 1980-2008 Kısa Süreli Yabancı Sermayenin Gelişimi

Türkiye, 1970'lerin sonunda yaşadığı ciddi ödemeler dengesi kriziyle birlikte birçok Gelişmekte Olan Ülke’de olduğu gibi ithal ikamesine dayanan sistemi terk etmiş ve 1980’li yılların başında ihracata dayalı büyüme stratejisini benimseyen modeli uygulamaya koymuştur. Büyüme, ihracat artışı, gelişmiş bir mali sistem ve ekonomik istikrar bu süreçte önemli hedefler olmuştur. 24 Ocak Kararları ile öncelikle mal piyasaları serbestleştirilmiş daha sonra yurtiçi mali piyasaların uluslararası mali piyasalar ile eklemlenmesine yönelik mevzuat değişikliği yapılmıştır.

1980 kararlarıyla birlikte Türkiye, ekonomik, politik ve sosyal yönden bir değişim sürecine girmiştir. Yeni politikalar ve programlar üç temel hedef içermekte idi: müdahalelerin minimize edilmesi, serbest piyasa ekonomisinin oluşturulması ve dünya ekonomik sistemi ile entegrasyon. Bu üç hedefin başarılması için, yabancı yatırım kanunu liberal ve esnek bir yapıya kavuşturulmuştur. Sermaye piyasasının organize bir yapıya kavuşturulması, ekonomide doğal bir gelişimin sonucu olmamıştır. Yaşanan banker krizini önlemek adına 1981 yılında sermaye piyasası kanunu çıkarılmıştır. 1981-1986 yılları arasında ise, sermaye piyasasının alt yapısının oluşturulmasına yönelik çalışmaların temelleri atılmıştır. Bu dönemde İMKB kurulmuş, birincil ve ikincil piyasalarda faaliyette bulunacak kurumlar düzenlenmiştir. 1992 yılında çıkarılan kanunla türk sermaye piyasası büyük ölçüde kimliğine kavuşmuştur.

Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllarda gözlenen makul genişlemeyi, 1990'daki toplam talep kaynaklı canlanma ve 1991 körfez krizi dönemindeki keskin daralma izlemiştir. 1989'da Türkiye'nin sermaye hesabında gerçekleşen serbestleşme, yerli varlık piyasalarına kısa vadeli yabancı sermaye formunda (sıcak para akımları) likidite girişi olmasının yolunu açmıştır. Net portföy yatırımlarında 1990'lı yıllarda ani dalgalanmalar meydana gelmiştir. Söz konusu dönemdeki sermaye girişleri, hızlandırılmış kamu harcamalarını artırmış, aynı zamanda ithalatın maliyetini azaltmak yoluyla yerli mal piyasalarına olan toplam talebin yarattığı baskıda geçici bir rahatlama sağlamıştır. (İnandım,2005).

1992-1993'te ekonomi, toplam olarak % 14 genişleyerek, güçlü bir sıçrama yapmıştır. Sermaye hesabının serbestleştirilmesi ile birlikte, resmi finansman ve işçi havalelerine dayalı sermaye girişleri özel kaynaklı sermaye girişlerine dönüşmüştür. Bununla birlikte, devletin dış borç yükünde, uzun dönemli borç üzerindeki ağır geri ödeme yükümlülüğünden kaynaklanan keskin bir artış yaşanmıştır. Ödemeler dengesi üzerindeki aşırı baskıyı önlemek için, uluslararası sermaye piyasalarından serbestçe borçlanılmasına izin verilmiştir. Güçlü sermaye girişlerinin desteğiyle, cari hesap ve sermaye hesabının toplamı (hata ve noksan dahil), ciddi boyutta sermaye çıkışlarının yaşandığı 1991'deki Körfez krizi hariç, 1990 - 1995 döneminde fazla vermiştir (İnandım,2005).

III.1.2. 1980-2008 Doğrudan Yabancı Sermayenin Gelişimi

1980 yılında çıkan kanundan sonra yabancı sermaye yatırımlarında hızlı bir artış gözlemlenmekteyse de Türkiye, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olanlara yönelik yabancı sermaye yatırımlarından oldukça küçük bir oranda faydalanmaktadır. Mesela 82 de

gelişmekte olan ülkelere doğru fon akışının yıllık tutarı 15 milyar dolar civarında olmuştur. Aynı yıl ülkemize gelen yabancı sermaye miktarının 167 milyon dolar (izin verilen miktar) olduğu hatırlanırsa, Türkiye'nin bu kaynaktan en iyi yılda bile yüzde bir oranında faydalandığı ortaya çıkmaktadır. Taze para girişi olarak bu oran yüzde birden bile küçüktür. Halbuki Türkiye'nin sosyal, politik, ekonomik potansiyeli çok daha büyük bir faydalanma oranını gerektirmektedir (Türkyılmaz,2004)

1983 yılından sonra Türkiye'de, ticaret rejimi ve sermaye piyasaları büyük ölçüde serbestleştirilmiştir. Gümrük korumaları neredeyse sıfırlanmış, sermaye hareketleri ve döviz fiyatları üzerindeki kısıtlamalar azalmıştır. Yabancı sermayeyi teşvik kanunu ile özelleştirme kanunlarında değişiklik için yapılan çalışmalar sonucunda yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir. 6224 sayılı bu kanunla, Türkiye'ye girecek yabancı sermaye, ülke çapında tekel oluşturacak faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olmayacaktır. Diğer yandan, devlet müdahalesi en aza indirgenmeye çalışılmış, serbest piyasa ekonomisi kurulmuş, Türk ekonomisini dünya ekonomisi ile entegre etme yoluna gidilmiş ve Türk Lirası konvertibl hale getirilmiş, Türkiye ikili ve çok taraflı anlaşmalara girmek suretiyle yabancı sermaye için güvenilir bir ortam yaratılmaya çalışmıştır (Duran,2004:181).

1989 yılında Türkiye'de sermaye piyasalarının tamamıyla serbestleşmesi yaşanmıştır. Sermaye akımlarının bu tarihten sonra tam anlamıyla liberalleşmesi ile başlangıçta oluşan sermaye girişleri Türk ekonomisinin içsel dinamiklerinin neden olduğu sorunları çözmeyi kısmen ve geçici olarak başarabilmiş olsa da uzun vadeli sürdürülebilir bir büyüme sürecini beraberinde getirememiştir (Duran,2004:181).

1990'lı yıllardan itibaren doğrudan yabancı sermaye yatırımları özellikle Latin Amerika Ülkeleri ile doğrudan yabancı sermayeyi özendirici politikalar izleyen Uzak Doğu Ülkeleri ve Çin'e yönelmiştir. Diğer yandan Sovyet bloğunun dağılmasından sonra Doğu Avrupa ülkeleri ile Bağımsız Devletler Topluluğu'nun serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yaptıkları önemli özelleştirmelerde, büyük miktartlı yabancı yatırımları çekmiş ve Türkiye'nin yabancı yatırımcıların ilgi alanı dışında kalmasına neden olmuştur (TCMB,2001:52).

1992 yılı ve 1993 yılının ilk yarısında yabancı yatırımcı bir yandan yeni hükümetin kurulması, programın açıklanması, daha sonra programda yer alan hususlarla ilgili uygulamaları bekler, liberalleşmenin hız kaybetmesinden, hatta duraksamasından ve bu durumun faaliyetlerinde yarattığı, az da olsa, negatif etkilerinden rahatsız olurken, diğer yandan, Türkiye’ nin 1980 lerin ikinci yarısında kazandığı ivme sonucu, hızlı büyüme, talep patlaması, dış pazara açılma ve diğer tüm olumlu gelişmeler nedeniyle Türkiye’ de faaliyet göstermekten duyduğu memnuniyeti muhafaza ediyordu. Yabancı yatırımcıya göre, Türkiye dünyanın en büyük 15 pazarından biri olmanın ötesinde, hemen her şeyi satın alan çok enteresan bir tüketici kitlesine, pek çok gelişmiş ülke seviyesinde, çok iyi yetişmiş ya da eğitilebilir insan kaynaklarına, liberal yabancı yatırım mevzuatına ve son derece enteresan eko-stratejik bir konuma ve çevre bağlantısına sahip bir ülkeydi. O günlerin esprisi, yüksek enflasyon dolayısıyla, ekonomide istikrarlı bir istikrarsızlığın var olduğu idi (Türkyılmaz,2004)

1991 yılında başlayan Körfez Savaşı ve ekonomik kriz sonucunda yabancı yatırımlar için kötü bir yıl olmuştu. VI. kalkınma planının son yılı olan 1994 yılına girilirken yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları sıcak para girişini hızlandırmış ve TL’nin reel olarak aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme işgücü maliyetindeki reel artışlar, doğrudan ve dolaylı, ihracat teşviklerindeki azalma ile birleşerek Türk ekonomisinin hızla rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Sonuçta yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dış dengede de hızla bozulmaya neden olmuş, ithalat hızla artmış, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açığı önemli boyuta ulaşmıştır. Hızla bozulan iç ve dış dengeler 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize yol açmıştır (Boratav,2006:182).

Tüm bunların sonucunda 5 Nisan 1994 de Olağanüstü İstikrar Tedbirleri” açıklanmıştır. Kriz sonrasında Türkiye’de %125 oranında üç rakamlı enflasyon ve negatif büyüme ile “stagflasyon” içinde ayakta durmaya çalışmış, hedeflenen doğrudan yabancı yatırım rakamı da uzak bir hayal olmaktan öteye geçememiştir. 1994 yılında çıkan ekonomik kriz, yerli ve yabancı sermayeyi olumsuz yönde etkilemiştir. İzleyen birkaç yılda ekonomik belirsizlik, güvensiz pazar koşulları ve politik ortam yabancı yatırımcıyı korkutmuştur. Türkiye ekonomisini etkisi altına alan kriz, ülkeye girişi izin verilen yabancı

sermaye miktarını %30.13 oranında düşerek 1993 yılında 2.1 milyon dolardan, 1994 yılında 1.4 milyon dolara düşürmüştür (Doğan,2006:22).

Türkiye Gümrük Birliği'nin başlamış olması ve krizin etkilerinin azalmış olmasıyla yabancı yatırımcının geleceğe biraz olsun umutla bakmasına neden olmuştur. Gümrük Birliği ile birlikte yabancı yatırımların artması beklenmiştir. Ancak 1996 yılında Gümrük Birliğine dahil olan Türkiye beklenen ölçüde doğrudan yabancı sermaye çekememiştir. 1997 yılında 1.7 milyar dolarlık izin verilen yabancı yatırımdan 800 milyon dolarlık kısmı fiilen gerçekleşmiştir. 1998 yılında, fiili gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar 940 milyon dolar, 1999 yılında ise 783 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Doğan,2006:24).

1999'da TCMB anayasada değişikliğe giderek, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi konusunda çekingen davranmasına gerekçe gösterilen Tahkim Kanunu kabul etmiştir. Anayasa değişikliği ile artık yabancı sermaye yatırımlarından doğan hukuksal uyuşmazlıkların, ülke yargı organları yerine, iki tarafça belirlenen bir hakem kurulunda çözümlenmesine karar verilmiştir. Tahkim öncesinde kamu hizmetleri imtiyaz kabul edildiğinden bu hizmetlerin devri Danıştay incelemesinde tutuluyordu.

Türkiye, akit taraf ülkelerinde yapılan yabancı sermaye yatırımlarının ve ilgili faaliyetlerinin tabi olacağı muameleyi belirleyerek daha yakın ekonomik işbirliği için uygun şartların yaratılması, akit taraf ülkelerinde özel teşebbüsle devlet arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözüm yollarının tespit edilmesi, daha istikrarlı bir yatırım ortamının temini ve yatırımcılara ekonomik ve yasal güvence sağlanması amacıyla şimdiye kadar 67 ülkeyle yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaların Türkiye ile üçüncü ülkeler arasındaki sermaye akışının artmasına yardımcı olmaları beklenmektedir (Türkyılmaz,2004).

Türkiye 2000'li yıllara üç olumlu gelişme ile beraber girmiştir; birincisi AB'ye aday ülke statüsü kazanması, ikincisi enflasyonu döviz çıpası ile aşağı çekme programının yürürlüğe koyması, üçüncüsü ise üçlü koalisyon hükümetinin görece başarılı bir çalışma içinde olmasıdır. 2000 yılında Türkiye'ye telefon hattı ihalesi ile gelen İtalyan ortak 1,5 milyar dolar doğrudan yabancı yatırımda bulunmuştur. Bu yabancı yatırım cumhuriyet tarihindeki en yüksek giriştir (Ulusoy ve Karakut,2001:45).

2003 yılında Yabancı Sermaye Teşvik Kanununun yürürlükten kaldırılmasına karar verilmiştir. Yeni yasaya göre, doğrudan yatırım tanımının, haklarının uluslararası standartlara uyulması ve doğrudan yabancı yatırımların gerçekleşmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüşmesine bağlanmıştır. Tarihsel süreç dikkate alındığında gelinen nokta da artık bu yasayla yabancı sermaye yatırımları ülkemiz için olmazsa olmaz bir kaynak olarak kabul görmüştür. Korumacı ve devletçilik yanlısı politikalarla liberal ve dışa açılmayı savunan politikalar arasındaki tarihsel süreç, liberal anlayıştan yana bu yasayla noktalanmıştır (Emil,2003:113-123).

Yeni yasayla izin ve onay yükümlülüğü yerini bildirimle bırakmıştır. Ayrıca yabancılık unsuruyla ilgili yeni tanımlamalar getirilmiştir. Bu yasayla yurt dışında yerleşik Türk vatandaşlarının yatırımları da böylece yabancı sermaye yatırımlarına tanınan ayrıcalıklardan yararlanma hakkına kavuşmuştur. Yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözülmesinde 4686 sayılı milletler arası tahkim kanunu yetkili kılınmıştır. Ayrıca yatırım serbestisi ve milli muamele, yabancı yatırımların kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılamayacağı ve devletleştirilemeyeceği, yabancı yatırımların, kar, temettü, dış kredilerin yurt dışına serbestçe transferi, sayı ve iş niteliği olmaksızın yabancı personel istihdamı ayrıcalığı gibi ana başlıklarla yeni ve köklü düzenlemeler getirilmiştir (Kar ve Kara,2004:1-3).

UNCTAD'ın 2005 yılı "Dünya Yatırım Raporu"na göre; Dünyada yabancı doğrudan yatırımlarda 1980'li yıllarda başlayan artış eğilimi 2004'te 2003'e oranla 15.5 milyar dolar olarak artarak 648 milyar dolara çıkmıştır. Daha çok sınır ötesi şirket birleşmeleri ve şirket satın almaları biçiminde gerçekleşen bu yabancı yatırımlar genelde gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmaktadır. Bu raporla, doğrudan yabancı yatırımlarda en çok faydayı gelişmiş ülkelerin aldığı, gelişmiş ülkelere diğer gelişmiş ülkelere yapılan yatırımların az gelişmiş ülkelere yapılan yatırımlardan kat kat fazla olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Türkiye'ye 2004 yılında 2.8 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım girişi olmuş Türk şirketlerinden de dünyanın diğer ülkelerine 859 milyon dolarlık yatırım yapılmıştır. 2005 yılında doğrudan yabancı yatırım ise 9.7 milyar dolar (Kar ve Kara,2004:1-3).

Türkiye günümüze kadar ekonomik büyümede kalıcı bir istikrar yakalayamamıştır. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz; enerji yoğun ağır ve verimsiz sanayilere dayalı sanayileşme tercihleri, istihdam edilen sermaye ve emek faktörlerinin verimsizliği,

teknolojik atılım yapmasını sağlayacak AR-GE harcamalarının ve eğitime yapılan yatırımların düşüklüğü, çarpan etkisini arttıracak üretken yatırımların yetersizliği ve girdilerin bilgi stoklarına yeterli katkı sağlanamamasıdır. Bunun dışında, Türkiye'ye giren sermaye düzeyinin yetersizliği, özellikle de doğrudan yatırımların çok düşük seviyede kalması, Türkiye'nin dinamik bir büyüme sürecine girmesini engellemiştir (Örnek,2008:2005)

Bugüne kadar zayıf bir DYY performansı gösteren Türkiye'nin, AB adaylık süreci, özelleştirmenin hızlanması ve makroekonomik istikrarın sağlanması gibi olumlu gelişmeler yanısıra yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik attığı adımların katkısıyla önümüzdeki dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından olumlu bir performans göstermesi beklenmektedir. Nitekim, 2005 yılında özelleştirmenin hızlanması, TMSF varlıklarının satılması ve bankacılık sektöründeki devir-birleşmeler sonucunda, Türkiye önemli ölçüde yabancı sermaye çekmiştir. Ancak, henüz mevcut üretim kapasitesini artırıcı ve yeni sabit sermaye yatırımına yönelik doğrudan yabancı sermaye girişlerinde yeterince canlanma gözlenememiştir (Yükseler,2005).

Son yıllarda küreselleşme sürecinin hukuki altyapısının güçlendirilmeye çalışıldığı düzenlemelerde, Türkiye'yi çok daha yakından ilgilendiren başka bir boyut vardır. Bu boyutun Türkiye açısından ayırt edici özelliği; hem küreselleşmenin, hem de bölgeselleşmenin getirdiği kurumsal ve hukuki düzenlemelerin, fikri ve sınai mülkiyet konusunda örtüşmesi ve bu konuda geliştirilen küresel nitelikli kurumsal ve hukuki oluşumların belirli yaptırımları da beraberinde getirmesidir. Dünya genelinde iş dünyası, patent edinme maliyetlerinin giderek artması nedeniyle uluslararası düzeyde bir patent sisteminin oluşturulması yönünde güçlü bir eğilim taşırken mevcut ülkeler ve ticari bloklar arası farklılıkları ortak norm ve standartlar oluşturulmasını güç kılmaktadır. Türkiye'de mevcut durumda Patent Kanunu Anlaşması imzalanmış olup henüz onaylanması tamamlanmamıştır (Taş,2006:92).

Tablo 6 : Türkiye’de 1980–2008 Arası Yabancı Sermaye Girişleri

Yıllar	Fiili Giriş (Milyon Dolar)	Yıllar	Fiili Giriş (Milyon Dolar)
1980	35	1995	1,127
1981	141	1996	964
1982	103	1997	1,032
1983	87	1998	976
1984	162	1999	817
1985	158	2000	1,719
1986	170	2001	3,288
1987	239	2002	1,137
1988	488	2003	1,752
1989	855	2004	2,785
1990	1,005	2005	10,031
1991	1,041	2006	20,185
1992	1,242	2007	22,057
1993	1,016	2008	18,187
1994	830		

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr (e.t.31/01/2009)

Yukarıdaki tabloda ise yıllar itibariyle sermaye girişleri bulunmaktadır. 1994, 1998, 1999 ve 2002 deki düşüşlerin sebebi olarak yaşanan ekonomik krizlerin yarattığı güvensizlik ortamı gösterilebilir. 1980 ve 1983 yılları arasında 12 eylül askeri darbesinin yabancı yatırımlar üzerinde ki olumsuz etkisi tabloda da görülmektedir. 1983 yılında yapılan genel seçimlerden sonra azda olsa artışa geçen yabancı sermaye 1987’de Avrupa birliğine yapılan tam üyelik başvurusundan sonra artışa geçerek 1990 yılında 1 milyon dolara ulaşmıştır. 90’lı yıllar ortalama olarak 1 milyon dolar seviyesinde seyrettikten sonra 2001 yılında yabancı yatırım 3 milyon dolara ulaşmıştır. 2006, 2007 ve 2008 yıllarında olan yabancı sermaye artışı son zamanlarda hızla artan özelleştirme hareketlerine bağlanabilir.

Tablo 7 : Türkiye’de Kuruluş Türlerine Göre Doğrudan Yabancı Sermayeli Şirketler

Yıl	Yeni	İştirak	Şube	Toplam
1954-2003 (Birikimli)	5,021	1069	233	6,323
2004	1,440	446	62	1,948
2005	2,081	478	54	2,613
2006	2,473	633	63	3,169
2007	2,913	655	61	3,629
2008	2,695	638	64	3,397
Toplam	16,623	3,919	537	21,079

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr (e.t.31/01/2009)

Yukarıda ki tablodan da anlaşılacağı gibi son 3 yılda açılan yabancı sermayeli şirket sayısı o zamana kadar açılan şirket sayısına eşittir. Son yıllarda giderek artan yabancı sermayeli şirket sayısı daha çok yeni şirket açılması yoluyla meydana gelmiştir. Son 5 yılda yeni şirket açımı, iştirak ve şube açımı toplamından fazla olmuştur. 2004’ten bu yana giderek artan yeni şirket açımı 2008 yıl sonu itibariyle 21.079 adete ulaşmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi yabancı sermayeli şirketler ortaklık ve şube açımı yeni yerine daha çok yeni şirket kurmayı tercih etmişlerdir. 2008 yıl sonu itibariyle 21.079 adet uluslararası sermayeli şirket ve şube kurulmuş olup, 3.919 adet yerli sermayeli şirkete de uluslararası sermaye iştiraki gerçekleşmiştir. 2008 yıl sonu itibariyle 537 adet uluslararası sermayeli şirket ve şube kurulmuş olup, 638 adet yerli sermayeli şirkete de uluslararası sermaye iştiraki gerçekleşmiştir. Toplamda 21.079 adet uluslararası sermayeli şirket ülkemizde faaliyette bulunmaktadır.

Sıfırdan şirket kurumu anlamına gelen greenfield yatırımlarını incelediğimizde, Türkiye’nin bu konuda sıkıntı çektiğini söyleyebiliriz. 2007 yılı itibariyle dünyada yapılan doğrudan yatırımların %90’a yakın bir bölümü birleşme ve satın almalar olarak gerçekleşti. Türkiye’de ise son 2 yılda ülkemize rekor düzeyde yabancı sermaye girmesine rağmen, bu sermayenin niteliği incelendiğinde ileri teknoloji sektörlerinden greenfield olarak gelen sermayenin ihmal edilecek boyutlarda olduğu görülmektedir. Son yıllarda yapılan yatırımların yüksek kar oranları ve büyüme stratejilerine bağlı olarak ülkemize giriş yaptığı görülmektedir. Türkiye’ye son yıllarda giren doğrudan yabancı yatırımlarının tamamına yakını hizmet sektörüne girmektedir. Satın alma ve birleşme yoluyla yapılan yatırımlar iç talebe dönük olduğu için ihracata katkıda bulunamamıştır. Bu sebeple kar transferine neden

olmuştur ve cari işlemler hesabını olumsuz etkilemiştir. Bunların önüne geçebilmek için Türkiye'nin "soğuk para" olarak tabir edilen greefield yatırımlarını arttırmaya ihtiyacı vardır.

III.1.2.1. Türkiye'de Yabancı Sermayenin Dağılımı

Türkiye 24 Ocak İstikrar Kararları ile başlayan dışa açılma ve ekonomik serbestleşme süreciyle beraber, gerek dış ticaret gerekse sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmaya yönelik önemli adımlar atmıştır. Bu adımlar sonucu dış ticaret hacmindeki önemli artışlar, kendisini sermaye hareketlerinde de göstermiştir. 1989 yılında yürürlüğe konulan Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında 32 sayılı Kararla beraber bu artış daha çok portföy yatırımları ve kısa vadeli yatırımlarda görülmüş ve bu yatırımlar doğrudan yatırımlara göre çok daha yüksek seviyelere çıkmıştır (Alper ve Öniş,2001:203).

Türkiye'de kambiyo rejiminin serbestleşmesiyle beraber, Türkiye'ye yönelik sermaye hareketlerinin türleri, boyutları ve sonuçları da değişmiştir. Öncelikle sermaye hareketlerinin boyutları genişlemiştir. Sermaye hareketlerinin niteliği ve buna bağlı olarak vade yapısı da değişir iken ekonomiye akan yabancı sermayenin dış dengesizliklerle olan bağlantısı zayıflamış ve rezerv birikimleri artmıştır (Ulusoy,2001:45).

Yabancı sermayenin Türkiye'de yapmış olduğu fiziki yatırımları ifade eden, doğrudan yatırımların teşviki amacıyla 1980 sonrası yabancı sermaye mevzuatı tekrar düzenlenmiştir. 1986, 1992 ve 1995 yıllarında yabancı sermaye çerçeve kararlarında yapılan değişikliklerle mevzuat daha liberal hale gelmiş ve 1996 yılında AB ile imzalanan Gümrük Birliği ve 1999 yılında da uluslararası tahkim yürürlüğe girmiştir (TCMB,2001:52).

1989-1994 yılları arası, Türkiye'ye yönelik doğrudan yatırımların yıllık ortalaması yaklaşık 708 milyon dolar olmuştur. Bu oran 1998'de 940 milyon dolara yükselmiş, 1999 da ise 783 milyon dolara düşmüştür. 2000 yılında ise tekrar yükselerek 982 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ise; 1989–1994 yılları arasında yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllık ortalama tutarı 60 milyar dolar olmuş ve bu oran 1998'de 188 milyar dolara, 1999'da 220 milyar dolara, 2000'de ise 240 milyar dolar civarına yükselmiştir (TCMB,2001:52).

Güçlü ekonomiye geçiş programının sonrasında belirli bir toparlanma sürecine giren Türk ekonomisinde 2005–2007 yılları arasında ortalama 9,6 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. 2005 yılında gelen yabancı doğrudan yatırımlar arasında en büyük pay finans sektöründe aittir. İkinci sırada ise 3,2 milyar dolar ile telekomünikasyon sektörü ve 247 milyon dolarla gayrimenkul faaliyetleri yer almıştır (Uygur,2001).

Merkez Bankasının 2007 yılında yayınladığı rapora göre, yabancı doğrudan yatırımlar bu yılın Mart ayı itibariyle, yıllık bazda 25,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca yabancı doğrudan yatırımlar 2006 yılında toplam sermaye girişlerinin üçte birinden fazlasını oluşturmaktadır (Böngör,2006:38).

Türkiye’de kurulan yabancı sermayeli şirket sayısı da yükselen bir grafik izlemektedir. 2006 yılı Mart ayı itibariyle yabancı sermayeli şirket sayısı 12436’ya ulaşmıştır. Bunların arasında AB ülkeleri ortaklı girişim olarak 6.153 şirket ile birinci sırada yer almaktadır. AB ülkeleri yabancı sermayeli şirketlerin içinde Almanya birinci sırayı alırken onu İngiltere ve Hollanda izlemiştir. 2006 yılında 2864 yeni şirket kurulmuştur. Bunun 2311’i yeni şirket kuruluşu, 498’i iştirak ve 55’i şube kuruluşudur (Böngör,2006:38).

Yeni kurulan şirketlerin yüzde 60’ı, iştiraklerin yüzde 53’ü ve şubelerin yüzde 58’i AB ülkelerinden gelen yatırımlar tarafından kurulmuştur. Yabancı sermayeli şirketler başta toptan ve perakende ticaret olmak üzere, imalat sanayi, gayrimenkul kiralama alanlarında faaliyet göstermektedirler. İmalat sanayinde faaliyet gösteren yabancı şirketlerde tekstil ürünleri imalatı birinci sırada yer alırken bunu kimyasal madde ve ürünleri imalatı ile gıda ürünleri içecek imalatı ile gıda ürünleri içecek imalatı izlemektedir (Böngör,2006:38).

En fazla dış yatırım yapılan gelişmekte olan ülkeler içinde ise Türkiye 5. sırada yer almıştır. Yatırım yapan ülkeler arasında Avrupa Birliği 14,9 milyar dolarla birinci sıradadır. AB ülkeleri arasında ise, Hollanda 5,2, Belçika 3,5,Yunanistan ise 2,8 milyar dolarlık yatırım yapmışlardır. Yine TCMB verilerine göre, 2007 yılının ilk üç ayında net giriş 7,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yabancı doğrudan yatırımlar tüm bu verilerle birlikte, cari açığın finansmanında en yüksek kalem haline gelmiştir (Böngör,2006:38).

III.1.2.1.1. Yabancı Sermayenin Ülkelere Göre Dağılımı

Türkiye’de yapılan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelere göre dağılımını daha iyi anlayabilmek için hazine tarafından aylık olarak yayınlanan rakamları hem şirket sayısı hemde parasal büyüklük olarak incelemek gerekmektedir. İlk olarak aşağıdaki tablodanda anlaşılacağı gibi şirket sayı verilerini incelenmiştir.

Tablo 8 : Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısının Yatırımcı Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	1954-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	Birikimli						
AB Ülkeleri	2,787	436	1,006	1,545	1,979	2,084	1,789
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	585	134	265	320	372	492	548
Afrika Ülkeleri	83	30	37	55	43	47	52
Kuzey Amerika	349	53	98	111	136	165	149
Orta ve Güney Amerika, Karayipler	39	5	12	16	10	21	12
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	1,060	255	349	380	410	506	567
Diğer Asya	328	102	151	163	165	278	233
Diğer Ülkeler	63	14	30	23	54	36	47
Toplam	5,294	1,029	1,948	2,613	3,169	3,629	3,397

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr (e.t.31/01/2009)

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi 1954 – 2008 yılları arasında Türkiye’ye en fazla Avrupa Birliği ülkelerinden yatırım gelmiştir. 21.079 adet uluslararası sermayeli firmanın ülke gruplarına göre dağılımına bakıldığında AB ülkeleri ortaklı girişim sayısının 11,626 adet ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. AB ülkeleri ortaklı uluslararası sermayeli şirketlerin içinde Almanya 3.600 adet firma ile birinci sırayı alırken, onu İngiltere (2.021 adet) ve Hollanda (1.673 adet) izlemektedir. Avrupa Birliği içinde şirket sayısı olarak en fazla şirkete sahip olan ülke her zaman Almanya olmuştur. Avrupa birliğini şirket sayısı olarak Yakın ve Ortadoğu ülkeleri izlemiştir. Diğer Asya ülkelerinin yatırımları ise Kuzey Amerika’dan fazla gerçekleşmiştir. Türkiye’ye gelen yabancı yatırımı şirket sayısı olarak ele aldığımızda birincilik her zaman Avrupa kıtasına ait olmuştur.

Tablo 9 : Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (Milyon \$)

Ülke	2003	2004	2005	2006	2007	2008
AB Ülkeleri	563	1,027	5,006	14,489	12,631	11,298
Almanya	142	73	391	357	954	1,217
Fransa	120	34	2,107	439	368	685
Hollanda	50	568	383	5,069	5,474	1,755
İngiltere	141	126	166	628	702	2,294
İtalya	1	14	692	189	74	222
Diğer AB Ülkeleri	109	212	1,267	7,807	5,059	5,125
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	62	6	1,646	85	373	290
Afrika Ülkeleri	--	--	3	21	5	82
A.B.D.	52	36	88	848	4,212	863
Kanada	6	61	26	121	11	24
Orta -Güney Amerika ve Karayipler	0	--	8	33	494	60
Asya	60	60	1,756	1,927	1,385	2,292
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	52	54	1,678	1,910	608	2,132
Körfez Ülkeleri	--	43	1,675	1,783	311	1,911
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	1	11	3	127	297	96
Diğer Asya Ülkeleri	59	6	78	17	777	160
Diğer Ülkeler	2	--	2	115	36	2
Toplam	745	1,190	8,535	17,639	19,147	14,911

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr (e.t.31/01/2009)

Yukarıda ki tabloda ise yatırım girişlerinin milyon dolar olarak karşılıkları verilmiştir. Yatırım değeri olarak Avrupa Birliği birinci sırayı alırken, ikinci sırada Asya ülkeleri yer almaktadır. 2008 yılında İngiltere kökenli şirket sayısı 248 olmasına rağmen fiili giriş olarak 2.294 milyon dolarla Türkiye'ye en fazla yatırım yapan ülke olmuştur. Almanya 2008 yılında 595 şirket ile ülkemize yatırım yaparken yatırım değeri olarak 1.217 milyon dolarla İngiltere ve Hollanda'nın altında kalmıştır. Şirket ve yatırım girişleri beraber değerlendirildiğinde Türkiye'ye en fazla yatırım öncelikle Avrupa Birliği olmak üzere sırasıyla Asya ve Amerika Birleşik Devletlerinden gelmiştir. 2007 yılında ise A.B.D.'nin tek başına 4,212 milyon dolarlık yatırımla Hollanda'dan (5,474 milyon dolar) sonra fazla yatırım yapan ülke olmuştur. 2006 ve 2007 yıllarında ise en fazla yatırım yapan ülke Hollanda olmuştur. Hollanda'nın bu denli fazla yatırım yapmasının nedeni kendi vergi

sisteminde ki kolaylıklar sayesinde Türkiye’ye yatırım yapan yabancı sermayeli şirketlerin ödemelerini Hollanda üzerinden yapmasıdır. Vodafone buna örnek olarak gösterilebilir.

III.1.2.1.2. Yabancı Sermayenin Üretim Dallarına Göre Dağılımı

Yapılan yabancı sermaye yatırımlarının üretim dallarına göre dağılımını daha iyi anlayabilmek için hazine tarafından aylık olarak yayınlanan rakamları hem şirket sayısı hemde parasal büyüklük olarak incelemek gerekmektedir. İlk olarak aşağıdaki tablodanda anlaşılacağı gibi şirket sayı verilerini incelenmiştir.

Tablo 10 : Yabancı Sermayenin Üretim Dallarına Göre Dağılımı (Şirket Sayısı)

Sektörler	1954-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tarım, Avcılık, Ormanlık ve Balıkçılık	88	25	33	34	47	52	60
Madencilik ve Taşocakçılığı	97	12	34	54	48	82	93
İmalat Sanayii	1,372	264	356	433	469	500	459
Elektrik, Gaz ve Su	64	8	16	11	45	76	115
İnşaat	197	31	130	334	428	512	382
Toptan ve Perakende Ticaret,	1,940	427	860	765	815	828	802
Oteller ve Lokantalar	583	60	76	171	213	224	226
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	424	96	216	248	274	309	300
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	111	13	6	20	48	41	44
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	369	91	226	519	708	891	692
Diğer Toplumsal, ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	193	64	86	161	193	187	224
Toplam	5,438	1,091	2,039	2,750	3,288	3,702	3,397

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr (e.t.31/01/2009)

Yukarıda ki tablodan da anlaşılacağı gibi 2002 yılına kadar en fazla yatırım yapılan alan toptan, perakende ticaret ve imalat sanayi iken 2002 yılından sonra inşaat ve gayrimenkul kiralama ve iş kiralama faaliyetlerinin önemi gittikçe artmaktadır. 2006 ve 2007 yıllarında kurulan şirket ve şubeler ile gerçekleştirilen iştiraklerin sektörel dağılımı, toptan ve perakende ticaret, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ile imalat sanayi sektöründe yoğunlaşma olduğu görülmektedir. 2008 yılında Türkiye’de faaliyet gösteren 21.079 adet uluslararası sermayeli şirketin, 6.210’u toptan ve perakende ticaret, 3.757’si

imalat sanayi, 3.408'si gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektöründe baş göstermektedir. İmalat sanayinde faaliyette bulunan uluslararası sermayeli şirketler arasında birinci sırada yer alan tekstili, kimya ile gıda ve yiyecek sektörü takip etmektedir.

Tablo 11 : Doğrudan Yabancı Sermayenin Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon \$)

Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	1	4	5	5	5	26
Balıkçılık	--	2	2	1	3	19
Madencilik ve Taşocakçılığı	14	73	40	122	336	173
İmalat Sanayii	448	190	785	1,866	4,210	3,828
Elektrik, Gaz ve Su	86	66	4	112	567	1053
İnşaat	8	3	80	222	285	736
Toptan ve Perakende Ticaret,	92	72	68	1,166	169	2,073
Oteller ve Lokantalar	4	1	42	23	33	27
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	2	639	3,285	6,696	1,116	169
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	51	69	4,018	6,957	11,662	5,925
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	6	3	29	99	571	673
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	23	35	74	265	177	150
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	10	33	103	105	13	59
Toplam	745	1,190	8,535	17,639	19,147	14,911

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr (e.t.31/01/2009)

Yukarıda ki tabloda ise 2003 – 2008 yılları arasında ülkemize gelen yabancı sermayenin sektörlere göre dağılımı verilmiştir. En fazla yatırım yapılan alan olan mali aracı kuruluşların faaliyetlerini; ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri takip etmektedir. Son dönemde özelleşen Türk Telekom ve Vodafone; haberleşme ve ulaştırma hizmetlerine olan girişi arttırırken, özelleşen bankalar ve aracı kurumlarda mali aracı kuruluşların faaliyetlerini arttırmıştır. İmalat sanayine yapılan yatırım 5 yıllık dönemde 17 kat artarken, madencilik ve taş ocakçılığına yapılan yatırım 62 kat artmıştır. Aynı dönemde inşaat sektörüne yapılan yatırım 100 kat artarken, toptan ve perakende ticarete yapılan yatırım 12 kat artmıştır.

Sektörel bazda 1980 yılına bakıldığında yabancı sermayeden, imalat sektörünün %92, hizmetler sektörünün ise %8 oranında pay aldığı görülmektedir. Bu dönemde tarım ve madencilik sektörleri yabancı sermayeden hiç pay almazken daha sonraki yıllarda az da olsa pay almaya başlamışlardır. 1990'lı yıllarda da tarım ve madencilik sektörlerinin payları düşük oranlarda kalmış, bunun yanında imalat ve hizmetler sektörleri en fazla izin verilen sektörler olmaya devam etmişlerdir. 2000 yılına kadar (1987 ve 1996 yılları dışında) birinciliği elinde bulunduran imalat sektörü bu tarihten itibaren hizmetler sektörünün gerisinde kalmaya başlamış, ancak 2003 yılında yine ilk sıraya geçmiştir (Hazine,2007).

2000 yılındaki yabancı sermaye izinlerine bakıldığında imalat sektörünün payının %32, hizmetler sektörünün payının ise %66 olduğu görülmektedir. 1980 yılında imalat sektörünün yabancı sermaye izinleri içindeki payının %92 olduğu göz önüne alınırsa, imalat sektörünün payının öneminin giderek azaldığı anlaşılmaktadır. Tarım ve madencilik sektörleri ise verilen izinler itibariyle önemli bir gelişme gösterememişlerdir. 2001 yılı itibariyle verilen yabancı sermaye izinleri imalat sektöründe; özellikle taşıt araçları imalat sanayi, taşıt araçları yan sanayi, gıda sanayi, elektrikli makine teçhizat sanayi, endüstriyel ve kimyasal ürünler, demir-çelik sanayi, çimento sanayi, tütün sanayi, hazır giyim sanayi, lastik sanayi, elektronik sanayi ve plastik sanayisinde yoğunlaşmıştır. Hizmetler sektöründe ise; bankacılık ve diğer finansal hizmetler, haberleşme ticaret, yatırım finansman, otel, pansiyon ve kamping işletmeciliği alt sektörlerinde yoğunlaşmıştır (Güçlü,2004).

2002 yılı verilerine bakıldığında yabancı sermaye izinleri içinde hizmetler sektörü %58 ile ilk sırada yer alırken, ikinci sırada %40'lik pay ile imalat sektörü yer almaktadır. 2003'de ise imalat sektörünün payı %59'a yükselmiş, hizmetler sektörünün payı ise %30'a inmiştir. Tarım ve madencilik ise sırasıyla %1 ve %10'luk pay alarak yine önemli bir gelişme kaydedememişlerdir. Türkiye'de 2003 yılı itibariyle 6511 adet yabancı sermayeli şirket faaliyet göstermiştir. Şirket sayısı bakımından 4541 adet şirket ile hizmetler sektörü birinci sırada yer almaktadır. Hizmetler sektöründe en çok yabancı yatırım yapılan alanlar; haberleşme, bankacılık ve diğer finansal hizmetler, ticaret ve diğer toplumsal hizmetler olmuştur. İmalat sektöründeki 1667 adet yabancı sermayeli şirkette toplam yabancı sermayenin %41,52'si bulunmaktadır. Bu sektörde en çok yatırım yapılan alanlar; taşıt araçları imalat sanayi, taşıt araçları yan sanayi, gıda sanayi, diğer kimyasal ürünler ve elektrikli makine teçhizat sanayi olarak sıralanmaktadır (Hazine,2007).

Tarım sektöründeki 151 adet yabancı sermayeli şirkette ise toplam yabancı sermayenin %3,63'ü bulunmaktadır. Bu şirketler tarım hizmetleri, hayvancılık, bitkisel üretim, su ürünleri ve ormancılık faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. Enerji sektöründeki 51 adet yabancı sermayeli şirkette de toplam yabancı sermayenin %4,49'u bulunmaktadır. Son olarak madencilik sektöründe ise toplam yabancı sermayenin %0,49'una sahip 101 adet şirket kömür madenciliği, ham petrol ve doğal gaz üretimi, metal madenciliği ve diğer madencilik faaliyetlerini yürütmektedirler (Hazine,2007).

III.1.2.1.3. Yabancı Sermayenin Kuruluş Yerlerine Göre Dağılımı

Tablo 12 : Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının İllere Göre Dağılımı (İlk 10 İl)

İl	Şirket Sayısı
	1954-2008
İSTANBUL	11,533
ANTALYA	2,725
ANKARA	1,410
MUĞLA	1,260
İZMİR	1,256
BURSA	424
AYDIN	383
MERSİN	356
KOCAELİ	257
ADANA	163
Diğer İller	1,312
Toplam	21,079

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr (e.t.31/01/2009)

21.079 adet uluslararası sermayeli firmanın illere göre dağılımına bakıldığında; İstanbul ilinin 11.533 adet ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. İstanbul ilini Antalya (2.725 adet), Ankara (1.410 adet) ve İzmir (1.256 adet) illeri takip etmektedir. Teşvik ili kapsamına giren Muğla'da ise son yıllarda kurulan yabancı sermayeli şirket sayısı artmış ve 2008 yılı itibariyle iller sıralamasında 4. sıraya yerleşerek Bursa, Adana ve Mersin gibi illeri geride bırakmıştır. Toptan ve perakende ticaret başta olmak üzere sırasıyla imalat sanayi, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri, ulaştırma ve haberleşme hizmetleri en çok şirketlerin kurulduğu alanlar olmuşlardır. İstanbul en fazla şirket kurulan il olurken en yakın

takipçisi Antalya ile arasında 4.5 kat fark oluşmuştur. İstanbul'dan sonra gelen iller arasında şirket sayısı olarak fazla fark bulunmazken İstanbul diğer bütün illere kurulan toplam şirket sayısının yarısından fazlasına sahip olmuştur.

Literatürden elde edilen bulgular göz önüne alındığı zaman, Türkiye'ye yatırım yapmış olan yabancı firmaların faaliyet gösterdiği sektöre göre lokasyon seçiminin farklılaştığı ileri sürülebilir. Çünkü sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmanın aradığı lokasyon şartları ile hizmet sektöründe faaliyet gösteren firmanın aradığı lokasyon şartları farklıdır. Genellikle hizmet firmaları için piyasa ile ilgili lokasyon faktörlerinin en önemli etken olması beklenirken, sanayi firmaları için maliyetle ilişkili değişkenlerin ön planda olması gerekir. Aynı şekilde hizmet firmaları için yaşam kalitesi ve insan sermayesi/emek niteliği oldukça önemli iken, sanayi firmaları için emek maliyeti ve teşviklere daha önemli gözükmektedir. Sanayi ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmalar Türkiye içinde lokasyon seçerken ortak bir takım faktörleri de dikkate alabilir. Mesela, yığılma ekonomileri, erişilebilirlik ve altyapı yatırımlarının her iki sektördeki firmalar içinde çok önemli olması beklenmektedir (Güçlü,2004).

III.2. Türkiye'de Büyümenin Gelişimi

1980'li yıllara ekonomide yaşanan; enflasyon, borç sıkıntısı, üretimde daralma ve sürdürülebilir bir büyümenin sağlanamaması gibi olumsuzluklar ile girilmiştir. 1970'li yılların sonlarında enflasyonun %50'nin üzerinde seyrettiği, kişi başına düşen gelirin 700 dolarda seyrettiği, işsizlik oranının %14 seviyelerine yükseldiği gözlenmiştir. 1960'lı yıllarda yaklaşık 10 milyar TL olan devlet iç borçları 1978 yılında 178,7 milyar TL olmuş ve 1979 yılında eksi %0,5 gibi bir büyüme oranı gerçekleşmiştir.

1970'li yılların başında yaşanan petrol şokunun ardından gerekli önlemlerin alınmaması ve bu dönemde uygulanan sabit kur politikası sonucunda, Türk lirasının aşırı değerlendirilmesi ve bununla beraber reel ücretlerdeki artışlar, cari işlemler açığına ve dış finansman ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Finansman ihtiyacındaki artışların karşılanamaması, rezervlerin hızla azalmasına ve ithalatta hızlı bir azalmaya neden olmuştur (Yükseler, 2004). Bu ve bunun gibi sebepler 24 Ocak kararlarının alınmasına neden olmuştur.

24 Ocak istikrar politikasının temelini; dış açıkların kapatılması ve yabancı sermayenin özendirilmesi, ihracatta özel sektörün ön planda olması, enflasyonun kontrol

altına alınması, ekonomide büyümenin yaşanması, mevcut kapasitenin kullanılması, döviz darboğazını aşmak için ihracatın özendirilmesi amacıyla kurların serbest bırakılması, tasarrufları arttıracak ve yatırımları engellemeyecek düzeyde faiz oranlarının belirlenmesi gibi ekonomiyi iyileştirmeye yönelik politikalar oluşturmaktadır. Alınan bu kararlar ekonomide büyük bir değişimi başlatmıştır. Türkiye'nin tarihinde serbest piyasa ekonomisine geçiş bu dönemle başlamıştır, devletin ekonomideki rolü gittikçe azalarak yerine özel sektörün teşvik edildiği ve ithal ikameci sanayileşme politikalarının yerine dış ticaretin serbestleşmesi esasına dayanan politikaların izlendiği bu kararlar Türkiye ekonomisi tarihinde bir milat olarak kabul edilmektedir (Akgüç,1990:89-93).

1993 yılı döviz kurlarında meydana gelen aşırı dalgalanmaların, mali piyasalarda giderek artan dengesizliklerin ve yüksek düzeyde seyreden enflasyon oranlarının yaşandığı yıl olmuştur. Ayrıca, 1994 yılının ilk aylarında yüksek düzeydeki kamu kesimi açıklarının Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmesi ve aynı zamanda hazinenin iç borçlanma ihalelerinin iptal edilmesi ile birlikte artan likidite ihtiyacı geleceğe dair beklentilerin kötümser hale gelmesine neden olmuştur. Artan likiditenin fiyatlar üzerinde baskı oluşturmaması için döviz satış yönteminin seçilmesi ve faiz oranlarının piyasaya uygun hareket edememesi nedeniyle, kurlar üzerindeki baskı oldukça artmış ve bununla beraber bankaların yüksek düzeyde açık pozisyon vermesinin de etkisiyle Merkez Bankası rezervleri hızla erimistir (Peker, 2004:126).

Bu yaşanan olayların sonucunda, 5 Nisan 1994 tarihinde yeni bir istikrar politikası uygulamasına karar verildi. 5 Nisan kararlarının amacı; mali piyasalarda istikrar sağlamak, fiyat artışlarını engellemek, kamu kesimi arasında gelir gider dengesini kurmak, ödemeler bilançosunun açıklarını azaltmak, KİT'lerin özelleştirilmesi ve istikrarlı ve sürdürebilir bir ekonomik büyüme sağlamaktır. Ekonomideki fiyat istikrarının sağlanması için, KİT ürünlerine aşırı zamlar yapılarak halkın alım gücü zayıflatıldı, buna bağlı olarak talep düzeyinin düşürülmesi amaçlandı. Ayrıca programda, piyasa istikrarının ve cari işlemler dengesinin sağlanması, kamu gelirlerinin artırılarak harcamaların kısılması doğrultusunda tedbirler alınmıştır. (Parasız,1996:260).

1994 yılı başlarında, TL'nin serbest piyasada %60 dolayında devalüe edilmesi ihracatı özendirmiş, iç piyasada talep azalınca dış piyasalara yönelim başlamıştır. Yine bu dönemde ihracatı artırmak amacıyla Eximbank kredilerini artırma yoluna gidilmiştir. Böylelikle, 1994–1998 yılları arasında ihracat gelirleri önemli bir artış göstermiştir. 1998

yılı başlarında uygulamaya konulan daraltıcı maliye ve gelirler politikasının etkisiyle 1998 yılının ikinci yarısından itibaren yatırımlar ile özel tüketim harcamaları önemli ölçüde gerilemiş bu dönemde ortaya çıkan Rusya krizi bavul ticaretini azaltmış, 1999 yılında yaşanan Ağustos ve Kasım depremleri olumsuz gidişi körüklemiş ve ihracat gelirlerinde bir gerileme başlamıştır (Erdoğan,2006:31)

Yaşanan olumlu ekonomik göstergelere rağmen yapısal sorunların giderilememesi nedeniyle ekonominin tekrar bozulması, 2000 yılının Kasım ayında IMF ile orta vadeli bir programın uygulanmasına neden oldu. Kasım 2000 programıyla ilgili negatif beklentiler oldukça yüksekti. Türkiye'nin geçmiste IMF ile yaptığı ve başarısız şekilde sonuçlanan birçok programın ardından, yeniden IMF ile program yapılması programın başarısı hakkında kafalarda soru isareti oluşturmaktaydı. Uygulanan ekonomik programın Brezilya, Tayland, Arjantin gibi ülkelerde başarısız olması, programın enflasyon düşerken ekonomik büyümeyi hızlandıracağına belirtilmesine rağmen böyle bir sonuca ulaşamayacağına dair negatif beklentiler, 2000 yılının Subat ayında ülkeden dışarı oldukça yüksek oranda yabancı sermaye çıkışının olması, bankacılık sektöründe düzenlemelerin yetersiz kalması nedeniyle, kamu bankaları da dahil olmak üzere batık bankaların sayısının artması, cari açığın oldukça hızlı bir şekilde yükselmesi ve yükselen cari açığın sürdürülebilmesi için gerekli olan dış kaynakların, yabancı sermaye yatırımları yerine dış borçlanarak karşılanması, Kasım 2000 programı hakkında güven duyulmamasının nedenleri arasında gösterilmekteydi (Uygur,2001).

Kasım ayındaki program beklenildiği gibi olumlu sonuçlar vermemiştir. Çünkü likidite sıkışıklığına bağlı olarak, faizlerin aşırı yükselmesi, reel döviz kurunun aşırı değerlenmesi, TMSF'ye devredilen bankaların mali durumunun iyice bozulması, enflasyon hedefinin tutturulamaması ve devalüasyon beklentilerinin engellenememesi sonucunda sabit kur sisteminden, dalgalı kur sistemine geçiş yapıldı. Böylece 2000 yılında uygulanmaya başlayan program yerine, Subat 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlandı (Dogruel ve Dogruel,2008:2004).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının temel hedefi, kamu borçlarının yükselmesine yol açan borç dinamigini ve sürdürülemez hale gelen borç krizini ortadan kaldırıp, Türkiye ekonomisini, dış yardıma muhtaç olmayacak bir yapıya kavuşturmak şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca; yurtiçi talebin daraltılması için kamu kesimi harcamalarını kıstak ve ihracatın tevsik edilmesi için ücret maliyetlerinden ve tarımsal ürün fiyatlarından

saglanacak tasarruflar öngörülmüştür. Bununla beraber; sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümler, döviz kuru nominal çıpasına dayalı para programı, bankacılık sektörü reformu, mali saydamlık ve mali yönetim ve son olarak özel yerli ve yabancı sermayenin Türkiye ekonomisindeki rolünün artırılması hedeflenmiştir (Yeldan,2001).

Tablo 13 : Yıllar İtibariyle Türkiye Büyüme Oranları (Üretim Yöntemiyle GSMH)

Yıllar	Büyüme hızı	Yıllar	Büyüme hızı
1987	9.8	1998	3.8
1988	1.5	1999	-6.4
1989	1.6	2000	6.3
1990	9.4	2001	-9.5
1991	0.3	2002	7.9
1992	6.4	2003	5.9
1993	8.1	2004	9.9
1994	-6.1	2005	7.6
1995	8.1	2006	6.0
1996	7.9	2007	4.5
1997	8.0	2008	1.1

Kaynak: TÜİK www.tuik.gov.tr (e.t.31/01/2009)

Yukarıda ki tabloda ise son 1987–2007 yılları arasında ki Türkiye büyüme rakamları verilmiştir. 1994,1999 ve 2001 yıllarında ki ekonomik krizler yüzünden küçülen Türkiye ekonomisi 2002 yılından itibaren dünya büyüme rakamlarının üzerinde büyüme oranlarına sahip olmuştur. 2001 yılında ki küçülmeden sonra hızlı büyüme rakamlarına ulaşılsada bu rakam son yıllarda giderek azalmaktadır. Son 15 yıl içinde gerçekleşen eksi büyümelerden sonra dünya büyüme rakamlarının üzerinde büyüme rakamlarına ulaşan Türkiye, giderek azalan büyüme rakamlarından sonra tekrar eksi büyüme gerçekleştirmiştir. 94 krizinden sonra 3 yıl boyunca %8’lik büyüme hızına ulaşan Türkiye 98 yılında 3,8’lik büyüme hızıyla yavaşlarken 99 yılında -6,4’lük büyüme gerçekleştirmiştir. 2001 krizinden sonra ortalama %7’lik büyüyen Türkiye ekonomisi 2006 yılından itibaren bu büyüme hızını yavaşlatmıştır.

III.3. Türkiye’de İstihdamın Gelişimi

1980 sonrasında Türkiye ekonomisi dışa açılmaya başlamış ve ihracatta önemli artışlar sağlanmıştır. Ancak 1980’lerin ikinci yarısından itibaren koalisyon hükümetleri uzun vadeli iktisat politikaları izlemekte ve bütçe disiplinini sağlamakta başarılı olamamıştır. Bütçe disiplininin kaybolması ve bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi stratejisi yolsuzluklarla birleşince ortaya çok büyük bir iç borç yükü çıkmıştır. Yine bu dönemde bütçe denkliği henüz sağlanmadan sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması, iktisadi dalgalanmaları arttırmış ve 1990 sonrasında Türkiye iç ve dış kaynaklı dört büyük iktisadi krizle (1994, 1999, 2000, 2001) karşı karşıya kalmıştır. 1990’ların ortalarından itibaren Türkiye artık özerk iktisat politikaları izleme gücünü de yitirmiştir. Mali sorunların da etkisiyle eğitime ayrılan kaynakların giderek azaltılması, uzun vadede politika seçeneklerini ve daha ileri teknolojilerin devreye sokulma şansını sınırlandırmıştır (Pamuk,2007).

20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye, iktisadi büyüme performansında olduğu kadar gelirin bölüşümü ve insani gelişme ölçütleri bakımından da, hem mutlak olarak hem de dünya ortalamalarıyla karşılaştırıldığında, daha olumsuz sonuçlar sergilemiştir. Türkiye ekonomisi 2001 yılındaki derin bunalımdan sonra devreye sokulan ve mali disiplini öne çıkaran programın da katkısıyla önemli ölçüde toparlanmıştır. Yıllık enflasyon hızı otuz yıl sonra ilk kez yüzde 10 düzeyine çekilirken, kişi başına GSYİH 2001 yılında yüzde 10’dan fazla düştükten sonra 2005 yılına kadar yüzde 20’nin üzerinde artmıştır. Avrupa Birliği sürecinin de ilerlemesiyle ilk kez ciddi düzeyde dolaysız yabancı sermaye girişi başlamıştır. Ancak bu toparlanmanın şimdiye kadar sınırlı oranda istihdam yarattığını da vurgulamak gerekir. Kent kesiminde işsizlik yüzde 13’ün üzerinde kalırken, tarım kesimi çok sayıda az eğitimli ve düşük gelirli kişi barındırmaktaydı. Son çeyrek yüzyılda Türkiye ekonomisindeki en önemli gelişmelerden biri, ihracata yönelik stratejinin benimsenmesiyle birlikte, sanayileşme sürecinin Anadolu’ya yayılmasıdır. Mamul mal ihracatı Anadolu kaplanları olarak anılan Gaziantep, Denizli, Kayseri, Malatya, Konya, Çorum ve diğer kentlerin son dönemde önemli birer sanayi merkezi haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye’nin toplam ihracatında mamul malların payı yüzde 90’ın üzerine çıkarken, bu kentler küçük ve orta ölçekli aile işletmeleri ve düşük ücretli, önemli bir bölümü sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan iş güçleriyle tekstil, gıda ve giderek diğer

emek yoğun dallardaki ihracatta önemli pay sahibi olmaya başladılar. 1980’ler sonrasında devlet desteği olmadan, büyük ölçüde kendi yağlarıyla kavrularak ihracata yönelen Anadolu kaplanlarında ise sanayiciler ekonominin dışı açılmasına ve Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecine daha olumlu bakmaktadır (Pamuk,2007).

Tablo 14 : Yıllar İtibariyle Türkiye’de İstihdam Rakamları

Yıllar	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
İşgücü	19,391	19,930	20,150	21,010	21,264	20,314	21,876
İstihdam Edilenler	17,754	18,222	18,539	19,288	19,459	18,499	20,006
İşsiz	1,637	1,709	1,611	1,722	1,805	1,814	1,870
İşgücüne Katılım Oranı	57.5	58.1	56.6	57	56	52.1	54.6
İşsizlik Oranı	8.7	8.9	8.2	8.2	8.5	8.9	8.5
Yıllar	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
İşgücü	22,286	22,697	22,755	23,385	23,878	23,078	23,491
İstihdam Edilenler	20,586	21,194	21,204	21,778	22,048	21,581	21,524
İşsiz	1,700	1,502	1,551	1,606	1,829	1,497	1,967
İşgücüne Katılım Oranı	54.1	53.7	52.6	52.8	52.7	49.9	49.8
İşsizlik Oranı	7.6	6.6	6.8	6.9	7.7	6.5	8.4
Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İşgücü	23,818	23,640	24,290	24,566	23,250	23,523	24,310
İstihdam Edilenler	21,354	21,147	21,791	22,046	20,954	21,189	21,315
İşsiz	2,464	2,493	2,498	2,520	2,295	2,333	2,995
İşgücüne Katılım Oranı	49.6	48.3	48.7	48.3	48	47.8	48.4
İşsizlik Oranı	10.3	10.5	10.3	10.3	9.9	9.9	12.3

Kaynak: TÜİK www.tuik.gov.tr (e.t.31/01/2009)

Yukarıda ki tabloda 1987-2007 yılları arasında Türkiye’nin istihdam rakamları verilmiştir. 1987 yılından itibaren işgücü devamlı artarken iş gücüne katılım oranı giderek azalmaktadır. İşsiz sayısı giderek artarken 2008 yılı itibariyle 2,995’e ulaşmıştır. İşsizlik oranı rakamları çeşitli dalgalanmalar gösterecek şekilde %8-10 arasında bir büyüklükte gerçekleşmiştir.

III.4. Yabancı Sermayenin Büyüme Üzerine Etkileri

Sermaye hareketleri ile makro ekonomik yapı karşılıklı etkileşim içersindedir ve birbirlerini değişik açılardan etkilemektedir. Örneğin GSMH’deki yüksek büyüme oranı ve özel tüketim harcamalarının sürekli artışı altındaki yatan faktör dış finansman ve dolayısı ile ithal mal girişlerinin artmasıdır. Ulusal krediler ve finansal sistemdeki borç verilebilir fon

miktarındaki artış, toplam talebi uyararak finansal gelişmeye ve sermaye girişlerinde artışa neden olmaktadır. Türkiye ekonomisindeki büyüme sermaye girişi miktarı ile yakından ilgilidir. Yani sermaye hareketleri ile büyüme arasında doğru orantı söz konusudur (Gökkaya ve Akın,2006).

Türkiye’de sahip olduğu genç nüfusu ile yüksek büyüme potansiyeline sahip olmasına karşın kıt olan sermaye faktörü, bu işgücünün üretime katılmasına olanak tanımıyor. Yurtiçi tasarruflardaki yetersizlik sermaye oluşumunun önündeki en büyük engel olarak karşımıza çıkıyor. Son yıllarda iç tasarrufların yatırımları karşılama oranı düşme eğilimine girmesine bağlı olarak, ekonomik büyümeyi sağlayan yatırımların artması dış tasarrufların giderek büyümesiyle kapatılabildi (Gökkaya ve Akın,2006).

Sermaye girişlerindeki artışa paralel olarak büyüme oranlarında da artış meydana gelmiştir. Ancak sermaye çıkışının olduğu yıllar olarak 1991 ve 1994 yıllarında büyüme de, sermaye çıkışlarında paralel şekilde negatif olarak gerçekleşmiştir. 1998 yılında ekonominin içine düştüğü durgunluk üretimde daralmaya ve büyümede düşüşe sebep olmuştur. 2001 yılında ise -9,5’lik bir negatif büyüme ile ekonomik büyüme bakımından son 50 yılın en kötü sonucu gerçekleşmiştir (Ulusoy ve Karakurt,2001:60).

Belirlenen çerçeve sermaye hareketleri sonrasında görülen temel etkileri içermektedir. Buna göre gelişmekte olan ülkelerde sermaye hareketlerini serbestleştirmenin ilk yıllarında reel kurda hızlı bir değerlenme gözlemlenmektedir. Yerli paranın değer kazanması ile birlikte reel gelirlerde artış olmakta ve bu da tüketimi artırmaktadır (Ulusoy ve Karakurt,2001:60).

Yatırım harcamalarında ise tüketimdeki canlanma ve bankalar tarafından özel sektöre açılan krediler vasıtalarıyla artış olmaktadır. Sermaye girişleri nedeniyle yaşanacak parasal genişlemenin sterilize edilmediği durumda faiz oranlarında da gerileme olacak ve bu sayede de yatırımlar artacaktır. Reel kurdaki değerlenme aynı zamanda ithalatı ucuzlatmakta ihracatı ise pahalı hale getirmektedir. Bu nedenle tüketim ve yatırım harcamalarının ithalata bağımlılığı yüksek olan gelişmekte olan ülkelerde reel kurdaki değerlenme cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olmakta ve bu ülkeler zaman zaman ciddi döviz sıkıntısına girebilmektedirler (Emil ve Tuğrul,2003:79).

Bu çerçevede büyümeye olan net etki sermaye hareketlerinin iç talebe olan olumlu etkisi ile dış ticarete olan olumsuz etkisinin netleşmesi sonucunda belirlenmektedir. GOÜ'ler tasarruf açıklarını yabancı kaynaklarla kapatmaktadırlar. Bu nedenle, yabancı sermayenin bir ülkenin tasarruf eğilimi üzerindeki rolünün böylece ekonomik büyüme üzerinde meydana getireceği etkilerin incelenmesi, bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de önemlidir. Yabancı sermayenin yurtiçi tasarruflara katkısı konusunda farklı görüşler söz konusudur (Emil ve Tuğrul,2003:79).

Konuya ilişkin bir görüş, yabancı kaynakların yurtiçi tasarruflara katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Bu görüşe göre yabancı sermaye bir ülkenin mevcut kaynaklarının toplam arzındaki bir artışı temsil etmekte ve böylece yurtiçi harcamaların gelecekteki boyutunu artırmaktadır. Dolayısıyla yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif etki meydana getirmektedir. Bu görüşe karşılık yabancı sermayenin tasarruflardan ziyade tüketime katkıda bulunduğuna dair görüşler de vardır. Yabancı sermaye hareketlerinin Türkiye'deki yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisini inceleyen çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda yabancı sermayenin Türkiye'deki yurtiçi tasarrufları çok fazla değiştirmedeği ortaya konulmuştur. Nitekim 24 yıllık bir dönemi kapsayan ekonometrim bir çalışmada yabancı sermaye girişlerindeki bir birimlik artışın Türkiye'de tasarrufları 0,42 oranında azalttığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca sonucun istatistiksel olarak anlamlı olması bu iki değişken arasındaki negatif ilişkiyi doğrulamaktadır. Eğer tasarruf oranları yüksek ve ekonomi istikrarlı ise yabancı tasarruflar ülkenin parlak geleceğinde yer alabilmek için doğrudan yatırımlar şeklinde gelmeyi tercih etmektedir (Ulusoy ve Karakurt,2001:44).

Türkiye'nin durumu bu açıdan değerlendirildiğinde; sermaye hareketlerinin serbest bırakıldığı dönemle, ondan önceki döneme ilişkin tasarruf eğilimleri karşılaştırıldığında Türkiye'nin tasarruf eğiliminin pek değişmediği, %20-21 dolaylarında kaldığı görülüyor. Dolayısıyla yabancı tasarruflar yerli tasarrufları ikna etmemiş, önemli bir artış da sağlamamıştır. Türkiye ekonomisinin yeterli istikrar vermemiş olması ülkeye yönelik sermayenin düşük miktarda seyretmesine neden olmuş, bunun sonucunda da yabancı sermayenin ulusal tasarruflara olumlu bir katkısı olmamıştır (Ulusoy ve Karakurt,2001:45).

III.5. Yabancı Sermayenin İstihdam Üzerine Etkileri

1980 ve 2004 yılları arasında, Türkiye'deki çalışma yaşındaki nüfus 23 milyon artmıştır; ancak bu dönem süresince sadece 6 milyon iş yaratılmıştır. Bunun sonucu olarak ülkedeki istihdam oranı sadece %44'tür, ki bu da dünyadaki en düşük istihdam düzeyleri arasındadır. Kalkınmanın neredeyse kaçınılmaz bir sonucu olarak tarımdaki istihdam düşmekte, ancak diğer sektörlerdeki istihdam artışı bu düşüşü telafi etmeye yetmemektedir. Ancak sadece sanayi ve hizmet sektöründeki istihdam büyüme oranlarını bile diğer ülkelerle karşılaştırdığımızda, Türkiye'deki istihdam büyümesinin yavaş olduğu ortaya çıkmaktadır (İşgücü Piyasası Raporu,2006).

Kalkınma sürecinde olan Türkiye'nin çözümlemek zorunda olduğu en önemli sorunlardan birisi kuşkusuz istihdam sorunudur. Türkiye'de DYY'nin ne kadar istihdam yarattığı, verimliliği ve ücret düzeylerini ne şekilde etkilediği konusunda tatmin edici verilere ulaşmak oldukça güç görünmektedir. Bununla beraber genel olarak çalışmada yaptığımız teorik açıklamaların ülkemiz açısından da geçerliliği olduğu söylenebilir. Şüphesiz ki, DYY'nin yarattığı istihdam konusunda net bir rakam vermek çok zordur. Bu konuda bazı yetkililer tarafından yapılan açıklamalarda yabancı sermayeli şirketlerin dolaylı ve dolaysız olarak 1-1,5 milyon istihdam yarattığı söylenmektedir. Yapılan çalışmalarda ise, teşvik belgelerinden elde edilen bilgilere göre yaklaşık 500 bin kişinin yabancı sermayeli kuruluşlarda istihdam edildiğini tahmin edildiği ve buna dolaylı istihdam etkisi de ilave edildiğinde bu rakamın 1 milyon civarında olduğu ifade edilmektedir (Gündoğan,2002:80).

Yapılan bir çalışmaya göre; 1981 yılında, Türkiye'nin en büyük 500 şirketinde 519,533 bin kişi istihdam edilmektedir. Bunun %5,9'unu teşkil eden 31,121 bin kişisi yabancı sermayeli şirketlerde çalışmaktadır. 1980 yılına göre 500 firmada istihdam edilen kişi miktarı %3,6 oranında bir azalma gösterirken; yabancı sermayeli şirketlerde çalışan sayısında %1,7 oranında bir azalış gözlenmiştir. Bu eğilim, yabancı sermayeli firmaların genel istihdam seviyesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. 1980 nüfus sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'de imalat sanayisinde çalışan sayısı 2,036,843 kişidir. Madencilik sektörü ile birlikte imalat sanayinde 1981'de 2,512,970 kişi çalışmaktadır. Bu durum 500 büyük firmanın aynı daldaki payı %23,4'tür. Yabancı sermayeli şirketlerin payı ise, %1,5'tir (Karluk,2002:156).

1981 yılında yabancı sermayeli kuruluşların Türk ekonomisindeki yerini tespit etmek amacıyla 51 şirketi kapsayan bir anket yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre; 1981 yılı sonu itibarıyla toplam 31,231 kişi yabancı sermayeli kuruluşlarda istihdam edilmektedir. Bunun %75,4'ü işçi, %8,1'i teknik eleman, %13,9'u memur, %2,3'ü üst yönetici ve %0,2'si ise yabancıdır. Yabancı sermayeli kuruluşlar içinde en fazla yabancı çalışan, otomotive ve banka-hizmet sektörlerinde istihdam edilmektedir (Karluk,2002:156).

1980'den buyana, istihdam oranının en hızlı arttığı sektör hizmetler sektörüdür ve şu anda da Türkiye'deki en geniş sektördür. İmalat sanayide istihdam artışı nispeten daha az gerçekleşirken, tarım sektöründeki istihdam zaman içinde daralmıştır. Verimlilik ve büyüme arasındaki sektörel ilişki pozitifdir. Verimlilik artışı istihdamı da arttırmaktadır. Tarım sektöründe verimlilik oranı yavaş artarken, istihdam oranı düşmektedir. İmalat ve hizmetler için sektörel verimlilik 2001 yılı ekonomik krizinden sonra keskin bir şekilde artış göstermiştir. 1980 ve 1989 yılları arasında imalat sektöründeki istihdam oranı artış gösterirken, tarım ve hizmetler sektöründe düşüş yaşanmıştır. Bu dönemde imalat sektörüne gelen DYY miktarında da artış gözlenmesi, bu iki olgu arasında pozitif bir ilişkinin olduğunun göstergesi olabilmektedir. Hizmetler sektöründeki yabancı sermaye girişleri ve istihdam oranları da, imalat sanayiye nispeten daha az oranda, pozitif yönlü ilişkide seyretmiştir (Karluk,2002:156).

İstihdam oranlarında ve yabancı sermaye yatırımlarındaki bu yükseliş 1994 yılı ekonomik krizi ile azalma yaşamış sonrasında imalat sanayideki istihdam oranları da, yabancı sermaye girişleri de nispeten daha az oranlarda artış göstermiştir. Bu dönemden sonra hizmetler sektörüne gelen yabancı sermaye oranları hızla yükselişe geçmiştir. Bu durum hizmetler sektöründeki istihdam oranlarının hızla artışa geçmesi ile aynı döneme denk gelmektedir (Karluk,2002:156).

Hizmet sektörüne gelen yabancı sermayenin istihdam yaratma üzerindeki olumlu etkisi; daha önce de belirtildiği gibi, hizmet firmalarının, imalat sektöründeki firmalara göre, daha az sermaye ile kurulup daha fazla insan gücüne ihtiyaç duyması ile de açıklanabilir. Türkiye 2001'den bu yana etkileyici bir büyüme gerçekleştirmiş ve bu büyüme enflasyonun düşürülmesini, kamu harcamalarının iyileştirilmesini ve ihracat ile DYY'nin artırılmasını sağlayan bir dizi reformla desteklenmiştir. Ancak istihdam yaratma süreci nispeten yavaş kalmıştır. 2001 krizi sonrası dönemde ekonomi son üç yılda ortalama %7,9 oranında

büyürken istihdamda beklenen iyileşme gerçekleşmemiştir. İşsizlik oranı 1990'larda %8,0 iken, 2004 yılında 10,3'e yükselmiş, 2005 yılında yine 10,3'te kalmıştır (Tuncer,1968:115).

Türkiye'de işgücüne katılım oranı düşük olup, bu oran giderek küçülmüştür. 1990 yılında işgücüne katılım oranı %56,6 iken, bu oran 2004'te %48,7'ye gerilemiştir. Yapılan çalışmalara göre; farklı sektördeki istihdam maliyetleri farklılık arz etmekle birlikte, ortalamanın 65-70 bin dolar arasında olduğu söylenebilir. Bu konuda MESS (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası) 'in yaptığı çalışmada da buna yakın bir rakam çıkmaktadır. MESS'te ülkemizde bir kişi için istihdam yaratmanın maliyetini ortalama 70 bin dolar olarak hesaplamıştır (Tuncer,1968:115).

Hazine Müsteşarlığı'nın raporuna göre 20.2 milyar dolarlık toplam yabancı yatırımın 15.4 milyar doları şirket birleşme ve devralmaları, 2.9 milyar doları ise gayrimenkul satışıyla sağlanmış. Şirket birleşmelerinin 13.2 milyar doları da Telsim, Denizbank, Finansbank, Türk Telekom ve Petrol Ofisi'nin satışından sağlandı. 2.9 milyar dolarlık gayrimenkul satışı yapılırken, tamamen yeni yatırımların tutarı 1.8 milyar dolarda kaldı. Teşvik belgeli yatırım projelerinin son beş yıldaki tutarı 12.2 milyar dolar oldu. Bu tutarın 4.5 milyar dolarlık bölümünü tamamen yeni yatırımlar oluşturdu. Yeni proje sayısı da önceki yıllara göre azaldı. 2003'te 101, 2004'te 88, 2005'te 90 olan yeni proje sayısı 2006'da 82'ye indi. Yabancı sermayenin gözde sektörleri yüzde 44 payla finans ve yüzde 40.5 payla da telekomünikasyon oldu. Hazine Müsteşarlığı'nın raporu, yabancı yatırımcıların istihdam yaratacak ama yatırım sermayesine ihtiyaç duyan alanlardan çok, kâr marjı yüksek ve yatırım sermayesi gerektirmeyen alanlara yöneldiklerini ortaya koyuyor. Yabancı sermayenin büyüme üzerindeki etkisinin de neden işsizlik sorununa çözüm üretmediği böylece anlaşılıyor (Hazine,2007).

2000 yılında ülkemizde DYY girişinin 1,3 milyar dolar olduğu ve bir işçi için istihdam yaratmanın maliyetinin yaklaşık 70 bin dolar olduğu düşünülecek olursa, 2000 yılı içinde gelen doğrudan yabancı sermayenin yaklaşık 20 bin dolaysız istihdam yarattığı ve buna dolaylı istihdam etkisi de eklendiğinde UNCTAD'ın hesaplamalarına göre her yeni işbaşına dolaylı olarak bir ya da iki yeni iş yaratıldığı varsayıldığında bu rakamın yaklaşık 50 bin civarında olduğu söylenebilir. Bu basit hesaplama yönteminden hareketle, Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, 1980-2000 yılları arasında 28,6 milyar dolarlık DYY'ye izin verildiği; ancak bu dönemdeki fiili girişin yaklaşık 13,8 milyar dolar olarak gerçekleştiği

göz önüne alınacak olursa, Türkiye'deki DYY'nin 200 bin civarında doğrudan istihdam yarattığı; buna dolaylı istihdam etkisi de eklendiğinde, bu sayının 500 yada 600 bin civarında olduğu söylenebilir. Tabii ki bu hesaplamanın sağlıklı bir hesaplama olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Ama yine de bize bir değerlendirme yapma olanağı sağlamaktadır (Hazine,2007).

DYY'nin istihdam yaratma etkisi konusunda, İstanbul Sanayi Odası (ISO) tarafından her yıl ilan edilen Türkiye'nin En Büyük 500 Şirketi raporu da bize fikir verebilecek bir diğer kaynaktır. Ancak burada şunu da baştan ifade etmek gerekir ki; bu 500 büyük şirket içerisinde yer alan yabancı sermayeli şirketlerdeki sermaye payları da birbirinden farklı olup, kiminde sermayenin %1'i yabancı iken, kimisinde %100'ü yabancıdır. Ayrıca ISO verilerinde bazı yabancı sermayeli şirketlerde çalışanların sayıları da açıklanmamıştır. Bu sebeple verilerin mevcut durumu tam olarak yansıttığı söylenemez (Gündoğan,2002:79).

2005 yılında DYY'lerdeki olumlu gelişmeler, o yılın istihdam oranlarında önemli bir fark yaratmamış olmakla birlikte; bunun olumlu geç etkisinin ileriki birkaç yılda görülmesi olasıdır. Genel olarak bakıldığında, Türkiye, gelir ve refah seviyesi bakımından olduğu gibi istihdam oranı açısından da Avrupa Birliği ülkelerinin oldukça gerisindedir. Ekonomide uzun süre gelen istikrarsızlık, işgücü piyasasının kurumsallaşmaması, tarım sektöründen gelen nitelsiz işgücüne yeterli iş imkanı sağlanamaması, ortalama nüfus artış hızının oldukça yüksek olması, kalifiye ve nitelikli işgücü yetiştirilememesi gibi nedenlerle de ülkedeki istihdam oranı oldukça düşük düzeyde kalmıştır (Eren,2006).

Ülkedeki istihdam oranlarını etkileyen bu unsurlar hem yatırımların yetersiz kalmasına, hem de yatırım gerçekleşse bile istihdam sorununa çözüm bulmada tek başına yeterli olamayacağı da ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları halen Türkiye'nin potansiyel seviyesine ulaşamamış ve bu nedenle de yerel iş ve istihdam fırsatları kısıtlı kalmıştır.

Tablo 15 : 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İstihdam Verileri

Yıllar	Özel Kuruluşlar			Kamu Kuruluşları			500 BSK.	
	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	Değ. (%)	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	Değ. (%)	Çalışan Sayısı	Değ. (%)
2000	469	366.635	2.1	31	191.653	6.1	558.288	1.5
2001	468	348.309	-5.0	32	177.005	-7.1	525.314	-5.7
2002	470	365.694	5.0	30	139.102	-21.9	504.796	-4.1
2003	476	399.218	9.2	24	119.314	-14.2	518.532	2.7
2004	482	423.667	6.1	18	107.103	-10.2	530.770	2.4
2005	485	440.155	3.9	15	74.487	-30.5	514.642	-3.0
2006	487	455.483	3.5	13	77.912	4.6	533.395	3.6
2007	485	467.079	2.5	15	85.679	10.9	552.758	3.6

Kaynak: İSO http://www.iso.org.tr/tr/Web/StatikSayfalar/Meclis_Konusmalari_23-07-08.aspx

(e.t.31/01/2009)

2006 yılında 500 büyük sanayi kuruluşunda ücretle çalışanların sayısı 530.000 kişi civarındadır. Bunların ortalama 77.000 kişisini kamu personeli, 450.000 civarını özel sektör personeli, 75.000 civarındaki çalışanları yabancı personelden oluşturmaktadır. 500 büyük firmada toplam istihdamın kamu payına düşen kısmı %23,5, özel sermayenin istihdam payı %62,2, yabancı sermayenin payı ise %14,3'tir. 2007 yılında ise İSO 500 arasında yer alan yabancı sermaye paylı kuruluş sayısı 2007'de 143'e yükseldi. 2005 yılında 136 olan bu rakam 2006'da 140 olarak gerçekleşmişti. 2007 yılı istihdam verilerinde ise çalışan sayısında özel kuruluşlarda yüzde 2.5, kamu kuruluşlarında ise yüzde 10'luk artışlar oldu. Toplam çalışanlar sayısındaki artış ise yüzde 3.6 olarak gerçekleşti. Bu oranlar yabancı sermayeli firmaların daha teknoloji yoğun işletmeler olduğunu ve istihdama katkılarının kamuya ve özel yerli firmalara göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Yabancı sermayeli şirketler, 500 büyük şirket ortalamasına göre sermaye yoğun teknolojileri kullanmakta dolayısıyla istihdama diğer şirketlerden daha az katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında yabancı sermayeli firmalar geliştirmekte olan Ülkelerde yatırım yaptıklarında, bu Ülkelerde bulunan ucuz işgücünden faydalanmak için emek yoğun alanlarda da yatırım yapabilmektedirler. Bu durumda kullanılacak emek miktarı artacağı için istihdama olumlu katkılarda da bulunabilmektedirler.

SONUÇ

Yabancı sermayenin; dünya genelinde küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte ekonomik kalkınmaya olan katkısının anlaşılması, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimlerinin hız kazanması, sermayenin serbest dolaşımını kolaylaştırmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketici alışkanlıklarında benzerlikler artmaya başlamıştır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yatırımlarını finanse etmede iç tasarrufların yeterli olmaması, ülkelerin dış kaynaklara olan ihtiyacını arttırmıştır. Bu sebeple yabancı sermaye, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye de sermaye yetersizliğini yabancı sermaye ile aşmak zorunda kalmış ama enflasyonun çok yüksek seviyelerde seyretmesi, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ve diğer ülkelerle karşılaştırıldığında yatırım ortamının avantajlı konumda olmaması nedeniyle yeteri kadar yabancı sermayeyi ülkeye çekmeyi başaramamıştır. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık dışında kalan yatırım ortamı ile ilgili sorunlar; kayıt dışı ekonominin varlığı ve rekabet koşullarını bozuk olması, hukuk sistemindeki yetersizlikler, doğrudan yatırım mevzuatı dışındaki mevzuatta eksiklikleri ve sık sık yapılan değişiklikler, fikri mülkiyet haklarının, rekabetin ve tüketicinin uluslararası standartta korunmaması gibi eksiklikler de yabancı sermayenin ülkemize gelmesinde engel teşkil etmiştir.

1980 sonrasında Türkiye ekonomisi dışa açılmaya başlamış buna bağlı olarak da büyümede önemli artışlar sağlamıştır. Ancak 1980'lerin ikinci yarısından itibaren uzun vadeli iktisat politikalarının izlenmesi ve bütçe disiplinin sağlanmasında başarılı olunamaması 90'lı yıllara gelindiğinde bütçe disiplininin kaybolmasına buna bağlı olarak bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi, çok büyük bir iç borç yüküne sebep olmuştur. Bununla birlikte bu dönemde bütçe dengliği sağlanmadan sermaye hareketlerin serbestleştirilmesi, iktisadi dalgalanmaları arttırmış ve 1990 sonrasında Türkiye iç ve dış kaynaklı dört büyük iktisadi krizle (1994, 1999, 2000, 2001) karşı karşıya kalmıştır.

Tüm bu sorunlar ve krizlerden sonra Türkiye, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilemek için 4875 sayılı “*Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu*”nun 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe sokmuştur. Bu yasanın hayata geçmesiyle birlikte son yıllarda yabancı sermaye yatırımlarında rekor düzeyde artış gerçekleşmiştir. Bu artışın sebepleri arasında; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığının kabul edilmesi, enerji başta

olmak üzere alt yapı projelerine özel sektörün ve yabancı yatırımcıların yatırım yapabilmesinin imkan dâhiline girmesi, yürürlüğe konan ekonomik istikrar tedbirlerinin olumlu yönde etkiler vermesi gösterilebilir.

Türkiye, 2007 yılındaki yaklaşık 22 milyar dolar tutarında uluslararası doğrudan sermaye girişiyle dünya genelinde 23. sırada, gelişmekte olan ülkeler arasında ise dokuzuncu sırada yer almıştır. 2007 yılı itibarıyla Türkiye’de ilk beste yer alan yabancı yatırımlar, Garanti Bankası, Turkcell İletişim, Türk Telekom, Dış Bank ve Yapı Kredi Bankası’nın DYY’ler tarafından satın alınmalarıyla gerçekleşmiştir. Türkiye’ye gelen DYY, bankacılık ve iletişim sektöründe yoğunlaşmaktadır. Yabancı yatırımcılar bu sektörleri Türkiye’de kısa vadede kar elde edici ve verimli gördüklerinden dolayı ağırlıklı olarak yatırım tercihlerini bu noktada belirlemişlerdir. Türkiye’de bugüne kadar yapılmış olan yabancı yatırımlar içinde yer alan en büyük sermayeli ilk yirmi firmanın, toplam yabancı yatırımlar içindeki paylarına ve sektörlerine bakıldığında da DYY’lerin önemli bir kısmının hizmet sektöründe yer aldığı, imalat sanayinde yer alan kısmın ise daha düşük bir orana sahip olduğu görülmektedir. Tarımda ise çok az oranda yabancı sermayeli şirket görülmektedir. Bu ilk yirmi yabancı sermayeli şirket, toplam yabancı yatırımların %43 gibi oldukça büyük bir kısmını teşkil etmekte olup sadece ilk beş firmanın genel toplam içindeki payı %20’dir. Türkiye’ye gelen yabancı yatırımların, imalat sanayine gelmemesi, Türkiye’nin ihtiyacı olan istihdamı azaltacak, ihracat ile büyümeyi arttıracak yatırım şekline uyum göstermemektedir. Mevcut girişler finans ve bankacılıkta yoğunlaşırken, perakende sektöründeki yatırımlar ticaret de dâhil olmak üzere hizmet sektörüne kaymaktadır. Haberleşme ve finans yabancı sermayenin yoğunlaştığı sektörler olarak öne çıkmaktadır. Bu görünüşüyle yabancı yatırım; katma değer yaratan değil, içeride üretilen katma değeri dışarı taşıyan bir eğilim ortaya koymaktadır.

Gelen büyük yatırımların şirket birleşmeleriyle veya şirket satın almalarıyla gerçekleşmesi sonucu, istihdam ve büyüme üzerine katkısı olmamaktadır. Yapılan en önemli yatırımların mevcut olan şirketleri satın alarak gerçekleşmesi ya da özelleştirme yoluyla ülkemize gelmesi, mevcut olan istihdam yapısını etkilememekte yeni iş olanakları sunmamaktadır. Eğer Türkiye yabancı sermaye yatırımlarından istenilen verimi elde etmek istiyorsa, şirketleri daha fazla üretim alanına yönlentmelidir. İmalat sanayine olan yatırımları arttırmalıdır. Bunlara bağlı olarak kendi beşeri sermayesini arttırmalıdır. Yapılacak yatırımların daha çok emek gücüne ihtiyaç duyulan sektörlerle yönlentmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar Yalçın, (2002), *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, Vipaş A.Ş., Bursa
- Acar Mustafa, (2002), Ekonomik, Siyasal, Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi, Fırsat mı?, *Liberal Düşünce Dergisi*, Kış-Bahar, s.13-26.
- Açıkalin Sezgin, Gül Ekrem ve Yaşar Ercan, (2006), Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:16, Kütahya 2006
sbe.dpu.edu.tr/16/271-282.pdf (e.t.03/02/2009)
- Ağır Hüseyin, (2004), *Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi*,
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=234,
(e.t.10/02/2009)
- Akaya Yüksel, (2001), *Küreselleşme, Sendikasıızlaştırma ve Yoksullaştırma*,
paribus.tr.googlepages.com/y_akkaya6.doc (e.t.03/02/2009)
- Akçaoğlu Emin, (2002), *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Hakkında Bir Not...*,
<http://www.akcaoglu.net/2002/08/19/1/> (e.t.22/08/2007)
- Akdemir Ali, (1998), *Vizyon Yönetimi*, Bayrak Matbaa Ltd., İstanbul
- Akgüç Öztin, (1991), *Ekonomide Gerçeği Arayış*, Bağlam Yayınları, İstanbul
- Aktan Coşkun Can, (2002), *Politik İktisat*, Anadolu Matbaası, İzmir
<http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/merkantilizm-fizyo.htm> (e.t.03/02/2009)
- Aktan Coşkun Can, (2004), *Globalleşme*, www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem98/global.ht
(e.t.21/01/2008)
- Aktan Coşkun Can ve Vural İstiklal, (2004), *Globalleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketler*,
<http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf>
(e.t.03/02/2009)
- Akyüz Yılmaz, (1984), *Fiyat Mekanizması ve Makro Ekonomik Dengesizlikler*, Yurt Yayınları, Ankara
- Alfaro, Laura, Chanda Areendam, Kalemli-Ozcan Sebnem and Sayek Selin, (2001), *FDI and Economic Growth: The Role of Financial Markets*, Harvard Business School, Working Paper 01-083.
- Alp Ali, (2000), *Finansın Uluslararasılaşması*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

- Alper C. Emre ve Öniş Ziya, (2001), Finansal Küreselleşme Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrası Türkiye Deneyimi, *Doğu-Batı Dergisi*
- Aren Sadullah, (1992), *İstihdam, Para ve iktisadi Politika*, Savaş Yayınları, Ankara
- Arslan İbrahim ve Kökocak Kadir A., (2006), *Kırgızistan'ın Ekonomik Gelişmesinde Yabancı Sermaye Fırsatı*,
www.tdcif.org/2008/sunulmayanbildiriler/135128.doc (e.t.22/08/2007)
- Aşkoğlu Yaman, (1995), *Finance, Exchange Rates & Financial Liberalization*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara
- Ateş Sanlı, (1996), Ekonomik Büyümeye Yaklaşımlar ve Yakınsama Sorunu, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1
- Aydın Nurhan, (1997), *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir
- Ayhan Fırat, (2008), *Krizlere Neden Olan Krediler*,
<http://blog.milliyet.com.tr/Blog.aspx?BlogNo=137971> (e.t.02/02/2009)
- Bağdadıoğlu Enis, (2006), *Türkiye'de İstihdam ve İşsizlik*,
statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/genel_kurul_karar_ve_raporlari/3.Genel%20Kurul%20Kararlari.pdf (e.t.03/02/2009)
- Balasubramanyam, Salisu Mohammed, and Sapsford David, (1999), *Foreign Direct Investment as an Engine of Growth, Journal of International Trade and Economic Development*, 8 (1)
- Balasubramanyam, Venkataraman N., Salisu Mohammed A. and Sapsford David, (1996), *Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries, Economic Journal*, 106 (1)
- Barbaros R. Funda, (2004), *Küreselleşme Sürecinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları Kitapçığı, DPT, İzmir
- Basu P., Chakraborty C. and Reagle D., (2003), *Liberalization, FDI, and Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach*, *Economic Inquiry*, 41 (3)

- Bayraktutan Yusuf, (2003), Bilgi ve Uluslar arası Ticaret Teorileri, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, (http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/195.pdf). (e.t.03/02/2009)
- Berber Metin, (2006), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, Trabzon
- Berthélemy Jean-Claude and Démurger Sylvie, (2000), *Foreign Direct Investment and Economic Growth: Theory and Application to China, Review of Development Economics*, 4 (2)
- Bıçerli Mustafa Kemal, (2004), *İşsizlikle Mücadelede Aktif İstihdam Politikaları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir
- Blomström Magnus, Lipsey Robert E., and Zejan Mario, (1992), What Explains Developing Countries Growth?, *National Bureau of Economic Research (NBER)*, Working Paper No. 4132
- Borataş Korkut, (2006), *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Yayınları, İstanbul
- Borensztein, Eduardo, De Gregorio Jose, and Lee Jong-Wha (1998) “How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?”, *Journal of International Economics*, 45 (1)
- Bozdağ Nihat ve Bozdağ Emre Güneşer, (2006), *Ülkelerin Kişi Başına Gelirlerinin Karşılaştırılmasında Bozdağ Nüfus Etkinliği Katsayısı ve Endeksi*, Ankara www.tuik.gov.tr/ias/ias06/oturumI-2/nihatbozdağdüzlt.doc (e.t.03/02/2009)
- Böngör Berrin, (2006), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Konusundaki Son Gelişmeler, Stratejik Öngörü: Uluslararası Ekonomi Politik*, TASAM Yayınları, Sayı:9, İstanbul
- Cam Erdem, (2003), Türk İstihdam Politikasında Çalışan Kadınlar ve Uygulanan Politikalar, *Çelik İş Sendikası Aylık Yayın Organı*, Yıl:3 Sayı:11 Ankara http://www.celik-is.org/egitim/dergi/calisan_kadinlar1.pdf (e.t.03/02/2009)
- Campos, Nauro F., and Kinoshita Yuko, (2002), *Foreign Direct Investment as Technology Transferred: Some Panel Evidence from the Transition Countries*, The Manchester School, 70 (3)
- Candemir Akyan, (2007), *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye ve İstihdam Üzerine Etkileri*, İzmir www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1721&id=87 - 17k (e.t.22/08/2007)

- Carkovic Maria and Levine Ross, (2002), *Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?*, *Financial Globalization: A Blessing or a Curse*, World Bank Conference
- Chambers Nurgul, (2008), Hedge Fonlar, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1
- Choe, Jong Il (2003), *Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth?*, *Review of Development Economics*, 7(1)
- Chowdhury Abdur and Mavrotas George (2005), *FDI and Growth: A Causal Relationship*, United Nation University, WIDER (World Institute for Development Economics Research), Research Paper No. 2005/25.
- Copenhagen, *Development Economics Research Group (DERG)*, Discussion Papers, <http://www.econ.ku.dk/wpa/pink/2004/0430.pdf> (12.10.2005).
- Coştu Yakup, (2005), Küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8
www.corilaf.gazi.edu.tr/turkce/dergi/icerik/sayi78/makale5.pdf - (e.t.22/08/2007)
- Çakır Serkan, (2006), *İçsel Büyüme ve Ekonomik Yapı*, www.geocities.com (e.t.02/04/2007)
- Çapraz İlkay ve Demircioğlu İpek, (2003), *Türkiye'den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları*, İTO Yayın No:2003/14, İstanbul
- Çetinkaya Murat, (2002), *Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi*, Konya
www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CMurat%20ÇETİNKAYA%5CÇETİNKAYA,%20MURAT%20en%20son.pdf (e.t.22/08/2007)
- Çoban Aykut, (2002), *Küreselleşmeye Karşı Olmak: Olanaklar ve Sınırlılıklar*, Ankara
www.politics.ankara.edu.tr/dosyalar/kureselesmeyekarsi.pdf (e.t.05/01/2008)
- Dağdelen İlhan, (2004), Liberalizasyon, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Ankara
- De Mello Jr., Luiz R. (1997), *Foreign Direct Investment in Developing Countries and Growth: A Selective Survey*, *Journal of Development Studies*, 34(1)
- De Mello Jr., Luiz R. (1999), *Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data*, *Oxford Economic Papers*, 51(1)
- Demir Osman, (2002), Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyüme, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, Sivas
<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/127.pdf> (e.t.03/02/2009)

- Demircan Hayrettin, (2003), *Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, Hazine Uzmanı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü Mart
http://www.hazine.gov.tr/arastirma_inceleme/ar_inc_35.pdf (e.t.08/02/2008)
- Demirel Demokaan, (2006), *Küresel Eksende DevletinYeni Kimliği: Etkin Devlet, Sayıştay Dergileri*, Sayı 60 Ankara
- Devlet İstatistik Enstitüsü, (2000), *Milli Gelir Kavramı ve Tahmin Yöntemleri*, Ankara
<http://www.die.gov.tr/sozluk/milhest.htm> (e.t.03/02/2009)
- Dinler Zeynel, (1997), *İktisada Giriş*, Ekin Kitabevi, Bursa
- Dinler Zeynel, (2000), *İktisada Giriş*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa
- Dirimtekin Halil, (1981), *Makro İktisat*, Bizim Kitabevi, Eskişehir
- Doğan Cem, (2006), *Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980–2005*, İmge Yay, İstanbul
- Doğruel A. Suut ve Doğruel Fatma, (2005), *Türkiye’de Enflasyonun Tarihi*, TCMB Yayınları, Ankara
- Duran Mustafa, (2004), *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara
- Dünya Bankası, (2006), *Türkiye İşgücü Piyasası Raporu*, Dünya Bankası Yayınları, 2006
<http://siteresources.worldbank.org/INTTURKEY/Resources/Ozet-Overview.pdf> (e.t.03/02/2009)
- Efe Birol, (2002), *Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi İzmir Örneği*, İzmir Ticaret Odası
- Eğilmez Mafhi ve Kumcu Ercan, (2004), *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Ekin Nusret, (2000), *Türkiye’de Yapay İstihdam ve istihdam Politikaları*, Mega Ajans Yayınları, İstanbul
- Ekinci Alper, (2004), *Doğrudan Yabancı Yatırımların Kalkınmaya Katkılarının Çin-Türkiye Perspektifinde Karşılaştırmalı Analizi (1980-2000)*, Yüksek Lisans Tezi Isparta <http://kutuphane.sdu.edu.tr/index.php?kat=4> (e.t.03/02/2009)
- Emil Dilek, (2003), *Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İzlenen Yabancı Sermaye Politikaları*, *Hazine Dergisi*, Ankara, <http://www.enerii.gov.tr/> (e.t.05.12.2006)

- Emil Ferhat ve Tuğrul Vehbi M., (2003), Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Kalkınma: Türkiye Örneği, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Sayı:48, Cilt:14, Ankara
- Erdoğan Savaş, (2006), Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Sayı Haziran 2006, Karaman
- Ercan Nihal Yener, (2000), *İçsel Büyüme Teorisine Genel Bir Bakış*, DPT Stratejik Araştırmaları Başkanı, Ankara
ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ercanny.pdf – (e.t.15/01/2008)
- Erginay Akif, (1957), *Milli Gelir Mefhumu ve Türkiye Milli Geliri Hakkında Kısa Bir Tetkik*, Ankara auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1957-14-01-04/AUHF-1957-14-01-04-Erginay.pdf (e.t.03/02/2009)
- Erken Nazım, (1986), *Uluslararası Bankacılık ve Türkiye Örneği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,
- Ertekin Özgür, (2002), *Çokuluslu İşletmeler*, Ankara
- Ertop Kıvanç, (2006), *Makro İktisat*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Gediz Burcu ve Yalçınkaya Hakan, (2000), *Türkiye'de İstihdam-İşsizlik ve Çözüm Önerileri: Esneklik Yaklaşımı*, Manisa
www.geocities.com/ceteris_paribus_tr2/gediz3.doc (e.t.18/12/2007)
- Gökçe Cem, (2007), *Ekonomik Büyüme Sürecinde Enerjinin Değişen Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar
- Gökkaya Murat ve Akın Ali Rıza, (2006), *İktisadi Büyüme ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi*, www.geocities.com/vergilendirme/dyy.doc (e.t.28/01/2008)
- Gökkaya Murat, (2006), *Sıcak Para Olgusunun Ülke Ekonomileri Üzerindeki Etkileri Açısından Tobin Vergisinin İncelenmesi*, Ankara
www.geocities.com/vergilendirme/sicakpara.doc (e.t.22/08/2007)
- Görgün Tuğrul, (2004), *Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları*, Uygulama ve Koordinasyon Başkanlığı, Ankara
www.tpankara.org.tr/tur/haber/uzmantez/tugrulgorgun.pdf (e.t.22/08/2007)

- Gövdere Bekir, (2003), *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzde Geçerliliği*, Isparta
www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/yab_ser.doc (e.t.03/02/2009)
- Güçlü Yücel, (2004), *Yabancı Sermaye Çekimi Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları*, www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues8/yabancisermaye.htm (e.t.18/012008)
- Güler Ayman Birgül, (2003), *Devlette Reform*, Mimarlar Odası,
www.mimarlarodasiansankara.org/dosya/birgulyaymanguler.pdf (e.t.03/02/2009)
- Gündoğan Naci, (2002), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:26
- Gündoğan Naci, (2007), *Çalışan Yoksullar*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir
- Günsoy Güler, (2001), Yeni Teoriler Çerçevesinde Beşeri Sermayenin Büyüme Sürecindeki Önemi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Afyon
- Gürak Hasan, (2004), *Emek-Teknolojik Yenilik ve Büyüme*, Değişim Yayınları İstanbul
- Güran Nevzat, (1999), *Makro Ekonomik Analiz*, Anadolu Matbaacılık, İzmir
- Güven H. Sami, (1995), *Sosyal Politikanın Temelleri*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa
- Güzalcık Ebru, (1999), *Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı*, Sistem Yayıncılık, İstanbul
- Habermas Jorgen, (2002), *Küreselleşme ve Milli Devletin Akıbeti*, (çev. Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul
- Halk Bankası, (2007) <http://www.halkbank.com.tr/channels/30.asp?id=698> 03/02/2009 (e.t.18/012008)
- Hansen Henrik and Rand John (2004), *On the Causal Links between FDI and Growth in Developing Countries*, Institute of Economics, University of Copenhagen. Department of Economics
- Hazine Müsteşarlığı, (2007), *Yabancı Sermaye İstatistikleri*, Ankara, 2007 (<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser.htm>) (e.t.18/01/2008)
- Hazine,(2000), *Reel Ekonomi*, Ankara www.hazine.gov.tr/arastirma/reel_ekonomi.pdf (e.t.14/12/2007)
- Hirst Paul ve Thompson Grahama, (1998), *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Dost Kitabevi Yayınları, çev. Çağla Erdem Ankara
- Hiç Muharrem, (1988), *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, Menteş Yayınları, İstanbul,

- Hiç Mükerrerem, (1994), *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, Filiz Kitabevi İstanbul
- Hiç, Mükerrerem, (1975), *Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- İnandım Şeyda, (2005), *Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ile Reel Döviz Kuru Etkileşimi*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlilik Tezi
<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/seydainandim.pdf>
(e.t.18/02/2008)
- İşeri Müge ve Aktaş Zeynep, (2006), *İmkb'de Yabancı Pörföy Yatırımlarındaki Hareketler*, İstanbul www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/muge1.doc (e.t.03/02/2009)
- Jones Charles, (2001), *İktisadi Büyümeye Giriş*, Literatür Yayıncılık, İstanbul
- Kar Muhsin ve Kara M. Akif, (2004), Türkiye'de Sermaye Hareketlerinin Makro Ekonomik Etkileri, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1(1)
- Karaçor Zeynep, (2006), *Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri*, Konya
www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CZeynep%20KARAÇOR%5CKARAÇOR,%20ZEYNEP.pdf (e.t.01/02/2008)
- Karagöz Kadir, (2007), *Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi: Türkiye Örneği*, Malatya web.inonu.edu.tr/~eisemp8/bildiri-pdf/Karagoz.pdf (e.t.03/02/2009)
- Karakayalı Hüseyin, (1991), *Makro Ekonomi*, Bigehan Basımevi, İzmir
- Karaköy Çağatay, (2006), Orta Asya'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Politikaları, Stratejileri Ve Teşvikler Üzerine Değerlendirme, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2,
<http://sosyalbilimler.cu.edu.tr/dergi/dosyalar/2006.15.2.330.pdf>
(e.t.03/02/2009)
- Karatepe Yalçın, (2003), *Uluslararası Bankacılık*,
politics.ankara.edu.tr/~karatepe/ifinance/UlusIB.pdf (e.t.03/02/2009)
- Kargül Doğan, (1983), *Makro Ekonomi*, Birsan Yayınları, İstanbul
- Karluk Rıdvan, (2001), *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı. Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*, TCMB Yayınları
- Karluk Rıdvan, (2002), *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*, Beta Basım Yayım, İstanbul
- Kaya, A. Ayşen, (1998), *Büyüme Teorileri*, Etam Matbaa, Eskişehir

- Kaymak Hasan, (2005), *Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli Mi?*, Maliye Dergisi, Sayı 149 Mayıs – Aralık 193.255.144.134/calismalar/yayinlar/md/149/hasankaymak.pdf - (e.t.22/08/2007)
- Kazgan Gülten, (1994), *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi
- Kibritçioglu, Aykut, (1998), İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 53 (1-4), Ankara
- Kocadaş Bekir, (2004), *Küreselleşme Tehdidi ve Türkiye*, www.politikcity.de/forum/archive/index.php/t-12689.html (e.t.03/02/2009)
- Köse Ömer, (2003), Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü, *Sayıştay Dergileri*, Sayı 49 Ankara
- Kula Ferit, (2003), Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkiliği: Türkiye Üzerine Gözlemler, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2 <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/dergi.php?name1=iibffakultesi&yil=2003&cilt=4&sayi=2> (e.t.03/02/2009)
- Kula Ferit, (2005), *Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaret*, iibf.erciyes.edu.tr/tartisma/TM0501.pdf (e.t.03/02/2009)
- Kutal Gülten ve Büyüksulu A.Rıza, (1996), *Çokuluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi*, Der Yayınları, İstanbul
- Kürşad Günaydın Rüştü, (2005), *Doğrudan Yabancı Sermayenin Belirleyici Unsurları*, Activeline Yayın, İstanbul
- Lensink Robert and Morrissey Oliver, (2001), *Foreign Direct Investment: Flows, Volatility and Growth in Developing Countries*, www.ub.rug.nl/eldoc/som/e/01E16/01E16.pdf (e.t.10.10.2005).
- Lordoglu Kuvvet, Özkaplan Nurcan ve Törüner Mete, (1999), *Çalışma İktisadi*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul
- Mangır Fatih, (2005), *Finansal Deregülasyonun (1989–2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri*, Konya www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CFatih%20MANGIR%5CMANGIR,%20Fatih.pdf DPT, (e.t.22/08/2007)
- Mencinger Jože, (2003), *Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth?*, *Kyklos*, 56(4)

- Merlevede Bruno and Schoors Koen (2004), *Reform, FDI and Economic Growth: Tale of the Tortoise and the Hare*, The University Of Michigan Business School, William Davidson Institute, Working Paper Number: 730.
- Mody, A., and Murshid A. (2002), *Growing Up with Capital Flows*, Journal of International Economics, 65
- Moosa Imad, (2002), *Foreign Direct Investment Theory, Evidence and Practice*, New York, <http://bookweb.kinokuniya.co.jp/htmy/0333945905.html> (e.t.03/02/2009)
- Nair-Reichert, Usha and Weinhold Diana, (2001), *Causality Tests for Cross-Country Panels: A New Look at FDI and Economic Growth in Developing Countries*, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 63 (2)
- Nişancı Ensar, (2007), *Küreselleşme, Küresellik; Bir Tanıma Doğru*, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/kisi.aspx?kid=8725> (e.t.22/08/2007)
- Nunnenkamp, Peter and Spatz Julius, (2003), *Foreign Direct Investment and Economic Growth in Developing Countries: How Relevant Are Host-country and Industry Characteristics?*, Kiel Institute for World Economics, Working Paper No.1176.
- Obwona, Marios B., (2001), *Determinants of FDI and their Impact on Economic Growth in Uganda*, African Development Review, 13 (1)
- OECD, (2002), *Foreign Direct Investment for Development: Maximising Benefits, Minimising Costs*, Paris, <http://www.oecd.org/dataoecd/47/51/1959815.pdf> (e.t.22/08/2006)
- Öğütçü Mehmet, (2003), *Doğrudan Yabancı Yatırım Kazançlarını Cezbetmek, Kazanmak ve Sürekliliklerini Devam Ettirmek İçin Rekabet Etmek*, www.stradigma.com/turkce/eylul2003/09_2003_11.pdf (e.t.03/02/2009)
- Oksay Suna, (1997), *Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi*, Ankara www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/cokulussa_yi8.doc - (e.t.22/08/2007)
- Oktay Ertan, (2002), *Makro İktisat Teorisi ve Politikası*, Maltepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Ongun M. Tuba, (1993), *Finansal Globalleşme, Ekonomik Yaklaşım*, Gazi Üniversitesi *İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:4, Sayı:9

- Onur Sara, (2004), *Finansal Liberizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki*, Kırıkkale
- Örnek İbrahim, (2008), *Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara
- Öymen Onur, (2000), *Geleceği Yakalamak*, Remzi Kitapevi, İstanbul
- Özel İhtisas Komisyonu, (2000), *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, ÖİK Raporu, Ankara www.stradigma.com/turkce/eylul2003/09_2003_11.pdf (e.t.22/08/2007)
- Özgüven Ali, (1996), *İktisat Bilimine Giriş*, Filiz Kitabevi, İstanbul
- Özsucu Şerife, (2003), *Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi*, Ankara <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/> (e.t.03/02/2009)
- Öztürk Lütfü, (2004), *Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış*, <http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/dergi/Sayi07/11Ozturk.pdf> (e.t.03/02/2009)
- Özyıldız R. Hakan, (1998), *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü*, <http://www.econturk.org/hazine13.pdf> (e.t.03/02/2009)
- Pamuk Şevket, (2007), *Dünya’da ve Türkiye’de İktisadi Büyüme*, İstanbul http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/dergi/2007_Ilkbahar/Sevket_Pamuk.pdf (e.t.03/02/2009)
- Papaioannou, Sotiris K. (2004), *FDI and ICT Innovation Effects on Productivity Growth: A Comparison between Developing and Developed Countries*, www.fep.up.pt/conferences/earie2005/cd_rom/Session%20II/II.D/papaioannou.pdf (e.t.10.10.2005).
- Parasız İlker, (1991), *Modern Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa
- Parasız İlker, (1996), *Kriz Ekonomisi: Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları*, Ezgi Kitabevi, Bursa
- Parasız İlker, (1997), *Modern Büyüme Teorileri: Dinamik Makro Ekonomiye Giriş*, Ezgi Kitabevi, Bursa
- Peker Osman, (2004), *Parasal Şokların Reel Etkileri: Kuram ve Türkiye Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara
- Pekin Tefvik, (1987), *Ekonomiye Giriş*, Bilgehan Basım Evi, İzmir

- Pekin Tevfik, (1993), *Makro Ekonomi: Para, Milli Gelir, İstihdam*, Bilgehan Basım Evi, İzmir
- Peterson Wallace, (1994), *Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum
- Ram, Rati and Zhang Kevin. Honglin, (2002), *Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from Cross-Country Data for the 1990s*, Economic Development and Cultural Change, 51 (1)
- Rodrik Dani, (1999), *Küreselleşme Sınırı Aştı mı?*, Kızılelma Yayıncılık İstanbul
- Sağlamcı Erdem, (2003), *Dolaylı Sermaye Yatırımları ve Dış Yatırımcıların Türk Sermaye Piyasasına Çekilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir
web.adu.edu.tr/akademik/sselek/Erdemsaglamci.pdf (e.t.22/08/2007)
- Savaş Vural Fuat, (1997), *İktisadın Tarihi*, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara,
- Savaşır Rebii, (1999), *Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler Açısından İstihdam Politikaları*, Kamu-İs Yayınları, Ankara,
- Savran Sungur, (1996), *Küreselleşme mi, Uluslararasılaşma mı, Sınıf Bilinci, Mülkiye Dergisi*, Sayı:16, İstanbul
- Seyidoğlu Halil, (2001), *Uluslararası İktisat*, Turhan Kitapevi, İstanbul
- Seyidoğlu Halil, (2003), *Uluslararası İktisat*, Gizem Yay, İstanbul
- Seyidoğlu Halil, (2006), *İktisat Biliminin Temelleri*, Kurtis Matbaacılık, İstanbul
- Skousen Mark, (2003), *Modern İktisadın İnşası*, Çeviren: Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak, Liberte Yayınları, Ankara
- Sülün Dilara, (2005), *Uluslararası İşletmeler*, İzmir
www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/B942DEAC-917E-4200-81F5-2D/CokulusluSirketler.pdf (e.t.03/02/2009)
- Şahin Mehmet, (1975), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar*, Ayyıldız Matbaası, Ankara
- Şaylan Gencay, (1997), *Küreselleşmenin Gelişimi, Küreselleşme*, Ankara, İmge Kitabevi
- Talas Cahit, (1986), *Ekonomik Sistemler*, Doğan Yayınevi, Ankara
- Taş Seyhan, (2006), *Fikri ve Sınai Mülkiyet Alanındaki Sorunlar, Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri Açısından Bir Değerlendirme*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Sayı Haziran 2006, Karaman

- Tatar Tevfik, (1985), *Yatırım Seçimi ve Değerlendirme Teknikleri*, Gazi Üniversitesi Matbaası, Ankara
- Tezel Yahya Sezai, (2000), *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayınevi Ankara
- Thomas L. Friedman, (2000), *Küreselleşmenin Geleceği*, çev. Elif Özsayar, İstanbul
- Tokol Aysen, (2001), *Çokuluslu Şirketler ve Endüstri İşletmelerine Etkileri*, *İş-güç Dergileri* Cilt:3 Sayı:2 Sıra:2
<http://www.turkis.org.tr/icerik/makaleistihdamveissizlik.htm> (e.t.08/03/2008)
- Tokol Aysen, (2001), *Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Yayın No: 173, Bursa
- Topak Aydın ve Nayır Dilek Zamantılı, (2007), *Uluslararasılaşma Sürecinde Formel ve Informel Bilgi Kaynaklarının Kullanımı: Türk Nakliye Kuruluşlarının Görüşleri*, İstanbul
<http://www.dileknayir.com/pubs/TopakZamantiliNayir.pdf> (e.t.03/02/2009)
- Törüner Mete ve Lordoğlu Kuvvet, (2008), *Çalışma Ekonomisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul
- Tuncer Baran, (1968), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları, Ankara
- Tuncer Bulutay, (1995), *Employment, Unemployment and Wages in Turkey, With An Introduction by Edmond Malinvaud and Comments By Orhan Güvenen*, International Labour Office, Ankara
- Türkay Orhan, (2005), *İktisada Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2005
- Türkiye Ekonomi Kurulu, (2003), *Büyüme Stratejileri*, Türkiye İktisat Kongresi Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu,. http://www.tek.org.tr/dosyalar/BS_Rapor.pdf (e.t.03/02/2009)
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, (2007), *Yatırım Teşvik Belgesi Nedir?*, www.geredetso.tobb.org.tr/yatirim.doc (e.t.03/02/2009)
- Türkyılmaz Murat, (2004), *Türkiye’de Yabancı Sermayeye İlişkin Hukuksal Düzenlemelerin Tarihsel Gelişimi ve Konuya İlişkin Siyasal ve Ekonomik Nedenler*, 2004
http://www.turkhukusitesi.com/makale_142.htm (e.t.02/01/2008)
- Uğur Hamit, (2005), *Akşehir Ticaret ve Sanayi Odası Projeleri*,
http://www.aktso.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=1 (e.t.18/09/2007)
- Uluatam Özhan, (1998), *Makro Ekonomi*, Savaş Yayınları, Ankara

- Ulusoy Ahmet ve Karakurt Birol, (2001), Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Etkileri, *Ekonomik ve Mali Yorumlar Dergisi*, Cilt.38:1, Sayı.1,
- Ulusoy Ahmet, (1989), *Kamu Harcamaları İktisadi Büyüme İlişkisinin Türkiye Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon
- Unay Cafer, (1996), *Makro Ekonomi*, Ekin Kitabevi, İstanbul
- Unay Cafer, (1999), *Makro Ekonomi*, Vipaş A.Ş., Bursa
- Uygur Ercan, (2001), *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve Şubat Krizleri*, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni,
www.econturk.org/Turkiyeeekonomisi/krizdenkrize.pdf (e.t.03/02/2009)
- Ünsal Erdal, (2001), *Makro Ekonomi*, İmaj Yayıncılık
- Yeldan Erinç, (2001), *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler*, Bağımsız Sosyal Bilimciler, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org> (e.t.8.10.2007).
- Yeldan Erinç, (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınevi, İstanbul
- Yıldırım E., (1996), *Büyüme ve İktisadi Gelişme*, Alkım Kitapçılık Yayıncılık, Ankara
- Yıldırım Kemal ve Karaman Doğan, (2003), *Makro Ekonomi*, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir
- Yıldırım Metin, Özkan Bülent, Halis Muhsin ve Özkan Gökçen, (2007), Yabancı Girişimciliği Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Sayı 12, Karaman
- Yılmaz G. Özlem, (2005), Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Arasındaki Nedensellik İlişkisi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı 2, İstanbul
- Yılmaz İlhan , (1988), *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, Yased, yayın No: 33, İstanbul
- Yükseler Zafer, (2004), *Türkiye’de Enflasyonist Süreç ve Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Değerlendirme; Düsen Enflasyon Ortamında Yasamak*, Çalışma Raporu, Ankara

- Yükseler Zafer, (2005), *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İş-Yatırım Ortamı İlişkisi*, Ankara www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/Rekabetgucu-YabancıSermaye.pdf (e.t.24/01/2008)
- Yülek A. Murat, (1997), İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine, *Hazine Dergisi*, Sayı:6, Ankara
- Zaim Sabahaddin, (1997), *Çalışma Ekonomisi*, Filiz Kitapevi, İstanbul
- Zhang, K. Honglin, (2001), *Does Foreign Investment Promote Economic Growth? Evidence from East Asia and Latin America*, Contemporary Economic Policy 19 (2)

